YHTEISÖJEN ENSIMMÄISEN OIKEUSASTEEN
TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (kolmas jaosto)
5 päivänä huhtikuuta 2006 *

Asiassa T-279/02,

Degussa AG, kotipaikka Düsseldorf (Saksa), edustajinaan asianajajat R. Bechtold, M. Karl ja C. Steinle,

kantajana,

vastaan

Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehinään A. Bouquet ja W. Mölls, avustajanaan asianajaja H.-J. Freund, prosessiosoite Luxemburgissa,

vastaajana,

jota tukee

Euroopan unionin neuvosto, asiamiehinään E. Karlsson ja S. Marquardt,

väliintulijana,

* Oikeudenkäyntikieli: saksa.

jossa vaaditaan ensisijaisesti EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (asia C.37.519 – Metioniini) 2 päivänä heinäkuuta 2002 tehdyn komission päätöksen 2003/674/EY (EUVL 2003, L 255, s. 1) kumoamista ja toissijaisesti tällä päätöksellä kantajalle määrätyn sakon alentamista,

EUROOPAN YHTEISÖJEN ENSIMMÄISEN OIKEUSASTEEN TUOMIOISTUIN (kolmas jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja M. Jaeger sekä tuomarit V. Tiili ja O. Czúcz,

kirjaaja: hallintovirkamies K. Andová,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 27.4.2005 pidetyssä istunnossa esitetyn,

on antanut seuraavan

tuomion

Tosiseikat

1 Degussa AG (Düsseldorf) on vuonna 2000 SKW Trostbergin ja Degussa-Hülsin, joka syntyi saksalaisten kemianteollisuuden yritysten Degussa AG:n (Frankfurt-am-Main) ja Hüls AG:n (Marl) sulautumisen tuloksena vuonna 1998, yhdistymisellä perustettu saksalaisyhtiö (jäljempänä Degussa tai kantaja). Se toimii muun muassa

eläinrehujen alalla ja on ainoa yritys, joka valmistaa kaikkia kolmea tärkeintä välttämätöntä aminohappoa: metioniinia, lysiiniä ja treoniinia.

2 Välttämättömät aminohapot ovat aminohappoja, joita elimistö ei voi tuottaa luonnollisesti ja jotka on näin ollen lisättävä ravintoaineisiin. Ensimmäistä aminohappoa, jonka puuttuminen keskeyttää muiden aminohappojen proteiinisynteesin, kutsutaan "ensimmäiseksi rajoittavaksi aminohapoksi". Metioniini on välttämätön aminohappo, jota lisätään eri eläinlajeille tarkoitettuihin yhdistelmärehuihin ja esiseoksiin. Sitä käytetään pääasiassa siipikarjan (joille se on ensimmäinen rajoittava aminohappo) rehussa sekä enenevissä määrin sikojen rehussa ja eläinten erikoisrehuissa.

3 Kaksi tärkeintä muotoa, joissa metioniini esiintyy, ovat DL-metioniini (jäljempänä DLM) ja metioniinin hydroksianalogi (jäljempänä MHA). DL tuotetaan kiteisessä muodossa, jonka aktiivisisältö on lähes 100 prosenttia. Novus International Inc:n 80-luvulla toimineen edeltäjän Monsanto-nimisen valmistajan markkinoille tuoman MHA:n nimellinen aktiivisisältö on 88 prosenttia. Vuonna 2002 sen osuus maailman metioniinimyynnistä oli noin 50 prosenttia.

4 Tosiseikkojen tapahtumahetkellä maailman kolme tärkeintä metioniinin valmistajaa olivat Rhône-Poulenc (nykyään Aventis SA), jonka metioniinin valmistuksesta vastannut tytäryhtiö oli Rhône-Poulenc Animal Nutrition (nykyään Aventis Animal Nutrition SA), Degussa ja Novus. Rhône-Poulenc valmisti metioniinia sen kahdessa muodossa, kun taas Degussa valmisti yksinomaan DLM:ää ja Novus MHA:ta.

5 Rhône-Poulenc toimitti 26.5.1999 komissiolle lausuman, jossa se myönsi osallistuneensa metioniinin hintojen vahvistamista ja kiintiöiden jakamista koskeneeseen kartelliin ja vetosi sakkojen määräämättä jättämistä tai lieventämistä kartelleja

koskevissa asioissa koskevaan komission tiedonantoon (EYVL 1996, C 207, s. 4; jäljempänä yhteistyötiedonanto).

6 Komission ja Saksan Bundeskartellamtin (liittovaltion kartellivirasto) virkamiehet tekivät 6 päivänä helmikuuta 1962 annetun neuvoston asetuksen N:o 17 (perustamissopimuksen [81] ja [82] artiklan ensimmäinen täytäntöönpanoasetus) (EYVL 1962, 13, s. 204), joka oli tällöin voimassa, 14 artiklan 3 kohdan mukaisesti 16.6.1999 tarkastuksen Degussa-Hülsin tiloissa Frankfurt-am-Mainissa.

7 Tarkastuksen jälkeen komissio esitti 27.7.1999 Degussa-Hülsille asetuksen N:o 17 11 artiklan mukaisen tietopyynnön yrityksen tiloista saatujen asiakirjojen johdosta. Degussa-Hüls vastasi tähän pyyntöön 9.9.1999.

8 Komissio esitti 7.12.1999 myös Nippon Soda Co. Ltd:lle (jäljempänä Nippon Soda), Novus International Inc:lle (jäljempänä Novus) ja Sumitomo Chemical Co. Ltd:lle (jäljempänä Sumitomo) ja 10.12.1999 Mitsui & Co. Ltd:lle tietopyynnöt. Nämä yritykset vastasivat helmikuussa 2000. Nippon Soda toimitti täydentävän lausuman 16.5.2000.

9 Komissio antoi 1.10.2001 väitetiedoksiannon viidelle metioniinin valmistajalle, joihin kantaja kuului. Sama väitetiedoksianto lähetettiin Aventis Animal Nutritionille (jäljempänä AAN), joka on Aventiksen kokonaan omistama tytäryhtiö.

10 Väitetiedoksiannoissaan komissio moitti kyseisiä yrityksiä siitä, että ne olivat osallistuneet vuodesta 1986 useimmissa tapauksissa vuoden 1999 alkuun saakka jatkettuun sopimukseen, jolla rikottiin EY 81 artiklaa ja Euroopan talousalueesta tehdyn sopimuksen (jäljempänä ETA-sopimus) 53 artiklaa ja joka koski koko ETA:ta. Komission mukaan kyseessä ollut jatkettu sopimus muodostui metioniinin hintojen vahvistamisesta, hinnankorotusmekanismin täytäntöönpanosta, kansallisten markkinoiden ja markkinaosuuskiintiöiden jakamisesta ja näiden sopimusten valvonta- ja täytäntöönpanomekanismista.

11 Kaikki osapuolet esittivät kirjallisia huomautuksia vastauksena komission väitetiedoksiantoon, mutta Aventis ja AAN ilmoittivat kuitenkin komissiolle, että ne esittäisivät yhden ainoan vastauksen näiden kahden yhtiön nimissä.

12 Komissio sai nämä vastaukset 10.–18.1.2002. Aventis, AAN (jäljempänä yhdessä Aventis/AAN) ja Nippon Soda myönsivät kilpailusääntöjen rikkomisen ja kaikkien tosiseikkojen paikkansapitävyyden. Degussa myönsi niin ikään rikkomisen, mutta ainoastaan ajanjakson 1992–1997 osalta. Kyseessä olevia yrityksiä kuultiin 25.1.2002.

13 Komissio teki menettelyn päätteeksi 2.7.2002 EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (asia C.37.519 – Metioniini) päätöksen 2003/674/EY (EUVL 2003, L 255, s. 1; jäljempänä päätös), koska se katsoi, että Aventis/AAN, Degussa ja Nippon Soda olivat osallistuneet jatkettuun sopimukseen ja/tai yhdenmukaistettuun menettelytapaan, joka koski koko ETA:ta ja jonka puitteissa ne olivat sopineet tuotteen tavoitehinnoista, vahvistaneet ja panneet täytäntöön hinnankorotusmekanismin, vaihtaneet myyntiä ja markkinaosuuksia koskevia tietoja sekä valvoneet sopimuksia ja panneet ne täytäntöön.

14 Päätöksen 63–81 perustelukappaleessa komissio kuvaili kartellia siten, että sen tarkoituksena oli hintahaarukoiden ja "vähimmäishintojen" vahvistaminen. Komission mukaan osallistujat olivat yksimielisiä siitä, että niiden hintoja oli tarpeen korottaa, ja ne selvittivät, mitä markkinat saattoivat hyväksyä. Hinnankorotukset toteutettiin tämän jälkeen usein peräkkäisin "kampanjoin", joiden täytäntöönpanoa tarkasteltiin kartelliin osallistuneiden myöhemmissä kokouksissa. Osallistujat vaihtoivat lisäksi komission mukaan myyntiä ja tuotantokapasiteettia sekä kokonaismarkkina-arvioita koskevia tietoja.

15 Hintatavoitteiden täytäntöönpanon osalta komissio totesi, että osallistujat valvoivat myyntiä, koska vaihdettuja lukuja koottiin yhteen ja tarkasteltiin säännöllisissä kokouksissa, mutta kompensaatiojärjestelyillä tuettua volyymin valvontajärjestelmää ei kuitenkaan ollut olemassa, vaikka Degussa tätä ehdotti. Säännönmukaisesti järjestetyt monenväliset kokoukset (yli 25 vuosina 1986–1999) ja kahdenväliset kokoukset olivat komission mukaan olennaisia kartellin toteuttamiseksi. Ne toteutettiin sen mukaan sekä "ylimmän johdon tasolla" että henkilöstön tasolla, kun oli kyse teknisemmistä kokouksista.

16 Komission mukaan kartellin toiminnassa oli kolme erillistä vaihetta. Ensimmäinen vaihe, jonka aikana hinnat olivat nousussa, kesti vuoden 1986 helmikuusta vuoteen 1989, ja se päättyi, kun Sumitomo vetäytyi kartellista ja Monsanto ja MHA tulivat markkinoille. Toisen vaiheen, joka ajoittui vuosiin 1989–1991, kuluessa hinnat alkoivat laskea jyrkästi. Kartellin jäsenet pohtivat tällöin, miten tähän uuteen tilanteeseen olisi reagoitava (markkinaosuuksien takaisin saaminen vai hintoihin keskittyminen) ja päättivät useiden vuosina 1989 ja 1990 pidettyjen kokouksien jälkeen keskittyä hintojen korottamiseen. Kolmannen ja viimeisen vaiheen, joka kesti vuodesta 1991 vuoden 1999 helmikuuhun, aikana Monsanton (Novus vuodesta 1991) valmistaman MHA:n myynnin kasvu sai kartellin jäsenet ennen kaikkea tukemaan hintatasoa.

17 Päätöksessä on muun muassa seuraavat artiklat:

"1 artikla

Aventis – – ja [AAN], yhteisvastuullisina, Degussa – – ja Nippon Soda – – ovat rikkoneet EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan 1 kohtaa ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohtaa osallistumalla näissä perusteluissa esitetyllä tavalla ja niissä esitetyssä laajuudessa metioniinialalla toteutettuihin sopimuksiin ja yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin.

Rikkominen on kestänyt:

– helmikuusta 1986 helmikuuhun 1999.

– –

3 artikla

Edellä 1 artiklassa mainituille yrityksille määrätään siinä todettujen rikkomisten vuoksi seuraavat sakot:

– Degussa – –, sakkoa 118 125 000 euroa,

– Nippon Soda – –, sakkoa 9 000 000 euroa

– –"

18 Sakon laskemiseksi komissio sovelsi nimenomaisesti tätä mainitsematta menetelmää, joka esitetään asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan ja EHTY:n perustamissopimuksen 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta annetuissa suuntaviivoissa (EYVL 1998, C 9, s. 3; jäljempänä suuntaviivat), sekä yhteistyötiedonantoa.

19 Sakon perusmäärän vahvistamiseksi komissio tarkasteli ensinnäkin rikkomisen vakavuutta. Se totesi, että kun otetaan huomioon kyseessä olevan käyttäytymisen luonne, sen vaikutus metioniinimarkkinoihin ja kyseessä olevien maantieteellisten markkinoiden laajuus, päätöksessä tarkoitetut yritykset olivat syyllistyneet erittäin vakavaan EY 81 artiklan 1 kohdan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohdan rikkomiseen (270–293 perustelukappale).

20 Komissio katsoi lisäksi, että oli syytä soveltaa eriytettyä kohtelua, jossa otetaan huomioon yritysten todellinen taloudellinen kyky aiheuttaa huomattavaa vahinkoa kilpailulle, ja vahvistaa sakko sellaiselle tasolle, joka takaa riittävän ehkäisevän vaikutuksen, ja totesi, että koska yritykset olivat hyvin erikokoisia, perustaksi oli syytä ottaa yritysten markkinaosuudet metioniinin maailmanmarkkinoilla ja että Rhône-Poulenc ja Degussa muodostivat näin ollen ensimmäisen yritysten luokan ja Nippon Soda yksinään toisen. Komissio vahvisti näin ollen Aventiksen/AAN:n ja Degussan sakkojen perusmääräksi 35 miljoonaa euroa ja Nippon Sodan sakkojen perusmääräksi 8 miljoonaa euroa (294–302 perustelukappale).

21 Riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi ja sen huomioon ottamiseksi, että suurilla yrityksillä on oikeudellista ja taloudellista tietämystä ja infrastruktuureja, joiden vuoksi niiden on helpompi tiedostaa käyttäytymisensä kilpailunvastainen luonne ja sen kilpailuoikeuden mukaiset seuraukset, komissio katsoi lopuksi, että Aventis/AAN:lle ja Degussalle määrättyjen sakkojen perusmäärää, joka oli laskettu

sen mukaan, mikä yrityksen suhteellinen merkitys kyseessä olevilla markkinoilla oli, oli korotettava näiden kahden yrityksen koon ja niiden kokonaisresurssien huomioon ottamiseksi. Komissio päätti näin ollen, että Aventis/AAN:n ja Degussan sakkojen perusmäärää oli korotettava 100 prosentilla 70 miljoonaan euroon (303–305 perustelukappale).

22 Toiseksi kilpailusääntöjen rikkomisen keston osalta komissio katsoi, että Aventis/AAN, Degussa ja Nippon Soda olivat syyllistyneet kilpailusääntöjen jatkuvaan rikkomiseen vuoden 1986 helmikuusta vuoden 1999 helmikuuhun saakka eli 12 vuoden ja kymmenen kuukauden ajan. Sakkojen perusmääriä, jotka määriteltiin rikkomisen vakavuuden mukaan, korotettiin näin ollen 10 prosenttia vuotta kohden ja 5 prosenttia puolta vuotta kohden eli 125 prosentilla. Sakkojen perusmääräksi vahvistettiin siis 157,5 miljoonaa euroa Aventiksen/AAN:n ja Degussan osalta, ja 18 miljoonaa euroa Nippon Sodan osalta (306–312 perustelukappale).

23 Komissio katsoi kolmanneksi, että rikkomiseen osallistuneiden yritysten osalta ei voitu ottaa huomioon raskauttavia eikä lieventäviä seikkoja (313–331 perustelukappale).

24 Neljänneksi ja viimeiseksi komissio alensi yhteistyötiedonantoa soveltamalla Aventis/AAN:n sakkoa 100 prosentilla kyseisen tiedonannon B kohdan perusteella. Se katsoi sitä vastoin, että Nippon Soda ja Degussa eivät täyttäneet sakkojen määrän hyvin huomattavan alentamisen edellytyksiä yhteistyötiedonannon B jakson perusteella eivätkä sakkojen määrän huomattavan alentamisen edellytyksiä sen C jakson perusteella. Se myönsi kuitenkin, että Nippon Soda täytti kyseisen tiedonannon D jakson 2 kohdan ensimmäisessä ja toisessa luetelmakohdassa vahvistetut edellytykset ja että Degussa täytti sen D jakson 2 kohdan ensimmäisessä luetelmakohdassa vahvistetut edellytykset, ja alensi näin ollen näille yrityksille määrättyjen sakkojen määrää ensimmäisen yrityksen osalta 50 prosentilla ja toisen yrityksen osalta 25 prosentilla (332–355 perustelukappale).

Menettely ja asianosaisten vaatimukset

25 Kantaja nosti esillä olevan kanteen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimeen 16.9.2002 toimittamallaan kannekirjelmällä.

26 Neuvosto pyysi 13.12.2002 saada osallistua asian käsittelyyn väliintulijana. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen neljännen jaoston puheenjohtaja hyväksyi 13.2.2003 antamallaan määräyksellä neuvoston väliintulijaksi tukemaan komission vaatimuksia.

27 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tekemällä päätöksellä esittelevä tuomari siirrettiin kolmanteen jaostoon, jonka käsiteltäväksi tämä asia näin ollen saatettiin.

28 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen työjärjestyksen 64 artiklassa tarkoitettuna prosessinjohtotoimena ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin pyysi asianosaisia vastaamaan tiettyihin kysymyksiin ja esittämään tiettyjä asiakirjoja. Asianosaiset noudattivat tätä pyyntöä.

29 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin (kolmas jaosto) päätti esittelevän tuomarin kertomuksen perusteella aloittaa suullisen käsittelyn. Asianosaisten lausumat ja niiden vastaukset ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen esittämiin kysymyksiin kuultiin 27.4.2005 pidetyssä istunnossa.

30 Kantaja vaatii, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

– kumoaa päätöksen

– toissijaisesti alentaa kantajalle määrätyn sakon määrää

– velvoittaa komission korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

31 Komissio vaatii, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

– hylkää kanteen

– velvoittaa kantajan korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

32 Neuvosto vaatii, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

– hylkää kanteen

– lausuu oikeudenkäyntikuluista asiaa koskevien sääntöjen mukaisesti.

Oikeudellinen arviointi

33 Kantaja vetoaa kanteensa tueksi neljään kanneperusteeseen. Ensimmäinen kanneperuste, jonka yhteydessä kantaja esittää väitteen asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan lainvastaisuudesta, koskee seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen loukkaamista. Toinen kanneperuste koskee arviointivirhettä sen rikkomisen, johon kantaja syyllistyi, yhtenä kokonaisuutena ja jatkettuna pidetyn luonteen sekä keston osalta. Kolmas kanneperuste koskee arviointivirheitä, oikeudellisia virheitä, tosi-

seikkoja koskevia virheitä sekä suhteellisuusperiaatteen, rangaistusten taannehtivuuskiellon periaatteen ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista sekä perusteluvelvollisuuden laiminlyöntiä sakkojen suuruuden määrittämisessä. Neljäs kanneperuste koskee lopuksi "liikesalaisuuden suojaamisen", hyvän hallintotavan ja syyttömyysolettaman periaatteiden loukkaamista.

I *Seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen loukkaamista koskeva ensimmäinen kanneperuste*

A *Asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan lainvastaisuutta koskeva väite*

1. Asianosaisten lausumat

34 Kantaja esittää EY 241 artiklassa tarkoitetun lainvastaisuusväitteen ja väittää, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdalla, joka on säännös, jossa komissiolle annetaan toimivalta määrätä sakkoja yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisesta, loukataan seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatetta, joka liittyy erottamattomasti oikeusvarmuuden periaatteeseen, joka on yhteisön oikeuden yleinen periaate, kun otetaan huomioon, että tässä säännöksessä ei sen mukaan ennakolta aseteta riittävästi rajoja komission päätöskäytännölle.

35 Kantaja muistuttaa aluksi, että seuraamusten lakisidonnaisuuden periaate vahvistetaan ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (jäljempänä Euroopan ihmisoikeussopimus) 7 artiklan 1 kappaleessa, jossa määrätään, että "rikoksen tekohetkellä sovellettavissa ollutta rangaistusta ankarampaa rangaistusta ei saa määrätä". Kantaja lisää, että tämä sama periaate (nulla poena sine lege) vahvistetaan niin ikään Nizzassa 7.12.2000 tehdyn Euroopan unionin perusoikeuskirjan (EYVL C 364, s. 1) (jäljempänä perusoikeuskirja) 49 artiklan 1 kohdassa ja se on erottamaton osa jäsenvaltioiden valtiosääntöperinnettä (ks. esim.

Saksan perustuslain 103 §:n 2 momentti). Sekä taannehtivuuskiellon periaate että seuraamusten lakisidonnaisuuden periaate perustuvat Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja yhteisöjen tuomioistuimen tulkinnan mukaan tähän Euroopan ihmisoikeussopimuksessa vahvistettuun periaatteeseen (ks. mm. asia S. W. v. Yhdistynyt kuningaskunta, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 22.11.1995, A-sarja, nro 335, 35 kohta ja yhdistetyt asiat C-74/95 ja C-129/95, X, tuomio 12.12.1996, Kok. 1996, s. I-6609, 25 kohta). Yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan seuraamusten lakisidonnaisuuden periaate on oikeusvarmuuden periaatteen, joka on yhteisön oikeuden yleinen periaate, ilmentymä (yhdistetyt asiat 212/80–217/80, Salumi ym., tuomio 12.11.1981, Kok. 1981, s. 2735, 10 kohta ja asia 70/83, Kloppenburg, tuomio 22.2.1984, Kok. 1984, s. 1075, Kok. Ep. VII, s. 513, 11 kohta), ja se edellyttää muun muassa, että yhteisön lainsäädännön on oltava yksiselitteistä ja yksityisten on voitava ennakoida sen soveltaminen ja että kun on kysymys sääntelystä, jolla saattaa olla taloudellisia seurauksia, luotettavuuden ja ennakoitavuuden vaatimus on edellytys, joka on erityisen ehdoton, jotta ne, joita asia koskee, voivat saada selville tarkasti, minkä laajuisia heille tällä tavoin asetetut velvollisuudet ovat (ks. asia C-30/89, komissio v. Ranska, tuomio 13.3.1990, Kok. 1990, s. I-691, 23 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

36 Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan 1 kappaleessa tarkoitetun "lainsäädännön" riittävän luotettavuuden ja ennakoitavuuden arviointikriteerien osalta kantaja muistuttaa, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin edellyttää, että ne, joita asia koskee, voivat tutustua lainsäädäntöön ja että se on muotoiltu riittävän täsmällisesti, jotta nämä voivat – turvautuen tarvittaessa asiantunteviin neuvoihin – ennakoida kohtuullisissa määrin kyseessä olevissa olosuhteissa tietyn toimen mahdolliset seuraukset. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan laki, jossa annetaan harkintavaltaa, ei kuitenkaan itsessään ole ristiriidassa tämän vaatimuksen kanssa edellyttäen, että tällaisen harkintavallan laajuus ja sen käyttämistapa määritellään riittävän selvästi, kun otetaan huomioon kyseessä oleva hyväksyttävä tavoite, jotta oikeussubjektia suojataan riittävästi mielivaltaisuudelta (asia Margareta ja Roger Andersson v. Ruotsi, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 25.2.1992, A-sarja, nro 226, 75 kohta ja asia Malone v. Yhdistynyt kuningaskunta, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 2.8.1984, A-sarja, nro 82, 66 kohta).

37 Kantaja väittää, että seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatetta sovelletaan sekä rikosoikeudellisiin seuraamuksiin että seuraamuksiin, jotka eivät ole suppeassa mielessä luonteeltaan rikosoikeudellisia, ja siis myös asetuksen N:o 17 15 artiklan

2 kohtaan niiden sakkojen oikeudellisesta luonteesta riippumatta, jotka komissio tämän säännöksen perusteella määrää. Kantajan mukaan yhteisöjen tuomioistuin on katsonut, että "myös muu kuin rikosoikeudellinen seuraamus voidaan määrätä ainoastaan siinä tapauksessa, että sillä on selvä ja yksiselitteinen oikeudellinen perusta" (asia 117/83, Könecke, tuomio 25.9.1984, Kok. 1984, s. 3291, 11 kohta ja asia 137/85, Maizena, 18.11.1987, Kok. 1987, s. 4587, 15 kohta). Toteamuksella, joka esiintyy asetuksen N:o 17 4 kohdassa ja jonka mukaan komission päätökset, joissa määrätään sakkoja yhteisön kilpailusääntöjen rikkomisista, "eivät ole luonteeltaan rikosoikeudellisia", ei kantajan mukaan ole tältä osin merkitystä, koska oikeustoimen nimitys ei ole ratkaisevaa sen arvioinnissa (asia Engel ym. v. Alankomaat, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 8.6.1976, A-sarja, nro 22, 81 kohta). Määrättyjen sakkojen suuruudesta ja niiden repressiivisestä ja preventiivisestä tehtävästä seuraa kantajan mukaan päinvastoin, että ne ovat luonteeltaan lähes rikosoikeudellisia ja jopa rikosoikeudellisia laajassa mielessä.

38 Tämä tulkinta vastaa kantajan mukaan lisäksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen rikossyytteen käsitteestä tekemää tulkintaa (asia Belilos v. Sveitsi, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 29.4.1988, A-sarja, nro 132, 62 ja 68 kohta, asia Öztürk v. Saksa, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 21.2.1984, A-sarja, nro 73, 46 kohta ja sitä seuraavat kohdat ja edellä 37 kohdassa mainittu asia Engel ym. v. Alankomaat, tuomion 80 kohta ja sitä seuraavat kohdat), jonka mukaan jopa sakot, joiden määrä on alhainen ja jotka on määrätty hallinnollisissa menettelyissä, ovat luonteeltaan rikosoikeudellisia. Kantaja katsoo, että näin on sitäkin suuremmalla syyllä tapauksissa, joissa komissio määrää sakkoja yhteisön oikeuden rikkomisen vuoksi, koska nämä sakot ovat suuria.

39 Kantaja muistuttaa, että yhteisöjen tuomioistuimen mukaan oikeudellisen selvyyden vaatimus on "erityisen ehdoton alalla, jolla kaikenlainen epävarmuus voi johtaa – – erityisen vakavien seuraamusten soveltamiseen" (asia 32/79, komissio v. Yhdistynyt kuningaskunta, tuomio 10.7.1980, Kok. 1980, s. 2403, Kok. Ep. V, s. 285, 46 kohta), mistä kantajan mukaan on kyse asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan perusteella määrättyjen sakkojen tapauksessa.

40 Kantaja korostaa myös, että EY 83 ja EY 85 artiklassa määrätystä toimivallan jaosta neuvoston ja komission välillä seuraa, että ainoastaan neuvostolla on toimivalta antaa tarkoituksenmukaisia asetuksia ja direktiivejä EY 81 ja EY 82 artiklassa mainittujen periaatteiden soveltamiseksi. Seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteesta johtuvat vaatimukset merkitsevät kantajan mukaan näin ollen, että neuvostolla ei ole oikeutta siirtää sakkojen määräämistoimivaltaa komissiolle, kun riittävästi määriteltyä järjestelmää tähän ei ole.

41 Kantaja väittää, että komissiolla on samanaikaisesti sekä tutkimus-, syyte- että tuomiovaltuudet. Tällaisille valtuuksille, jotka eivät ole jäsenvaltioiden valtiosääntöperinteiden mukaisia, on kantajan mukaan asetettava selvät ja yksiselitteiset säännöt. Kantaja katsoo näin ollen, että EY 81 ja EY 82 artiklan soveltamisasetuksessa tulisi määritellä täsmällisesti seuraamusten sisältö, tavoite ja ankaruus. Seuraamusten lakisidonnaisuuden periaate edellyttää sen mukaan myös, että vahvistetaan yläraja, joka ei saa olla suhteettoman korkea, jotta sakosta ei tule luonteeltaan rikosoikeudellista. Jos sakko voi olla rajaton, neuvosto ei kantajan mukaan päätä siitä lopullisesti ennakolta, vaan komissio määrää sen täytäntöönpanoviranomaisena.

42 Kantaja katsoo, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohta ei täytä vaatimuksia, jotka perustuvat edellä kuvattuun seuraamusten lakisidonnaisuudenperiaatteeseen.

43 Se väittää ensinnäkin, että asetuksessa N:o 17 ei säädetä tapauksista, joissa EY 81 ja EY 82 artiklan rikkomisesta on määrättävä sakko, joten siinä jätetään komissiolle harkintavalta päättää sakon tarkoituksenmukaisuudesta. Se viittaa tämän osalta yhdistetyissä asioissa 32/78, 36/78–82/78, BMW Belgium ym. vastaan komissio, 12.7.1979 annettuun tuomioon (Kok. 1979, s. 2435, 53 kohta), jonka mukaan komissiolla on täysi vapaus sen käyttäessä harkintavaltaa, joka sillä on sakon määräämisen tai määräämättä jättämisen osalta.

44 Kantaja väittää toiseksi, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa ei ole numeerista rajaa. Kantaja katsoo näin ollen, että nämä puitteet eivät ole seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen mukaiset ja että ne muodostavat perustamissopimuksen mukaan neuvostolle kuuluvan toimivallan siirron komissiolle. Tosiasiassa sakon määrää ei kantajan mukaan määritellä ennakolta asetuksella, vaan tämän tekee yksinomaan komissio tavalla, joka ei ole ennakoitavissa eikä todennettavissa (ks. edellä 35 kohdassa mainittu asia komissio v. Ranska, tuomion 23 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Sakkojen ehkäisevän vaikutuksen varmistamisen tarpeella ei kantajan mukaan voida perustella tätä ehdottoman ylärajan puuttumista, koska tämä vaatimus on sovitettava yhteen seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen kanssa, joka on oikeudelliselta merkitykseltään ylemmäntasoinen yhteisön oikeuden perusperiaate (edellä 35 kohdassa mainittu asia Kloppenburg, tuomion 11 kohta ja edellä 35 kohdassa mainittu asia Salumi ym., tuomion 10 kohta).

45 Kantaja huomauttaa kolmanneksi, että kriteerejä, jotka lainsäätäjä olisi asettanut sakon määrän vahvistamiseksi, ei ole olemassa rikkomisen vakavuutta ja kestoa lukuun ottamatta. Nämä kaksi kriteeriä eivät sen mukaan kuitenkaan käytännössä rajoita komission harkintavaltaa millään tavoin. Kantajan mukaan yhtäältä kriteereistä, jotka komission olisi välttämättä otettava huomioon, ei ole vahvistettu sitovaa tai tyhjentävää luetteloa (asia C-137/95 P, SPO ym. v. komissio, määräys 25.3.1996, Kok. 1996, s. I-1611, 54 kohta; asia C-219/95 P, Ferriere Nord v. komissio, tuomio 17.7.1997, Kok. 1997, s. I-4411, 33 kohta ja asia T-9/99, HFB ym. v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok. 2002, s. II-1487, 443 kohta), ja toisaalta komissio ottaa sen mukaan huomioon useita raskauttavia tai lieventäviä seikkoja, joita yksityiset oikeussubjektit eivät voi tuntea ennalta.

46 Yhdenvertaisen kohtelun periaatetta koskevilla vaatimuksilla ei lisäksi voida kantajan mukaan kompensoida tätä epäselvyyttä, kun otetaan huomioon se, että oikeuskäytännön mukaan komission ei tarvitse huolehtia siitä, että sakon lopulliset määrät kuvastaisivat kaikkia eroavaisuuksia kyseisten yritysten liikevaihdon välillä (asia T-23/99, LR AF 1998 v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok. 2002, s. II-1705, 278 kohta).

47 Kantajan mukaan sen näkemystä tukee Bundesverfassungsgerichtin (Saksan perustuslakituomioistuin) tuomio, jonka mukaan rikosoikeudellinen normi, jossa sakon ylärajaksi vahvistetaan tuomitun omaisuus, on kumottava seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen vastaisena (asia BvR 794/95, tuomio 20.3.2002, NJW 2002, s. 1779). Toisin kuin neuvosto väittää, kantajan mukaan Saksan kilpailunrajoituslaki (Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen; jäljempänä GWB) ei sisällä asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohtaa vastaavaa säännöstä, koska lainsäätäjä luopui vapaaehtoisesti tällaisesta säännöksestä.

48 Kantaja toteaa neljänneksi, että komission päätöskäytäntö osoittaa kantajan näkemyksen perusteltavuuden. Tälle käytännölle on kantajan mukaan tyypillistä huomattavat erot määrättyjen sakkojen määrien välillä sekä kyseisten määrien raju ja äskettäinen kasvu. Se toteaa täten muun muassa, että kahdeksan kymmenestä huomattavimmasta sakosta on määrätty vuoden 1998 jälkeen ja että vitamiiniasiassa määrättiin vuonna 2001 ennätyssuuri sakko eli 855,23 miljoonaa euroa, josta 462 miljoonaa yhdelle ainoalle yritykselle (komission päätös K(2001) 3695 lopullinen, 21.11.2001, asia COMP/E-1/37.512). Tämä viimeksi mainittu summa on sen mukaan 15 kertaa suurempi kuin vuosina 1994–2000 määrättyjen sakkojen keskiarvo, ja toiseksi korkeinkin sakko vuonna 2001 (komission päätös K(2001) 4573 lopullinen, COMP/E-1/36.212 – Itsejäljentävä paperi) oli sen mukaan vielä kuusinkertainen keskiarvoon verrattuna.

49 Kantaja katsoo viidenneksi, että olemassa olevaa järjestelmää ei voida perustella sen ehkäisevän vaikutuksen tarpeella, joka sakoilla on yrityksiin nähden oltava. Kantaja myöntää yhtäältä, että vaikka sakon tarkan määrän ei pidä olla määritettävissä ennakolta, ehkäisevän vaikutuksen tavoite ei kuitenkaan anna neuvostolle lupaa olla "osoittamatta selvästi komissiolle annetun toimivallan rajoja". Se huomauttaa toisaalta, että se, että sakoilta puuttuu vähimmäisennakoitavuus, on tosiasiassa saanut yritykset pidättäytymään tekemästä yhteistyötä komission kanssa. Se, että käyttäytymisen mahdolliset seuraukset olisivat edes suunnilleen arvioitavissa, varmistaisi kantajan mukaan päinvastoin paljon paremmin tavoitellun ehkäisevän vaikutuksen kansallisten rikoslakien tavoin.

50 Kantaja väittää kuudenneksi, että ei voida katsoa, että suuntaviivoilla korjattaisiin asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan lainvastaisuus. Kyseiset suuntaviivat eivät yhtäältä sen mukaan ole EY 249 artiklassa tarkoitettu säädös ja toisaalta ainoastaan neuvostolla on sen mukaan EY 83 artiklan mukaisesti toimivalta antaa asiaa koskevia säädöksiä. Se katsoo, että neuvoston on näin ollen noudatettava seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatetta. Samasta syystä täysi harkintavalta, joka yhteisöjen tuomioistuimelle annetaan asetuksen N:o 17 17 artiklassa, ei sen mukaan voi kompensoida saman asetuksen 15 artiklan 2 kohdan lainvastaisuutta. Kantaja muistuttaa, että tästä toimivallasta huolimatta on ensisijaisesti komission tehtävänä määrittää sakon määrä ja esittää tosiseikat hallinnollisen menettelyn kuluessa. Kantaja muistuttaa lisäksi, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan epätäsmällisyys ja valvontakriteerien puuttuminen merkitsevät sitä, että yhteisöjen tuomioistuimille myönnetyllä täydellä harkintavallalla ei ole merkitystä. Kantaja toteaa lopuksi, että yksityisiltä oikeussubjekteilta ei voida edellyttää, että nämä saattaisivat asian järjestelmällisesti tuomioistuimen käsiteltäväksi sillä perusteella, että sakkojen määräämistä koskevat oikeussäännöt on määritelty riittämättömästi. Se lisää, että se, että yhteisöjen tuomioistuimet kompensoivat lainsäätäjän tekemät virheet, ylittää oikeuskäytännölle kuuluvat tehtävät, minkä vuoksi se on kyseenalaista, kun otetaan huomioon EY 7 artiklan 1 kohta.

51 Komissio katsoo, että kantajan väitteet ovat perusteettomia.

52 Se korostaa, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohta on selvä ja yksiselitteinen oikeudellinen perusta, jonka perusteella yritykset voivat ennakoida toimiensa mahdolliset seuraukset riittävän täsmällisesti.

53 Se muistuttaa myös, että sillä olevaa harkintavaltaa on käytettävä tässä artiklassa asetettuja rikkomisen vakavuuden ja keston kriteerejä, yhteisön oikeuden yleisiä periaatteita ja erityisesti suhteellisuusperiaatetta ja yhdenvertaisen kohtelun periaatetta sekä yhteisöjen tuomioistuimen ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen oikeuskäytäntöä noudattaen. Komissio väittää näin ollen, että sen on noudatettava näitä periaatteita aina, kun se käyttää harkintavaltaansa (ks.

yhdenvertaisen kohtelun periaatteen noudattamisen osalta asia T-15/99, Brugg Rohrsysteme v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok. 2002, s. II-1613, 149 kohta ja sitä seuraavat kohdat; asia T-224/00, Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomio 9.7.2003, Kok. 2003, s. II-2597, 69, 207, 281 ja 308 kohta ja julkisasiamies Ruiz Jarabo Colomerin yhdistetyissä asioissa C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland ym. v. komissio, (tuomio 7.1.2004, Kok. 2004, s. I-123, s. I-133) antaman ratkaisuehdotuksen 96 kohta ja sitä seuraavat kohdat).

54 Toisin kuin kantaja väittää, edellä 43 kohdassa mainitussa asiassa BMW Belgium ym. vastaan komissio annetusta tuomiosta ei komission mukaan voida päätellä, että tämä valvonta ei ulottuisi päätökseen määrätä tai olla määräämättä sakko. Kyseisessä asiassa se, että yhteisöjen tuomioistuin katsoi, että komissio saattoi määrätä sakon jälleenmyyjille, vaikka se ei ollut tehnyt tätä aikaisemmissa asioissa, ei komission mukaan merkitse sitä, että komission toimivalta määrätä tai olla määräämättä sakkoja olisi rajaton, koska sitä on käytettävä sellaisten objektiivisten syiden perusteella, jotka vastaavat sen säännöksen päämäärää, jossa tämä toimivalta komissiolle annetaan.

55 Komission mukaan kantajan ei ole perusteltua vedota siihen, että päätös olisi "yllätyspäätös", koska sakon ehkäisevä tehtävä edellyttää sitä, että yritykset eivät voi laskea sakkoa ennakolta ja verrata sitä oletettuun voittoon. Komissio muistuttaa, että kantajan ei missään tapauksessa ollut perusteltua asettaa perusteltua luottamustaan siihen, että sille ei määrättäisi suurempaa sakkoa kuin rikkomisen kuluessa määrätyt suurimmat sakot (edellä 46 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 241 kohta ja edellä 53 kohdassa mainittu asia Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomion 63 ja 64 kohta).

56 Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen täysi harkintavalta sekä suuntaviivojen, jotka on todettu asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan mukaisiksi, antaminen vuoden 1998 tammikuussa ovat komission mielestä ristiriidassa kantajan sen näkemyksen kanssa, jonka mukaan sakon määrittäminen olisi omavaltaista ja läpinäkymätöntä.

57 Komission mukaan neuvostoa ei myöskään voida moittia siitä, että se olisi suorittanut toimivallan siirron komissiolle perustamissopimuksen vastaisesti, koska asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohta on siinä mainittujen kriteerien, sellaisina kuin yhteisöjen tuomioistuimet ovat niitä tulkinneet, sekä yhteisön oikeuden yleisten periaatteiden noudattamisvaatimuksen vuoksi riittävästi määritelty oikeudellinen perusta, kun otetaan huomioon tavoite, johon sakkojen määräämisellä pyritään. Väite, joka perustuu siihen, että suuntaviivoilla ei voida korjata tämän säännöksen yksityiskohtaisuuden puuttumista, on siis komission mukaan perusteeton. Suuntaviivat ovat komission mukaan lisäksi parantaneet päätösmenettelyn oikeusvarmuutta ja läpinäkyvyyttä.

58 Sakkojen määrän viime vuosina tapahtuneen korottamisen osalta komissio toteaa yhtäältä, että komissiolle riidanalaisessa säännöksessä jätetty harkintavalta on perusteltua jo siksi, että yritysten liikevaihto on kasvanut 1960-luvulta lähtien, ja toisaalta, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan (yhdistetyt asiat 100/80–103/80, Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomio 7.6.1983, Kok. 1983, s. 1825, Kok. Ep VII, s. 133, 108 ja 109 kohta; edellä 46 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 237 kohta ja yhdistetyt asiat T-202/98, T-204/98 ja T-207/98, Tate & Lyle ym. v. komissio, tuomio 12.7.2001, Kok. 2001, s. II-2035, 144 ja 145 kohta) komission on voitava korottaa sakkojen tasoa niiden ehkäisevän vaikutuksen vahvistamiseksi. Tämä harkintavalta ei kuitenkaan ole rajaton, koska yhteisöjen tuomioistuin ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin selvittävät, ovatko komission päättämät korotukset perusteltuja väitetyn intressin perusteella (asia T-334/94, Sarrió v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok. 1998, s. II-1439, 323–335 kohta ja asia T-16/99, Lögstör Rör v. komissio, tuomio 20.3.2002, Kok. 2002, s. II-1633, 251 kohta). Se toteaa lopuksi, että tästä sakkojen tason korottamisesta huolimatta ilmeiset, vakavat ja pitkäkestoiset rikkomiset ovat sangen yleisiä.

59 Väliintulijana asiassa oleva neuvosto katsoo, että väite asetuksen N:o 17 15 artiklan lainvastaisuudesta on hylättävä perusteettomana. Neuvosto myöntää, että vaikka sakko ei ole luonteeltaan rikosoikeudellinen seuraamus, sillä on oltava selvä ja yksiselitteinen oikeudellinen perusta. Se katsoo kuitenkin, että asetuksen N:o 17 15 artikla täyttää tämän vaatimuksen. Se muistuttaa lisäksi, että nulla poena sine lege -periaatetta sovelletaan vain rikosoikeudellisiin seuraamuksiin, mitä sen

mukaan sakot, jotka on määrätty asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan perusteella, eivät saman artiklan 4 kohdan mukaisesti ole. Tähän periaatteeseen perustuvia vaatimuksia ei näin ollen voida neuvoston mukaan soveltaa käsiteltävänä olevassa asiassa (edellä 37 kohdassa mainittu asia Maizena, tuomion 14 kohta ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen asiassa Welch v. Yhdistynyt kuningaskunta 9.2.1995 antama tuomio, A-sarja, nro 307).

60 Neuvosto katsoo lisäksi, että seuraamuksen suuruus on riittävästi määritelty, koska asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa säädetään sakon yläraja kyseisen yrityksen liikevaihdon mukaan. Sen mukaan ehdotonta ylärajaa ei voida vahvistaa, koska komission päätökset koskevat yksittäistapauksia. Komission harkintavalta ei neuvoston mukaan suinkaan ole rajaton, vaan sitä rajoittaa se, että kyseisessä artiklassa säädetyt rikkomisen keston ja vakavuuden kriteerit on otettava huomioon. Komission on neuvoston mukaan niin ikään noudatettava suhteellisuusperiaatetta ja syrjintäkiellon periaatetta.

61 Neuvosto katsoo, että olisi vaikeaa määritellä rajoittavammat oikeussäännöt, joiden perusteella voitaisiin ottaa huomioon kunkin rikkomisen ominaispiirteet ja varmistaa riittävä ehkäisevä vaikutus. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei sitä paitsi ole neuvoston mukaan milloinkaan kyseenalaistanut asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan pätevyyttä, vaan on pikemminkin vahvistanut sen (edellä 58 kohdassa mainittu asia Tale & Lyle ym. v. komissio, tuomion 98–101 kohta).

62 Kantajan sen väitteen osalta, jonka mukaan komission käytännölle olisi ominaista huomattavat erot määrättyjen sakkojen suuruuden osalta sekä sakkojen jyrkkä ja äskettäinen kasvu, neuvosto toteaa, että nämä toteamukset yksinomaan kuvastavat sitä, että kyseisten yritysten liikevaihdot ovat erisuuruisia ja että niiden koko kasvaa.

63 Neuvoston mukaan on myös virheellistä väittää, että komissio hoitaa samanaikaisesti tutkimusviranomaisen, syyttäjän ja tuomarin tehtäviä, koska se on täyden harkintavallan valvonnan alainen, minkä vuoksi sen ei voida katsoa toimivan tuomarina omassa asiassaan.

64 Tämä koskee neuvoston mukaan myös väitettä, jonka mukaan neuvosto olisi siirtänyt komissiolle sakkojen määräämistä koskevan toimivaltansa. Neuvosto muistuttaa, että komissiolle suoritettu siirto koskee yksinomaan toimivaltaa tehdä päätöksiä asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan perusteella, ja tämä asetus ilmaisee neuvoston toimivallan. Neuvoston mukaan tämä on EY 202 artiklan kolmannen luetelmakohdan mukaista.

65 Neuvosto huomauttaa lopuksi, että toisin kuin kantaja väittää, jäsenvaltioissa eli muun muassa Ruotsissa ja Saksassa on vastaavia sääntöjä.

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

66 On muistutettava, että yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan seuraamusten lakisidonnaisuuden periaate liittyy erottamattomasti oikeusvarmuuden periaatteeseen, joka on puolestaan yhteisön oikeuden yleinen periaate, jonka mukaan muun muassa kaiken yhteisön lainsäädännön on oltava selvää ja täsmällistä erityisesti, kun siinä asetetaan tai sen perusteella voidaan asettaa seuraamuksia, jotta ne, joita asia koskee, voivat tuntea ilman epäselvyyttä siihen perustuvat oikeudet ja velvollisuudet ja ryhtyä tilanteen edellyttämiin toimiin (ks. vastaavasti asia 169/80, Gondrand Frères ja Garancini, tuomio 9.7.1981, Kok. 1981, s. 1931, 17 kohta; edellä 37 kohdassa mainittu asia Maizena, tuomion 15 kohta; asia C-143/93, Es Douane Agenten, tuomio 13.2.1996, Kok. 1996, s. I-431, 27 kohta ja edellä 35 kohdassa mainittu asia X, tuomion 25 kohta).

67 Tämä periaate, joka on osa jäsenvaltioiden yhteistä valtiosääntöperinnettä ja joka on vahvistettu eri kansainvälisissä sopimuksissa ja muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklassa, koskee sekä luonteeltaan rikosoikeudellisia normeja että erityisiä hallinnollisia keinoja, joilla määrätään tai voidaan määrätä hallinnollisia seuraamuksia (ks. edellä 37 kohdassa mainittu asia Maizena, tuomion 14 ja 15 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). Sitä sovelletaan sekä normeihin, joissa vahvistetaan rikkomisen muodostavat tekijät, että normeihin, joissa määritellään ensiksi mainittujen normien rikkomisen seuraukset (ks. vastaavasti edellä 35 kohdassa mainittu asia X, tuomion 22 ja 25 kohta).

68 Tämän osalta on todettava, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan 1 kappaleessa määrätään seuraavaa:

"Ketään ei ole pidettävä syypäänä rikokseen sellaisen teon tai laiminlyönnin perusteella, joka ei ollut tekohetkellä kansallisen lainsäädännön tai kansainvälisen oikeuden mukainen rikos. Rikoksen tekohetkellä sovellettavissa ollutta rangaistusta ankarampaa rangaistusta ei saa määrätä."

69 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan tästä määräyksestä seuraa, että laissa on määriteltävä selvästi rikokset ja rangaistukset, jotka niistä määrätään. Tämä edellytys täyttyy, kun yksityinen oikeussubjekti voi tietää kyseessä olevan säännöksen tai määräyksen sanamuodon ja tarvittaessa tuomioistuinten siitä tekemän tulkinnan perusteella, mitkä toimet tai laiminlyönnit synnyttävät sen rikosoikeudellisen vastuun (asia Coëme v. Belgia, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 22.6.2000, Recueil des arrêts et décisions, 2000-VII, 145 kohta).

70 Neuvosto väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voi ottaa vaikutteita Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan 1 kappaleesta eikä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tätä artiklaa koskevasta oikeuskäytännöstä asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan laillisuuden arvioimiseksi, koska asetuksen N:o 17 15 artiklan 4 kohdassa säädetään, että komission muun muassa tämän säännöksen 2 kohdan perusteella tekemät päätökset eivät ole luonteeltaan rikosoikeudellisia.

71 Tarvitsematta lausua siitä, sovelletaanko Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan 1 kappaletta komission asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan perusteella määräämiin sakkoihin muun muassa tällaisten seuraamusten luonteen ja ankaruuden vuoksi, riittää, kun todetaan, että vaikka Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan 1 kappaleen katsottaisiin olevan sovellettavissa tällaisiin seuraamuksiin, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee, että tämän määräyksen vaatimusten täyttämiseksi ei edellytetä, että niiden säännösten sanamuoto, joiden nojalla nämä seuraamukset määrätään, ovat niin täsmällisiä, että näiden säännösten rikkomisen mahdolliset seuraukset olisivat ennakoitavissa täysin varmasti.

72 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan säännöksen epämääräinen sanamuoto ei välttämättä merkitse Euroopan ihmisoikeussopimuksen 7 artiklan rikkomista ja se, että laissa annetaan harkintavaltaa, ei itsessään ole ristiriidassa ennakoitavuuden vaatimuksen kanssa edellyttäen, että tällaisen harkintavallan laajuus ja sen käyttämistapa määritellään riittävän selvästi, kun otetaan huomioon kyseessä oleva hyväksytty tavoite, jotta oikeussubjektia suojataan riittävästi omavaltaisilta toimilta (Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen edellä 36 kohdassa mainitussa asiassa Margareta ja Roger Andersson v. Ruotsi antaman tuomion 75 kohta). Tässä yhteydessä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ottaa huomioon paitsi lain sanamuodon myös sen, onko käytettyjä epämääräisiä käsitteitä täsmennetty vakiintuneessa ja julkaistussa oikeuskäytännössä (asia G. v. Ranska, tuomio 27.9.1995, A-sarja, nro 325-B, 25 kohta).

73 Jäsenvaltioiden yhteisen valtiosääntöperinteen huomioon ottaminen ei lisäksi aiheuta sitä, että yhteisön oikeuden yleiselle periaatteelle, joka seuraamusten lakisidonnaisuuden periaate on, annettaisiin erilainen tulkinta. Bundesverfassungsgerichtin 20.3.2002 antamaan tuomioon (edellä 47 kohta) perustuvien kantajan väitteiden osalta on todettava, että jopa olettaen, että tämä tuomio voisi osoittautua merkitykselliseksi yrityksille kilpailusääntöjen ja GWB:n, jossa ei ole asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohtaa vastaavaa säännöstä, 81 §:n 2 momentin rikkomisen vuoksi määrättyjen sakkojen yhteydessä, on korostettava, että jäsenvaltioiden yhteistä valtiosääntöperinnettä ei voida johtaa yhden ainoan jäsenvaltion oikeudellisesta tilanteesta. Tämän osalta on päinvastoin todettava, kuten neuvosto kantajan

sitä tältä osin kiistämättä huomauttaa, että muiden jäsenvaltioiden asianomaisessa lainsäädännössä on kansallisten kilpailusääntöjen rikkomisesta määrättyjen hallinnollisten seuraamusten kaltaisten seuraamusten osalta vastaavantasoinen rajoitus kuin asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa ja jopa samankaltaisia tai samanlaisia kriteerejä kuin tässä yhteisön säännöksessä vahvistetut kriteerit, ja neuvosto mainitsee tältä osin esimerkkinä Ruotsin kuningaskunnan.

74 Kun on kyse asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan pätevyydestä seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen valossa, sellaisena kuin yhteisöjen tuomioistuimet ovat tämän periaatteen tunnustaneet Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen esittämien toteamusten ja jäsenvaltioiden yhteisen valtiosääntöperinteen mukaisesti, on todettava, että toisin kuin kantaja väittää, komissiolla ei ole rajatonta harkintavaltaa kilpailusääntöjen rikkomisesta määrättyjen sakkojen vahvistamisessa.

75 Asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohta rajoittaa itsessään komission harkintavaltaa. Yhtäältä kun siinä täsmennetään, että "komissio voi päätöksellään määrätä yrityksille tai yritysten yhteenliittymille sakon, joka on vähintään 1 000 ja enintään 1 000 000 [euroa] taikka tätä suurempi mutta enintään 10 prosenttia kunkin rikkomukseen osallisen yrityksen edellisen tilikauden liikevaihdosta, jos – –", siinä säädetään sakkojen yläraja kyseisten yritysten liikevaihdon eli objektiivisen kriteerin mukaan. Näin ollen vaikka kaikkiin kilpailusääntöjen rikkomisiin sovellettavaa ehdotonta ylärajaa ei ole olemassa, kuten kantaja toteaa, määrättävissä olevalla sakolla on kuitenkin laskettavissa oleva ja ehdoton yläraja, joka lasketaan kullekin yritykselle kunkin rikkomistapauksen osalta siten, että yritykselle määrättävissä olevan sakon enimmäismäärä on määriteltävissä ennakolta. Toisaalta tämän säännöksen mukaan komission on vahvistettava sakot kussakin yksittäistapauksessa "ottaen huomioon rikkomuksen vakavuuden lisäksi sen kesto".

76 Vaikka on totta, että nämä kaksi kriteeriä jättävät komissiolle runsaasti harkintavaltaa, on kuitenkin niin, että on kyse kriteereistä, jotka muut lainsäätäjät ovat hyväksyneet samankaltaisten säännösten osalta, ja komissio voi niiden perusteella määrätä seuraamuksia ottaen huomioon kyseessä olevan käyttäytymisen lainvastaisuuden asteen. Tässä vaiheessa on näin ollen katsottava, että vaikka asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa jätetään komissiolle tiettyä harkintavaltaa, siinä määritellään ne kriteerit ja rajat, joita komission on noudatettava, kun se käyttää harkintavaltansa sakkojen alalla.

77 On lisäksi huomattava, että kun komissio vahvistaa sakkoja asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan perusteella, sen on noudatettava yleisiä oikeusperiaatteita ja erityisesti yhdenvertaisen kohtelun periaatetta ja suhteellisuusperiaatetta sellaisina, kuin niitä on kehitelty yhteisöjen tuomioistuinten oikeuskäytännössä.

78 Toisin kuin kantaja väittää, edellä kuvailtuja komission harkintavallan rajoja sovelletaan myös päätökseen määrätä tai olla määräämättä sakko muun muassa, kun komissio soveltaa yhteistyötiedonantoa, jonka pätevyyttä ei sitä paitsi ole kiistetty. Tämän osalta se, että yhteisöjen tuomioistuin katsoi kantajan mainitsemassa tuomiossa (edellä 43 kohdassa mainittu asia BMW Belgium ym. v. komissio, tuomion 53 kohta), että se, että samankaltaisissa aikaisemmissa asioissa komissio ei ollut katsonut, että tietyille talouden toimijoille oli syytä määrätä sakko, ei poista siltä tätä asetuksella N:o 17 nimenomaisesti tunnustettua valtaa, kun sen käyttämisedellytykset täyttyvät, ei voi merkitä, että komissiolla on harkintavaltaa olla määräämättä sakkoa ilman, että sen on tämän osalta yhtäältä itse rajoitettava suuntaviivoihin ja yhteistyötiedonantoon perustuvan harkintavaltansa käyttöä ja ennen kaikkea toisaalta noudatettava yleisiä oikeusperiaatteita ja erityisesti yhdenvertaisen kohtelun periaatetta ja suhteellisuusperiaatetta sekä yleisesti EY 81 ja EY 82 artiklan tehokasta vaikutusta ja EY 4 artiklan 1 kohtaan perustuvaa vapaata kilpailua koskevaa periaatetta.

79 On myös lisättävä, että EY 229 artiklan ja asetuksen N:o 17 17 artiklan perusteella yhteisöjen tuomioistuimilla on täysi harkintavalta, kun ne tutkivat kanteet tai valitukset päätöksistä, joilla komissio on määrännyt sakkoja, joten ne voivat paitsi kumota komission tekemät päätökset myös poistaa määrätyt sakot tai alentaa tai korottaa niiden määrää. Komission hallinnolliseen käytäntöön kohdistuu näin ollen yhteisöjen tuomioistuinten harjoittama täysi tuomioistuinvalvonta. Toisin kuin kantaja väittää, tämä valvonta ei merkitse sitä, että yhteisöjen tuomioistuimet ylittäisivät toimivaltansa EY 7 artiklan 1 kohdan vastaisesti, kun otetaan huomioon, että yhtäältä edellä mainituissa säännöksissä, joiden pätevyyttä ei ole kiistetty, säädetään nimenomaisesti tällaisesta valvonnasta, ja toisaalta yhteisöjen tuomioistuimet harjoittavat tätä valvontaa asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa säädettyjä kriteerejä noudattaen. Näin ollen yhteisöjen tuomioistuinten harjoittama valvonta on nimenomaan mahdollistanut asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa mahdollisesti esiintyvien epämääräisten käsitteiden täsmentämisen vakiintuneella ja julkaistulla oikeuskäytännöllä.

80 Lisäksi niiden kriteerien perusteella, jotka asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa mainitaan ja joita täsmennetään yhteisöjen tuomioistuinten oikeuskäytännössä, komissio on itse kehittänyt hallinnollisen käytännön, joka on tunnettu ja johon on mahdollista tutustua. Vaikka komission päätöskäytäntö ei itsessään ole oikeudellinen kehys kilpailun alalla määrättäville sakoille (ks. asia T-241/01, Scandinavian Airlines System v. komissio, tuomio 18.7.2005, Kok. 2005, s. II-2917, 87 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen), on kuitenkin niin, että yhdenvertaisen kohtelun periaatteen perusteella komissio ei voi kohdella toisiinsa rinnastettavia tapauksia eri tavalla tai erilaisia tapauksia samanlaisella tavalla, ellei tällaista eroa voida objektiivisesti perustella (asia 106/83, Sermide, tuomio 13.12.1984, Kok. 1984, s. 4209, 28 kohta ja asia T-311/94, BPB de Eendracht v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok. 1998, s. II-1129, 309 kohta).

81 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan komissio voi lisäksi milloin tahansa mukauttaa sakkojen tasoa, jos yhteisön kilpailusääntöjen tehokas soveltaminen tätä edellyttää (edellä 58 kohdassa mainittu asia Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomion 109 kohta ja edellä 46 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 236 ja 237 kohta), koska tällaista hallinnollisen käytännön muuttamista voidaan tässä tilanteessa pitää objektiivisesti perusteltuna sen

tavoitteen nojalla, joka koskee yhteisön kilpailusääntöjen rikkomisten yleistä ehkäisemistä. Kantajan väittämää ja riitauttamaa sakkojen tason äskettäistä korottamista ei näin ollen voida itsessään pitää lainvastaisena, kun otetaan huomioon seuraamusten lakisidonnaisuuden periaate, koska se pysyy asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa määritellyissä oikeudellisissa puitteissa, sellaisena kuin yhteisöjen tuomioistuimet ovat niitä tulkinneet.

82 On lisäksi otettava huomioon se, että avoimuuden vuoksi ja kyseessä olevien yritysten oikeusvarmuuden lisäämiseksi komissio on julkaissut suuntaviivat, joissa se vahvistaa laskentatavan, jota se tulee käyttämään kussakin tapauksessa. Yhteisöjen tuomioistuin on tämän osalta sitä paitsi katsonut, että kun komissio on ottanut käyttöön tällaiset käytännesäännöt ja ilmoittanut ne julkaisemalla, että se soveltaa niitä tästä lähtien tapauksiin, joita ne koskevat, se on rajoittanut harkintavaltansa käyttöä, eikä se voi poiketa näistä säännöistä ilman, että sen mahdollisesti katsottaisiin syyllistyneen yhdenvertaisen kohtelun ja luottamuksensuojan periaatteen kaltaisten yleisten oikeusperiaatteiden loukkaamiseen. Lisäksi vaikka suuntaviivat eivät olekaan päätöksen oikeudellinen perusta, niissä määritellään yleisesti ja abstraktisti menetelmät, jotka komissio on itselleen asettanut kyseisellä päätöksellä määrättyjen sakkojen määrän vahvistamiseksi, joten niillä varmistetaan yritysten oikeusvarmuus (yhdistetyt asiat C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P–C-208/02 P ja C-213/02 P, Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomio 28.6.2005, Kok. 2005, s. I-5425, 211 ja 213 kohta). Tästä seuraa, että toisin kuin kantaja väittää, sitä, että komissio antoi suuntaviivat, ei voida pitää toimivallan ylittämisenä, sikäli kuin se on pitäytynyt asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa vahvistetuissa oikeudellisissa puitteissa, ja niiden antamisella on yksinomaan myötävaikutettu tähän säännökseen jo perustuvaan komission harkintavallan rajojen täsmentämiseen.

83 Edellä esitetyt eri seikat huomioon ottaen asiantunteva toimija voi näin ollen tarvittaessa oikeudelliseen neuvonantajaan turvautuen ennakoida riittävän täsmällisesti sille tietystä käyttäytymisestä määrättävien sakkojen laskentatavan ja suuruuden. Se, että toimija ei voi tietää etukäteen täsmällisesti komission kussakin tapauksessa määräämien sakkojen tasoa, ei voi olla seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen vastaista, koska kun otetaan huomioon niiden rikkomisten

vakavuus, joista komission on määrättävä seuraamuksia, repressiivisen ja preventiivisen tavoitteen vuoksi on perusteltua, että yritykset eivät voi arvioida etua, jonka ne saavat osallistumisestaan rikkomiseen, ottamalla ennakolta huomioon sen sakon määrän, joka niille tämän lainvastaisen käyttäytymisen vuoksi määrätään.

84 Vaikka yritykset eivät voi ennakolta tietää täsmällisesti komission kussakin yksittäistapauksessa määräämien sakkojen tasoa, tämän osalta on todettava, että EY 253 artiklan mukaisesti päätöksessä sakon määräämisestä komission on päätöksen yleisesti tunnetusta asiayhteydestä huolimatta esitettävä muun muassa määrätyn sakon suuruutta ja valittua laskentatapaa koskevat perustelut. Näistä perusteluista on selkeästi ja yksiselitteisesti ilmettävä komission päättely siten, että niille, joita toimenpide koskee, selviävät sen syyt, jotta ne voivat arvioida, onko tarkoituksenmukaista saattaa asia yhteisöjen tuomioistuinten käsiteltäväksi, ja jotta nämä voivat tarvittaessa tutkia sen laillisuuden.

85 Lopuksi väite, jonka mukaan neuvosto olisi asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan säännösten mukaisesti sakon puitteita määritellessään todellisuudessa siirtänyt komissiolle perustamissopimuksen mukaan neuvostolle kuuluvaa toimivaltaa EY 83 ja EY 229 artiklan vastaisesti, on katsottava perusteettomaksi.

86 Yhtäältä kuten edellä on esitetty, vaikka asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa jätetään komissiolle laaja harkintavalta, siinä kuitenkin rajoittaan sen käyttämistä vahvistamalla objektiivisia kriteerejä, joita komission on noudatettava. Toisaalta on muistutettava, kuten neuvosto suullisessa käsittelyssä huomautti, että asetus N:o 17 annettiin EY 83 artiklan 1 kohdan perusteella, ja tässä määräyksessä määrätään, että "neuvosto antaa – – komission ehdotuksesta ja Euroopan parlamenttia kuultuaan aiheelliset asetukset ja direktiivit [EY] 81 ja [EY] 82 artiklassa tarkoitettujen periaatteiden soveltamiseksi". EY 83 artiklan 2 kohdan a ja d alakohdan mukaan näiden asetusten tai direktiivien tavoitteena on erityisesti "ottamalla käyttöön sakot ja uhkasakot varmistaa, että [EY] 81 artiklan 1 kohdassa ja [EY] 82 artiklassa

tarkoitettuja kieltoja noudatetaan" ja "määritellä komission ja yhteisöjen tuomioistuimen tehtävänjako tämän kohdan määräysten soveltamisessa". On lisäksi muistutettava, että EY 211 artiklan ensimmäisen luetelmakohdan perusteella komissio "huolehtii siitä, että tämän sopimuksen määräyksiä sekä toimielinten sen nojalla antamia säännöksiä ja määräyksiä noudatetaan" ja että sillä on tämän saman artiklan kolmannen luetelmakohdan perusteella "itsenäistä päätösvaltaa".

87 Tästä seuraa, että ei voida katsoa, että toimivalta määrätä sakkoja EY 81 ja EY 82 artiklan rikkomistapauksessa olisi alkujaan kuulunut neuvostolle, joka olisi siirtänyt sen tai sen täytäntöönpanon komissiolle EY 202 artiklan kolmannessa luetelmakohdassa tarkoitetulla tavalla. Edellä mainittujen perustamissopimuksen määräysten mukaisesti tämä toimivalta kuuluu itse asiassa komission itsenäiseen tehtävään huolehtia siitä, että yhteisön lainsäädäntöä noudatetaan, koska tämä tehtävä on täsmennetty, rajoitettu ja vahvistettu muodollisesti EY 81 ja EY 82 artiklan soveltamisen osalta asetuksella N:o 17. Komissiolle tässä asetuksessa annettu toimivalta määrätä sakkoja perustuu itse perustamissopimuksen määräyksiin, ja sillä pyritään siihen, että kyseisissä artikloissa määrättyjä kieltoja voidaan soveltaa tehokkaasti (ks. vastaavasti edellä 58 kohdassa mainittu asia Tate & Lyle ym. v. komissio, tuomion 133 kohta). Kantajan väite on näin ollen hylättävä.

88 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan lainvastaisuutta koskeva väite on hylättävä perusteettomana.

B *Asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan tulkinta seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen valossa*

89 Jos ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei katso, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohta on pätemätön, kantaja väittää toissijaisesti, että komission päätöskäytännön ja EY 81 ja EY 82 artiklaa koskevan oikeuskäytännön tavoin tämä säännös olisi

konkretisoitava ja tulkittava tiukasti seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen valossa. Se esittää tämän osalta tiettyjä ehdotuksia, joiden tarkoituksena on mahdollistaa sakon riittävä ennakoitavuus, ja vaatii päätöksen kumoamista.

90 Komissio ja neuvosto katsovat, että nämä väitteet ovat perusteettomia.

91 Tämän osalta on riittävää todeta ensiksi, että kantajan kanneperusteensa, joka koskee seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen loukkaamista, toissijaisesti esittämän toisen osan yhteydessä esittämillä väitteillä yksinomaan toistetaan osittain tietyt tämän saman kanneperusteen ensimmäisen osan yhteydessä jo kehitellyt väitteet suuntaamalla ne suuntaviivojen soveltamiseen perustuvaa komission päätöskäytäntöä ja päätöstä – tämän käytännön esimerkkinä – vastaan. Paitsi että komission päätöskäytäntö ei voi olla kumoamiskanteen kohteena, on syytä muistuttaa, kuten edellä on esitetty, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdalla ei loukata seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatetta ja että komission päätöskäytäntö ja suuntaviivat ovat yhteisöjen tuomioistuinten valvonnan alaisina nimenomaisesti myötävaikuttaneet yritysten oikeusvarmuuden lisäämiseen. Päätöstä ei näin ollen voida pitää lainvastaisena pelkästään siksi, että se on komission sakkojen alan väitetysti lainvastaisen päätöskäytännön sovellus. Nämä väitteet on siis hylättävä.

92 Lisäksi sikäli kuin kantaja esittää kanneperusteen tämän osan yhteydessä väitteitä, jotka liittyvät päätöksen puutteellisiin perusteluihin erityisesti, kun on kyse perusmäärän määrittämisestä, rikkomisen todellisesta vaikutuksesta markkinoihin ja sakon määrän korotuksesta sen varmistamiseksi, että sillä on riittävä ehkäisevä vaikutus, on todettava, että nämä väitteet kuuluvat lähinnä kolmannen kanneperusteen piiriin, sillä se koskee nimenomaisesti päätöksen perusteluja, joten niitä on tarkasteltava siinä yhteydessä.

93 Kantajan muut väitteet muodostuvat lopuksi yleisistä ja teoreettisista näkemyksistä, jotka koskevat komission päätöskäytäntöä, jonka pitäisi kantajan mukaan ohjata komissiota, uusia säännöksiä, jotka neuvoston pitäisi antaa, sekä oikeuskäytännön kehitystä, johon ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen pitäisi kantajan mukaan ryhtyä, eikä niissä näin ollen esitetä mitään oikeudellista väitettä päätöstä vastaan, joten ne on hylättävä.

94 Vastauskirjelmässä ja suullisen käsittelyn aikana kantaja sitä paitsi lisäsi, että liikevaihdoksi, joka liittyy sakon enimmäismäärään ja joka on vahvistettu 10 prosentiksi sakon määräävää päätöstä edeltävän tilikauden liikevaihdosta, olisi katsottava kyseisillä markkinoilla saatu liikevaihto eikä kokonaisliikevaihto.

95 Siltä osin kuin tästä väitteestä voitaisiin päätellä, että kantaja aikoo riitauttaa päätöksen sikäli kuin siinä määrättiin sille sakko, joka oli suurempi kuin 10 prosenttia liikevaihdosta, jonka se oli saanut metioniinimarkkinoilla päätöstä edeltäneenä tilikautena, riittää, kun muistutetaan, tarvitsematta selvittää tämän väitteen tutkittavaksi ottamista työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohdan valossa ja muun muassa tämän väitteen ja kannekirjelmässä esiintyvien kanneperusteiden läheistä yhteyttä, että asetuksessa N:o 17, oikeuskäytännössä tai suuntaviivoissa ei vahvisteta, että sakkojen määrä olisi vahvistettava suoraan sellaisten markkinoiden, joihin rikkominen on vaikuttanut, koon mukaan, koska tämä tekijä on vain yksi merkityksellinen seikka muiden joukossa. Asetuksen N:o 17 mukaisesti, sellaisena kuin sitä on oikeuskäytännössä tulkittu, kilpailun alalla tapahtuneen rikkomisen vuoksi yritykselle määrätyn sakon määrän on oltava oikeassa suhteessa rikkomiseen, jota on arvioitava kokonaisuutena ja ottaen muun muassa huomioon rikkomisen vakavuus (ks. vastaavasti asia T-83/91, Tetra Pak v. komissio, tuomio 6.10.1994, Kok. 1994, s. II-755, Kok. Ep. XVI, s. II–1, 240 kohta ja asia analogiaa käyttäen T-229/94, Deutsche Bahn v. komissio, tuomio 21.10.1997, Kok. 1997, s. II-1689, 127 kohta). Kuten yhteisöjen tuomioistuin vahvisti edellä 58 kohdassa mainitussa asiassa Musique diffusion française ym. vastaan komissio antamansa tuomion 120 kohdassa, rikkomisen vakavuuden arvioimiseksi on otettava huomioon monia seikkoja, joiden luonne ja tärkeys vaihtelevat kyseessä olevan rikkomistyypin ja sille

tyypillisten olosuhteiden mukaan (yhdistetyt asiat T-67/00, T-68/00, T-71/00 ja T-78/00, JFE Engineering v. komissio, tuomio 8.7.2004, Kok. 2004, s. II-2501, 532 kohta).

96 Tämän osalta on myös todettava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan ainoa nimenomainen viittaus kyseisen yrityksen liikevaihtoon eli asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdassa sakkojen vahvistamista varten asetettu enimmäismäärä, joka on 10 prosenttia liikevaihdosta, koskee yrityksen maailmanlaajuista kokonaisliikevaihtoa (ks. vastaavasti edellä 58 kohdassa mainittu asia Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomion 119 kohta) eikä yrityksen liikevaihtoa markkinoilla, joihin seuraamuksiin johtanut kilpailunvastainen käyttäytyminen vaikutti. Kyseisen tuomion samasta kohdasta nimittäin ilmenee, että tämän enimmäismäärän tarkoituksena on välttää se, että sakot olisivat suhteettomia kokonaisuutena arvioidun yrityksen painoarvoon verrattuna (edellä 95 kohdassa mainittu asia JFE Engineering v. komissio, tuomion 533 kohta).

97 Tästä seuraa, että ensimmäisen kanneperusteen toinen osa on hylättävä.

98 Näin ollen ensimmäinen kanneperuste on hylättävä kokonaisuudessaan.

II *Toinen kanneperuste, joka koskee arviointivirhettä sen suhteen, että kilpailusääntöjen rikkomista on pidetty yhtenä kokonaisuutena ja jatkettuna, sekä sen keston suhteen*

99 Kantaja kiistää ensisijaisesti osallistuneensa yhtenä kokonaisuutena pidettyyn ja jatkettuun kilpailusääntöjen rikkomiseen helmikuun 1986 ja helmikuun 1999 välillä. Se myöntää osallistuneensa rikkomiseen 1986–1988 ja vuoden 1992 jälkeen, mutta väittää yhtäältä, että kilpailunvastainen käyttäytyminen keskeytettiin 1988–1992, ja toisaalta, että se päättyi lopullisesti vuonna 1997. Se katsoo toissijaisesti, että komission olisi joka tapauksessa pitänyt ottaa huomioon se, että sopimusten soveltaminen ainakin keskeytettiin 1988–1992 ja vuoden 1997 jälkeen.

A *Kilpailusääntöjen rikkomisen keskeyttäminen 1988–1992*

1. Asianosaisten lausumat

100 Kantajan mukaan Sumitomon vetäydyttyä kartellista "ylimmän johdon tason" tapaamiset ja kilpailunvastaiset sopimukset keskeytettiin vuonna 1988 ja niitä jatkettiin vasta vuonna 1992.

101 Se katsoo ensiksi, että kun päätöksen 212 perustelukappaleessa väitettiin, että koska kartellin jäsenet eivät olleet ilmaisseet aikomustaan muuttaa sopimuksia tai luopua niistä, ei voitu katsoa osoitetuksi, että kartelli olisi keskeytetty vuosiksi 1988–1992, ja kun päätöksen 251 perustelukappaleessa ja sitä seuraavissa perustelukappaleissa katsottiin, että koska kartellin jäsenet eivät olleet milloinkaan ilmoittaneet vastavuoroisesti aikomuksestaan päättää sopimukset, tästä oli pääteltävä, että uutta kartellia ei ollut muodostettu vaan monitahoisen kartellin rakennetta oli kehitetty, komissio myönsi implisiittisesti, että sillä ei ollut suoraa näyttöä kartellin olemassaolosta vuosina 1988–1992. Komissio tukeutui näin ollen väistämättömiksi katsomiinsa olettamiin ja käyttäytymistapoihin asian selvittämistä koskevien vaatimusten ja in dubio pro reo -periaatteen vastaisesti (yhdistetyt asiat 40/73–48/73, 50/73, 54/73–56/73, 111/73, 113/73 ja 114/73, Suiker Unie ym. v. komissio, tuomio 16.12.1975, Kok. 1975, s. 1663, 354 kohta; asia 27/76, United Brands v. komissio, tuomio 14.2.1978, Kok. 1978, s. 207, Kok. Ep. IV, s. 9, 261–266 kohta ja yhdistetyt asiat 29/83 ja 30/83, CRAM ja Rheinzink v. komissio, tuomio 28.3.1984, Kok. 1984, s. 1679, 16 kohta). Kantajan mukaan vastavuoroinen ilmoittaminen aikomuksesta päättää kartelli ei ole edellytys kilpailuoikeuden vastaisen sopimuksen päättämiselle (edellä 46 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 59 kohta ja sitä seuraavat kohdat). Kantajan ei sen mukaan näin ollen tarvitse osoittaa, ettei se osallistunut rikkomiseen kyseessä olevana ajankohtana, vaan komission on esitettävä näyttöä siitä, että kantaja todella on osallistunut siihen (asia C-185/95 P, Baustahlgewebe v. komissio, tuomio 17.12.1998, Kok. 1998, s. I-8417, 58 kohta).

102 Kantaja väittää toiseksi, että komissio arvioi virheellisesti eri asiakirjoja, joilla pyrittiin osoittamaan kartellin olemassaolo 1988–1992.

103 Kantaja huomauttaa väitteidensä tueksi ensinnäkin, että Nippon Sodan 23.2.2000 päivätyissä huomautuksissaan antamassa tosiseikkoja koskevassa esityksessä, johon komissio tukeutui, mainitaan ainoastaan yhden kerran vuosina 1988–1990 järjestetyt kokoukset, joita järjestettiin muodossa tai toisessa ja yksinomaan henkilöstön tasolla 13.5.1998 saakka. Kantajan mukaan komissio jätti kuitenkin ottamatta huomioon sen, että Nippon Sodan selvityksissä viitataan yhtäältä siihen, että "ylimmän johdon tason" kokoukset päättyivät vuonna 1998, ja toisaalta, että henkilöstötason kokoukset vuosina 1988–1990 koskivat yksinomaan tapaa, jolla osallistujat saattoivat suojautua Monsanton kilpailulta, sekä tietojenvaihdon järjestämistä, eikä tämä ole sen mukaan kilpailuoikeuden vastaista.

104 Toiseksi Nippon Sodan esittämän 5.5.1990 päivätyn muistion (jäljempänä 5.5.1990 päivätty muistio) osalta, josta komissio päättelee, että vuonna 1989 pidettiin kokous, kantaja väittää päinvastoin, että tämän asiakirjan alussa esitetään syyt, joiden vuoksi kaupallinen yhteistyö päätettiin vuonna 1989 ja joita olivat erimielisyydet yhtäältä Sumitomon ja toisaalta Degussan ja Rhône-Poulencin välillä. Kyseisessä 5.5.1990 päivätyssä muistiossa todetaan kantajan mukaan myös, että vuoden 1989 elokuussa pidetyn kokouksen tarkoituksena oli saada Degussa luopumaan myymästä metioniinia alennuksella. Kyseisestä muistiosta ilmenee kantajan mukaan kuitenkin, että Degussa torjui järjestelmällisesti kaikki suostutteluyritykset, koska sen kaupallisena tavoitteena oli kilpailla Monsanton ja Sumitomon kanssa. Myöskään tätä kokousta ei siis voida kantajan mukaan pitää Nippon Sodan ja Rhône-Poulencin yrityksenä saada kantaja osallistumaan rikkomiseen, ja se osoittaa kantajan mukaan joka tapauksessa kantajan kilpailunvastaisen pyrkimyksen puuttumisen.

105 Kantajan mukaan komissio päätteli lisäksi virheellisesti 5.5.1990 päivätystä muistiosta päätöksen 103–106 perustelukappaleessa, että uuden kokouksen

mahdollisuus oli mainittu, mutta tietoa siitä, oliko tällainen kokous todella pidetty, ei ollut, vaikka Nippon Soda totesi päinvastoin, että yhteistä myyntihintaa koskevaa arviointia ei ollut mahdollista tehdä, koska edes Rhône-Poulenc ei ollut kiinnostunut yhteisestä hintapolitiikasta.

106 Lopuksi 5.5.1990 päivätyssä muistiossa todetaan kantajan mukaan, että oli "täysi syy uskoa, että Degussa ei ol[lut] erityisen huolissaan siitä, mitä Rhône-Poulanc todella ajattel[i]". Kantaja toteaa siis pohtivansa komission sen väitteen perustaa, joka esitetään päätöksen 106 perustelukappaleessa ja jonka mukaan Degussa, Rhône-Poulenc ja Nippon Soda tapasivat useaan otteeseen vuosina 1989 ja 1990 keskustellakseen hinnoista ja markkinatiedoista ja päättääkseen yhteisestä reaktiostaan uudessa markkinatilanteessa. Se muistuttaa, että Degussa päinvastoin ilmaisi selvästi muille kyseessä oleville yrityksille aikomuksensa olla panematta sopimuksia täytäntöön.

107 Kantaja väittää kolmanneksi, että komissio ei myöskään ole osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla kantajan osallistumista kilpailusääntöjen rikkomiseen vuosina 1990–1992. Rhône-Poulencin 5.12.2000 päivätystä täydentävästä lausumasta ilmenee sen mukaan, että Degussan ja Rhône-Poulencin välillä 10.6.1990 pidetty kokous johti yksinomaan päätökseen ottaa yhteyttä Nippon Sodaan tarkoituksena keskustella hintojen laskemisesta ja säännöllisempien kokousten järjestämisestä. Komission väite, jonka mukaan vuoden 1986 kartelli ei milloinkaan päättynyt ja että Nippon Soda oli jo mukana tällaisten toimenpiteiden toteuttamisessa, on siis kantajan mukaan virheellinen.

108 Nippon Sodan muistiossa, joka koskee Soulissa 7.11.1990 pidettyä kokousta (jäljempänä 7.11.1990 pidetyn kokouksen muistio), ei kantajan mukaan ole mitään merkintää sopimuksesta, joka koskee hinnankorotuksesta ilmoittamista tai sen toteuttamista, vaan siinä todetaan päinvastoin, että Rhône-Poulenc ja Degussa eivät suunnitelleet toista hinnankorotusta ilman Monsanton osallistumista. Toisin kuin komissio väittää, myöskään tämän asiakirjan perusteella ei kantajan mukaan voidaan päätellä, että ensimmäinen hinnankorotus oli olemassa, minkä 5.5.1990 päivätty muistio komission mukaan osoittaa. Kantaja väittää lisäksi, että ei ole mahdollista

luottaa tässä muistiossa oleviin esityksiin, koska kyseessä ei ole alkuperäinen muistio, vaan sen käännös luultavasti osittain japanista, minkä osoittavat sekä typografia että ilmeinen virhe, joka koskee päivämäärässä "marraskuu 1998" olevaa vuotta.

109 Komissio ei kantajan mukaan myöskään kyennyt osoittamaan minkäänlaisen sopimuksen olemassaoloa vuodelle 1991. Itse asiassa Rhône-Poulenc totesi 26.5.1999 päivätyssä lausumassaan, että vuoden 1991 kokousten "tarkoituksena oli luoda tietty luottamus kolmen kilpailijan välille ja lisätä sitä". Nämä kokoukset olivat kantajan mukaan näin ollen alustavia neuvotteluja, jotka eivät olleet saavuttaneet sopimusyrityksen tai yhdenmukaistetun menettelytavan vaihetta. Tämä analyysi vahvistetaan kantajan mukaan Rhône-Poulencin 5.12.2000 päivätyssä täydentävässä lausumassa.

110 Komissio väittää, että se on osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla kantajan osallistuneen yhtenä kokonaisuutena pidettyyn ja jatkettuun kilpailusääntöjen rikkomiseen vuoden 1986 helmikuun ja vuoden 1999 helmikuun välisenä aikana, ja toistaa päätöksen 96–115, 212, 255 ja 256 perustelukappaleessa olevat väitteensä.

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

111 On todettava, että kantaja ei kiistä käsiteltävänä olevan kanteen yhteydessä osallistumistaan kahteen kartelliin, jotka se katsoo erillisiksi ja joista ensimmäinen jatkui vuoden 1986 helmikuusta vuoden 1988 syksyyn, jolloin kartelliin kuului japanilaisvalmistaja Sumitomo, ja toinen vuoden 1992 maaliskuusta vuoden 1997 lokakuuhun, jolloin kantaja katsoo kilpailusääntöjen rikkomisen päättyneen, vastoin komission väitteitä, joiden mukaan rikkominen jatkui vuoden 1999 helmikuuhun saakka. Kantaja katsoo ajanjakson 1988–1992 osalta, että komissio ei ole osoittanut sellaisen kartellin olemassaoloa, johon kantaja olisi osallistunut, ja että komissio on

siis tehnyt arviointivirheen katsoessaan, että kantaja on osallistunut yhtenä kokonaisuutena pidettyyn ja jatkettuun kilpailusääntöjen rikkomiseen vuoden 1986 maaliskuusta vuoden 1999 maaliskuuhun.

112 On siis määriteltävä, onko komissio osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla, että vuoden 1988 syksystä vuoden 1992 maaliskuuhun ulottuneen ajanjakson aikana kantaja osallistui toimiin, jotka muodostavat EY 81 artiklan 1 kohdan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan rikkomisen ja johon kuuluvat tätä ajanjaksoa edeltäneet ja sen jälkeiset rikkomiset, joita ei ole kiistetty, huomioon ottaen "kokonaissuunnitelman", koska niillä on sama kilpailun vääristämistä yhteismarkkinoilla koskeva tavoite. Tästä näkökulmasta on kyseisen ajanjakson osalta arvioitava komission keräämää näyttöä sekä päätelmiä, jotka se teki päätöksen 95 perustelukappaleessa ja sitä seuraavissa perustelukappaleissa.

a) Kantajan osallistuminen sopimukseen ja/tai yhdenmukaistettuun menettelytapaan 1988–1992

113 Aluksi on todettava, että kantaja moittii komissiota ensinnäkin siitä, että tämä päätteli päätöksen 212 ja 251 perustelukappaleessa ja sitä seuraavissa perustelukappaleissa pelkästään siitä, että vuodesta 1986 lähtien kartellin osallistujat eivät olleet Sumitomon vuonna 1988 tapahtuneen vetäytymisen jälkeen ilmaisseet aikomustaan päättää järjestelyt, ettei ollut osoitettu, että kartelli oli keskeytynyt. Kun komissio nojautui tällaiseen olettamaan, se käänsi kantajan mukaan komissiolle periaatteessa kuuluvan todistustaakan.

114 Tämän osalta on muistutettava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan oikeusvarmuuden, joka taloudellisilla toimijoilla on oltava, vaatimus merkitsee sitä, että kilpailusääntöjen rikkomista koskevassa oikeudenkäynnissä komissio, jolla on todistustaakka toteamiensa rikkomisten osalta, esittää asianmukaisen näytön, jolla osoitetaan oikeudellisesti riittävällä tavalla rikkomisen muodostavien tosiseikkojen

olemassaolo. Rikkomisen väitetyn keston osalta sama oikeusvarmuuden periaate edellyttää sitä, että jos ei ole olemassa näyttöä, jolla voidaan osoittaa suoraan rikkomisen kesto, komissio esittää ainakin näyttöä, joka liittyy ajallisesti riittävän lähellä toisiaan oleviin tosiseikkoihin, joiden perusteella voidaan kohtuudella päätellä, että rikkominen on jatkunut keskeytyksettä tietyn kahden ajankohdan välillä (edellä 101 kohdassa mainittu asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 58 kohta ja asia T-43/92, Dunlop Slazenger v. komissio, tuomio 7.7.1994, Kok. 1994, s. II-441, 79 kohta).

115 Syyttömyysolettama, sellaisena kuin se ilmenee muun muassa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 2 kappaleesta, on yksi perusoikeuksista, jotka yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännön – jota Euroopan yhtenäisasiakirjan johdanto-osa ja Euroopan unionin perustamissopimuksen 6 artiklan 2 kohta sekä Euroopan unionin perusoikeuskirjan 47 artikla sitä paitsi tukevat – mukaan tunnustetaan yhteisön oikeusjärjestyksessä. Kun otetaan huomioon kyseessä olevien rikkomisten luonne sekä niihin liittyvien seuraamusten luonne ja ankaruus, syyttömyysolettaman periaate soveltuu erityisesti yrityksiä koskevien kilpailusääntöjen rikkomiseen liittyviin menettelyihin, jotka voivat johtaa sakkojen tai uhkasakkojen määräämiseen (ks. vastaavasti mm. edellä 38 kohdassa mainittu asia Öztürk v. Saksa ja asia Lutz v. Saksa, Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio 25.8.1987, A-sarja, nro 123-A; asia C-199/92 P, Hüls v. komissio, tuomio 8.7.1999, Kok. 1999, s. I-4287, 149 ja 150 kohta ja asia C-235/92 P, Montecatini v. komissio, tuomio 8.7.1999, Kok. 1999, s. I-4539, 175 ja 176 kohta).

116 Käsiteltävänä olevassa asiassa on huomattava, että komissio totesi päätöksen 212 perustelukappaleessa seuraavaa:

”– – Kuten 95–125 kappaleessa osoitetaan, osallistujat osallistuivat kokouksiin myös vuosina 1989, 1990 ja 1991 pyrkimättä avoimesti jättäytymään niissä käsitellyn toiminnan ulkopuolelle. Kun otetaan huomioon aiempien kokousten selvästi kilpailunvastainen luonne sekä puuttuva näyttö siitä, ettei kokouksiin osallistumisen taustalla olisi ollut kilpailunvastaisia aikomuksia, voidaan todeta, että lainvastaista järjestelmää tosiasiassa jatkettiin. – –”

117 Päätöksen 96–125, 212 ja 225 perustelukappaleessa olevasta komission argumentoinnista ilmenee kuitenkin, että se ei suinkaan tukeutunut yksinomaan tai edes ratkaisevasti siihen, että vuodesta 1986 lähtien kartelliin osallistuneet eivät olleet ilmaisseet aikomustaan päättää kartellia vuoden 1988 jälkeen, vaan teki yksityiskohtaisen analyysin kartelliin osallistuneiden sille toimittamasta asiakirjanäytöstä, josta se päätteli, että sen lisäksi, että osallistujat eivät olleet milloinkaan ilmaisseet aikomustaan päättää järjestelyt, kartellin toimintaa ei myöskään ollut milloinkaan keskeytetty.

118 Kun päätöstä tarkastellaan kokonaisuutena, komissiota ei näin ollen voida moittia siitä, että se olisi perustanut arviointinsa, joka koskee rikkomisen yhtenä kokonaisuutena pidettävää jatkettua luonnetta ja siis sen olemassaoloa vuosina 1988–1992, pelkästään siihen, että koska vuodesta 1986 lähtien kartelliin osallistuneet eivät olleet ilmaisseet aikomustaan päättää kartelli, oli oletettava, että vuosina 1989–1991 pidetyillä kokouksilla oli kilpailunvastainen tavoite ja että ne olivat näin ollen aikaisemman kartellin jatko. Kantajan väitettä, jonka mukaan komissio osoitti rikkomisen olemassaolon vuoden 1988 syksyn jälkeen nojautumalla pelkkään olettamaan, ei näin ollen voida hyväksyä.

119 Sen sijaan on määriteltävä, osoittaako asiakirjanäyttö, johon komissio on tukeutunut, oikeudellisesti riittävällä tavalla, että kantaja osallistui yhteisön kilpailuoikeuden rikkomiseen vuosina 1988–1992, ja jos näin on, että tämä rikkominen on sellaisen aikaisemman kartellin jatko, jonka olemassaoloa kantaja ei kiistä.

120 Asiakirja-aineiston tarkastelusta ilmenee, että vuosina 1988–1992 on erotettava toisistaan kaksi ajanjaksoa, joista ensimmäinen jatkui vuoden 1988 lopusta, jolloin Sumitomo vetäytyi alkuperäisestä kartellista, kesän 1990 loppuun, ja toinen kesän 1990 lopusta maaliskuuhun 1992, joka on ajanjakso, jona kantaja myöntää osallistuneensa rikkomiseen, jota se pitää erillisenä rikkomisena.

Vuoden 1988 lopusta kesän 1990 loppuun jatkunut ajanjakso

121 Vuoden 1988 lopusta kesään 1990 jatkuneen ajanjakson osalta on muistutettava, että komissio väitti päätöksen 98–106 perustelukappaleessa, että Sumitomon vetäydyttyä alkuperäisestä kartellista Degussa, Rhône-Poulenc ja Nippon-Soda tapasivat toimintansa koordinointiin liittyneistä huomattavista vaikeuksista huolimatta useaan otteeseen vuosina 1989 ja 1990 keskustellakseen hinnoista ja markkinatiedoista ja päättääkseen, miten ne reagoisivat yhdessä uudessa markkinatilanteessa, jolle leimaa antavaa oli Monsanton markkinoille tulo. Tältä osin komissio viittaa seuraaviin kokouksiin, joiden pitämistä kantaja ei sitä paitsi kiistä:

Päivämäärä	Paikka	Osallistujat
elokuu 1989	ei mainittu	Nippon Soda, Degussa, Rhône-Poulenc
syksy 1989	Japani	Nippon Soda, Degussa
10.6.1990	Frankfurt-am-Main	Degussa, Rhône-Poulenc

122 Kantajan argumentaatio muodostuu lähinnä siitä, että se väittää, että kyseisillä kokouksilla ei voida osoittaa kartellin jatkumista ja että asiakirjat, joihin komissio tukeutuu, osoittavat päinvastoin, että kyseisten kokousten osallistujat olivat erimielisiä, ja erityisesti, että kantaja hylkäsi kaikki hintakartellia koskeneet ehdotukset.

123 Nippon Sodan 23.2.2000 päivätystä vastauksesta komission tietopyyntöön (jäljempänä Nippon Sodan 23.2.2000 päivätty lausuma) ja 5.5.1990 päivätystä muistiosta ilmenee kuitenkin, että vaikka on myönnettävä, että "ylimmän johdon tasolla" käydyt kokoukset päättyivät vuonna 1988, on kuitenkin niin, että samojen asiakirjojen mukaan henkilöstötason kokouksia pidettiin vuosina 1988–1998 ja että näiden kokousten osittaisena tarkoituksena oli aikaisempien ylimmän johdon tasolla pidettyjen kokousten korvaaminen, mitä kantaja ei kiistä.

124 Lisäksi vaikka on totta, että Nippon Sodan 23.2.2000 päivätystä lausumasta ei voida päätellä, että ajanjakson 1989–1990 aikana kokouksiin osallistuneet olivat päässeet yhteisymmärrykseen hintojen vahvistamisesta, asiakkaiden jakamisesta tai tuotantokapasiteettien rajoittamisesta, on kuitenkin korostettava, että tämän lausuman 2.8 ja 2.9 kohdassa mainitaan, että oli kehitetty joustavampi "tavoitehintajärjestelmä" ja että kokousten tarkoituksena oli suojautua uuden markkinoille tulijan eli Monsanton kilpailulta ja vaihtaa tätä koskevia tietoja. Lausuman 6.2 kohdassa otsikon "1.1.1990 jälkeen pidettyjen kokousten tarkoitus" alla Nippon Soda vahvistaa tämän kuvauksen todeten, että vuonna 1990 Monsanton toiminta oli sopimusten osapuolten pääasiallinen uhka ja että näin ollen kokouksissa, jotka esitetään säännöllisinä, keskityttiin kyseistä toimintaa koskevien tietojen jakamiseen ja tavoitehintakeskusteluihin.

125 Erityisesti 5.5.1990 päivätystä muistiosta ilmenee lisäksi, että Nippon Sodan, Rhône-Poulencin ja Degussan välillä pidettiin kokous elokuussa 1989 ja Degussan ja Nippon Sodan välillä toinen vuoden 1989 syksyllä, mitä kantaja ei kiistä. Näiden kokousten tarkoituksena oli saada Degussa lopettamaan metioniinin alennusmyynti. Tämän saman asiakirjan mukaan Degussa hylkäsi tämän ehdotuksen, joten kantajan mukaan ei ole syytä katsoa, että osapuolet olisivat päässeet yhteisymmärrykseen hintasopimuksesta näiden kokousten aikana. Muistiosta ilmenee kuitenkin, että Degussa totesi tässä yhteydessä muun muassa yhtäältä, että nämä hinnanalennukset olivat tarpeen sen menekin pysyttämiseksi ja siis sen kiinteiden kustannusten kattamiseksi, ja toisaalta, että sen mukaan metioniin kohtuullinen hinta oli noin 2,80 Yhdysvaltain dollaria (USD) kilogrammalta ja että näin ollen tällöin voimassa ollut 3 USD:n kilohinta oli liian korkea.

126 Kantaja väittää, että tämä muistio osoittaa, että kartelli oli mahdoton kokouksiin kyseisenä ajanjaksona osallistuneiden kesken.

127 Tämän osalta on myönnettävä, että 5.5.1990 päivätystä muistiosta saa sen vaikutelman, että Degussa alensi vuodesta 1989 kesään 1990 huomattavasti hintoja muun muassa saadakseen asiakkaansa takaisin Monsantolta. Nippon Soda väittää

myös, että Degussan ja Rhône-Poulencin väliset suhteet olivat huonontuneet ja että oli näin ollen todennäköistä, että tämän jälkimmäisen strategiana oli lyhyellä tähtäimellä jatkaa kilpailemista Monsanton, Degussan, Sumitomon ja Nippon Sodan kanssa.

128 On kuitenkin korostettava, että vaikka komissio ei ole osoittanut hintasopimuksen olemassaoloa, se on osoittanut, että kantaja oli osallistunut kokouksiin Nippon Sodan ja Rhône-Poulencin kanssa koko tämän ajanjakson ajan ja että näissä kokouksissa oli vaihdettu tietoja markkinatilanteesta ja keskusteltu hintatasosta ja osallistujat olivat selostaneet markkinastrategiaa, jota ne aikoivat soveltavaa, ja että kantaja muun muassa ilmoitti hinnan, jonka se katsoi kohtuulliseksi kyseisenä aikana ja joka oli 2,80 USD/kg.

129 Tästä lyhyestä osallistujien välisestä erimielisyyden ajanjaksosta, joka jatkui vuoden 1988 lopusta vuoden 1990 kesän loppuun, ei näin ollen voida päätellä, että salainen yhteistyö olisi päättynyt, kun otetaan huomioon, että kokousten pitäminen jatkui säännöllisesti ja että näiden kokousten nimenomaisena tarkoituksena oli sopia siitä, miten uusiin markkinatietoihin reagoitaisiin. Siitä, että kantaja alensi tilapäisesti hintoja saadakseen asiakkaansa Monsantolta takaisin itselleen ja että se hylkäsi ajoittain Nippon Sodan ja Rhône-Poulencin tekemät ehdotukset olla alentamatta hintoja, ei siis voida päätellä, että kantaja aikoi ottaa etäisyyttä kokousten sisältöön ja toimia itsenäisesti, sitäkin suuremmalla syyllä, kun 5.5.1990 päivätyn muistion mukaan se aikoi sopia muiden osallistujien kanssa hinnankorotuksesta heinäkuusta 1990 lukien ja kun tässä tarkoituksessa oli ratkaisevaa saada Rhône-Poulenc osallistumaan yhteisiin hinnankorotusyrityksiin.

130 On sitä paitsi todettava, että Degussan ja Rhône-Poulencin välinen väitetty mielipide-ero, joka loppujen lopuksi esitetään pelkkänä olettamuksena 5.5.1990 päivätyssä muistiossa, ei estänyt näitä yrityksiä tapaamasta kahdesti vuoden 1990 kesällä: ensimmäisen kerran Degussan toimistossa Frankfut-am-Mainissa 10.6.1990

ja toisen kerran Pariisissa. Tämän jälkimmäisen tapaamisen yhteydessä osallistujat vaihtoivat Rhône-Poulencin lausumien, joita ei ole kiistetty, mukaan markkinatietoja. Erityisesti on todettava, että Rhône-Poulenc esitti Degussalle koko maailmaa koskevia myyntilukujaan, ja Degussan myynnistä keskusteltiin, vaikka tämä ei esittänytkään täsmällisiä lukuja.

131 Tästä seuraa, kuten komissio päätöksen 103 perustelukappaleessa huomauttaa, että vaikka alkuperäinen kartelli horjui tietyssä määrin vuoden 1988 lopun ja kesän 1990 välillä Sumitomon vetäytymisen ja Monsanton markkinoille tulon vuoksi, Degussa, Rhône-Poulenc ja Nippon Soda jatkoivat kyseisenä ajanjaksona tapaamisiaan sopiakseen yhteisestä strategiasta Monsanton kilpailua vastaan ja tässä tarkoituksessa vaihdettiin muun muassa Rhône-Poulencin, Nippon Sodan ja Degussan hintoja ja myyntiä koskevia tietoja sekä Monsanton toimintaa koskevia tietoja.

132 Tässä vaiheessa riittää, kun muistutetaan, että "yhdenmukaistetun menettelytavan" käsite muodostuu sellaisesta yritysten välisen yhteistoiminnan muodosta, jolla korvataan tietoisesti kilpailun riskit yritysten välisellä käytännön yhteistyöllä ilman, että tehtäisiin varsinaista sopimusta (asia 48/69, ICI v. komissio, tuomio 14.7.1972, Kok. 1972, s. 619, Kok. Ep. II, s. 25, 64 kohta). Kyseessä olevat yhteensovittamisen ja yhteistyön kriteerit eivät edellytä todellisen "suunnitelman" laatimista, vaan niitä on tulkittava perustamissopimuksen kilpailua koskeviin määräyksiin kuuluvan sellaisen ajatuksen valossa, jonka mukaan jokaisen taloudellisen toimijan on määriteltävä itsenäisesti se toimintatapa, jota se aikoo noudattaa yhteismarkkinoilla. Vaikka on totta, että tämä itsenäisyyden edellytys ei sulje pois taloudellisten toimijoiden oikeutta sopeutua järkevästi kilpailijoidensa todettuun tai niiltä odotettuun käyttäytymiseen, se on kuitenkin jyrkästi ristiriidassa sen kanssa, että tällaisten toimijoiden välillä olisi suoria tai epäsuoria kontakteja, joiden tarkoituksena on joko vaikuttaa jonkin tosiasiallisen tai mahdollisen kilpailijan markkinakäyttäytymiseen tai paljastaa tällaiselle kilpailijalle se, kuinka yritys itse on päättänyt käyttäytyä tai kuinka se aikoo itse käyttäytyä markkinoilla, tai joilla on tällaisia vaikutuksia (edellä

101 kohdassa mainittu asia Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 173 ja 174 kohta; yhdistetyt asiat T-305/94–T-307/94, T-313/94–T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 ja T-335/94, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 20.4.1999, Kok. 1999, s. II-931, 720 kohta).

133 Yhdenmukaistetun menettelytavan toteen näyttämiseksi ei siis ole välttämätöntä osoittaa, että tietty kilpailija on yhdessä yhden tai useamman muun kanssa muodollisesti sitoutunut harjoittamaan tietynlaista toimintaa tai että kilpailijat ovat vahvistaneet yhdessä tulevan toimintansa markkinoilla (yhdistetyt asiat T-25/95, T-26/95, T-30/95–T-32/95, T-34/95–T-39/95, T-42/95–T-46/95, T-48/95, T-50/95–T-65/95, T-68/95–T-71/95, T-87/95, T-88/95, T-103/95 ja T-104/95, Cimenteries CBR ym. v. komissio, tuomio 15.3.2000, Kok. 2000, s. II-491, 1852 kohta). Riittävää on se, että aikeistaan ilmoittaessaan taloudellinen toimija on poistanut tai ainakin selvästi vähentänyt epätietoisuutta omasta odotettavissa olevasta markkinakäyttäytymisestään (asia T-4/89, BASF v. komissio, tuomio 17.12.1991, Kok. 1991, s. II-1523, 242 kohta ja asia T-7/89, Hercules Chemicals v. komissio, tuomio 17.12.1991, Kok. 1991, s. II-1711, Kok. Ep. XI, s. II–79, 260 kohta).

134 Lisäksi vaikka se, että kartellin osallistujat vastavuoroisesti ilmoittavat aikomuksestaan päättää kartelli, ei ole sen päättämisen edellytys, kuten kantaja muistuttaa, on kuitenkin niin, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan kun yritys osallistuu – vaikkei osallistuminen ole aktiivista – yritysten välisiin kokouksiin, joiden tarkoitus on kilpailunvastainen, ilmoittamatta julkisesti olevansa sitoutumatta niissä sovittuihin asioihin, ja kun se on antanut muiden osanottajien näin ymmärtää, että se on hyväksynyt kokousten tulokset ja toimii niiden mukaisesti, voidaan katsoa osoitetun, että se osallistuu näiden kokousten tuloksena olevaan kartelliin (edellä 133 kohdassa mainittu asia Hercules Chemicals v. komissio, tuomion 232 kohta; asia T-12/89, Solvay v. komissio, tuomio 10.3.1992, Kok. 1992, s. II-907, 98 kohta ja asia T-141/89, Tréfileurope v. komissio, tuomio 6.4.1995, Kok. 1995, s. II-791, 85 ja 86 kohta).

135 Vaikka on totta, että edellä esitetystä asiakirja-aineistosta ilmenee, että kokouksiin osallistuneilla on saattanut olla tiettyjä mielipide-eroja, on kuitenkin niin, että kokouksia jatkettiin ja että ei voida katsoa, että Degussa olisi ottanut julkisesti

etäisyyttä niiden sisältöön, koska se muun muassa totesi, mikä sen markkinakäyttäytyminen olisi ja millaista hintaa se piti kohtuullisena, ja koska se itse osoitti aikomuksensa ottaa käyttöön yhdenmukaistettu menettelytapa hintojen korottamiseksi vuoden 1990 heinäkuussa.

136 Vaikka EY 81 artiklan 1 kohdan sanamuodosta ilmenee lisäksi, että yhdenmukaistettu menettelytapa merkitsee paitsi yritysten välistä yhteistoimintaa myös tietynlaista markkinakäyttäytymistä tämän yhteistoiminnan jälkeen ja syy-yhteyttä näiden kahden tekijän välillä (asia C-49/92 P, komissio v. Anic Panatecipazioni, tuomio 8.7.1999, Kok. 1999, s. I-4125, 118 kohta ja edellä 115 kohdassa mainittu asia Hüls v. komissio, tuomion 161 kohta), on oletettava, elleivät asianomaiset toimijat esitä niille kuuluvan näyttövelvollisuuden mukaisesti vastakkaista näyttöä, että yhteistoimintaan osallistuvat ja edelleen markkinoilla toimivat yritykset ottavat markkinakäyttäytymisessään huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihdetut tiedot (em. asia komissio v. Anic Partecipazioni, tuomion 121 kohta ja em. asia Hüls v. komissio, tuomion 162 kohta). Näin on etenkin siinä tapauksessa, että yhteistoiminta jatkuu pitkän ajanjakson kuluessa säännöllisenä, kuten käsiteltävänä olevassa asiassa, jossa kartelli alkoi vuonna 1986.

137 Edellä esitetty huomioon ottaen on siis todettava, että komissio katsoi perustellusti päätöksen 106 perustelukappaleessa, että "varmaa on ainakin se, että osapuolet pitivät – – vuosina 1989 ja 1990 yhteyttä toisiinsa, vaihtoivat hintatietoja sekä keskustelivat hinnankorotuksista", ja että se päätteli tästä tukeutuen päätöksen 194 perustelukappaleessa ja sitä seuraavissa perustelukappaleissa edellä mainittuun oikeuskäytäntöön, että kantaja oli osallistunut sopimukseen ja/tai yhdenmukaistettuun menettelytapaan kyseisen ajanjakson aikana.

138 Sillä, voidaanko Nippon Sodan 7.11.1990 päivätyn muistion perusteella päätellä, kuten komissio toteaa 106 perustelukappaleessa, että "ensimmäinen" hinnankorotuskampanja oli jo järjestetty kesällä 1990, ei ole tältä osin merkitystä, koska komissio ei perustanut päätelmiään tähän seikkaan, joka esitetään toissijaisesti pelkästään todennäköisenä. On myönnettävä, että tällaista olettamaa ei voida pitää

täysin perusteettomana, kun otetaan huomioon, että yhtäältä kyseisen muistion johdanto-osassa todetaan selvästi, että Rhône-Poulenc ja Degussa olivat "hermostuneita toisesta ehdotetusta hinnankorotuksesta", ja että toisaalta Degussa oli jo osoittanut aikomuksensa korottaa hintoja heinäkuussa 1990 ja että se oli tässä tarkoituksessa ottanut yhteyttä Rhône-Poulenciin ja Nippon Sodaan järjestääkseen kolmikantakokouksen.

139 Kantajan väitteellä, jonka mukaan Rhône-Poulencin 5.12.2000 päivätystä täydentävästä lausumasta ilmenee, että tämän ja Degussan edustajat tapasivat ensimmäistä kertaa 10.6.1990, että ne päättivät tässä yhteydessä ottaa yhteyttä Nippon Sodaan ja että kyseisenä ajanjaksona ei näin ollen ollut olemassa sopimusta eikä minkään ohjelman jatkoa, ei voida kyseenalaistaa Nippon Sodan lausumia eikä 5.5.1990 päivättyä muistiota, jonka se esitti ja josta ilmenee, että henkilöstön väliset kokoukset jatkuivat kyseisenä ajanjaksona, ja erityisesti, että Nippon Sodan, Rhône-Poulencin ja Degussan välillä pidettiin kokous elokuussa 1989 ja Degussan ja Nippon Sodan välillä toinen syksyllä 1989.

140 Rhône-Poulencin 5.12.2000 päivätyssä täydentävässä lausumassa, johon kantaja tukeutuu, todetaan pelkästään, että Rhône-Poulencin H. ja B. kehottivat K:ta, joka oli tullut yritykseen huhtikuussa 1990, ottamaan yhteyttä Degussan R:ään esittäytyäkseen tälle B:n seuraajana. Näin ollen se, että K. ja R. tapasivat ensimmäistä kertaa 10.6.1990, ei voi merkitä, että yhteydenpito Rhône-Poulencin, Degussan ja Nippon Sodan välillä olisi keskeytynyt vuoden 1988 loppupuolen ja kyseisen päivämäärän välisenä aikana. Myöskään pelkästään siitä kyseisessä lausumassa olevasta toteamuksesta, jonka mukaan 10.6.1990 pidetyssä kahdenvälisessä kokouksessa Rhône-Poulenc ja Degussa päättivät ottaa yhteyttä Nippon Sodaan keskustellakseen metioniinin hinnanlaskusta ja mahdollisuudesta järjestää säännöllisempiä kokouksia, ei voida päätellä, että kaikki kahden- tai kolmenvälinen yhteydenpito näiden yritysten välillä olisi päättynyt sen jälkeen, kun Sumitomo oli vetäytynyt kartellista vuoden 1988 lopussa.

Ajanjakso vuoden 1990 kesän lopusta maaliskuuhun 1992

141 Sen ajanjakson osalta, joka jatkui vuoden 1990 kesän lopusta maaliskuuhun 1992, on muistutettava ensiksi, että Rhône-Poulencin 26.5.1999 päivätyssä lausumassa todetaan yksiselitteisesti, että Degussa, Rhône-Poulenc ja Nippon Soda tapasivat Hongkongissa kesän 1990 lopussa keskustellakseen metioniinin äskettäisestä hinnanlaskusta ja sopivat tässä yhteydessä korottavansa hintojaan 2,50 USD:sta kilolta 2,80 USD:iin kilolta.

142 Nippon Sodan muistiossa, joka koskee Soulissa 7.11.1990 pidettyä kokousta, jonka osalta komissio pohtii, onko kyseessä itse asiassa 19.11.1990 pidetty kokous, jonka Rhône-Poulenc sijoittaa Hongkongiin 5.12.2000 päivätyssä täydentävässä lausumassaan, mainitaan puolestaan, että osallistujat olivat päässeet yhteisymmärrykseen seuraavista seikoista: ensinnäkin voimassaolevien hintojen pysyttämisestä sillä alueella, jolla hinnat ilmaistaan Saksan markkoina (eli 5,10 DEM/kg) vuoden 1991 ensimmäisen vuosineljänneksen aikana, toiseksi noin 10 prosentin hinnankorotusilmoituksesta tällä samalla alueella huhtikuusta 1991 lukien, kolmanneksi yleisestä hinnankorotuksesta toisen kampanjan yhteydessä tammikuusta 1991 lukien ja neljänneksi hintojen mukauttamisesta alueilla, joilla hintataso oli alhainen (erityisesti Kanadassa), jotta jälleenmyyjät saataisiin luopumaan metioniinin jälleenviennistä. Lisäksi helmikuun 1991 lopussa oli määrä pitää kokous Euroopassa ja keskustella huhtikuun 1991 ja tätä päivämäärää seuraavan ajanjakson hinnoista.

143 Tästä seuraa, että viimeistään marraskuussa 1990 kokouksiin osallistujien yhteisenä tahtona oli sellaisen hinnankorotuksen toteuttaminen, jonka toteuttamistapa oli määritetty, joten on katsottava, että ne olivat päässeet sopimukseen.

144 Tämän osalta kantajan, joka ei kiistä Nippon Sodan muistion sisältöä, väitettä, joka perustuu siihen, että tämä muistio päinvastoin osoittaa, että Degussa ei suunnitellut hinnankorotusta ilman Monsanton osallistumista, ei voida hyväksyä.

145 Tästä muistiosta ja varsinkaan sen iii kohdasta ("Sekä Rhône-Poulencin että Degussan on otettava erikseen yhteyttä Monsantoon ja yritettävä saada tämä osallistumaan toiseen hinnankorotuskampanjaan. Jotta ollaan valmiita ehdotettuun hinnankorotukseen, joka on suunniteltu vuoden 1991 tammikuuksi ja sen jälkeen, Monsanton kanssa olisi pidettävä kokouksia vuoden 199[0] marraskuussa"), jonka kantaja mainitsee, ei ilmene, että Monsanton osallistuminen oli sopimuksen välttämätön edellytys. Kyseisessä muistiossa yksinomaan mainitaan se, että Rhône-Poulencin ja Degussan piti yrittää saada Monsanto osallistumaan kartelliin, ja tämän piti tapahtua ennen ehdotettua hinnanalennusta vuoden 1991 tammikuussa, mutta siinä ei todeta, että sopimuksia ei tehtäisi, jos Monsanto ei osallistuisi. Näyttää siis pikemminkin siltä kuin suunniteltujen toimenpiteiden tarkoituksena olisi ollut sopimuksen tehokkuuden lisääminen sen sijaan, että ne olisivat olleet sen olemassaoloedellytys.

146 Toisaalta jopa olettaen, että tämä maininta voitaisiin ymmärtää siten, että se on edellytys sopimuksen täytäntöönpanolle, on kuitenkin niin, että osapuolet olivat yksimielisiä metioniinin markkinahinnan korottamisesta ja että näin ollen kilpailunvastainen sopimus oli tehty (ks. vastaavasti edellä 53 kohdassa mainittu asia Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomion 228 kohta). Lisäksi sopimuksen osa, joka muodostui hintojen mukauttamisesta alueilla, joilla hintataso oli alhainen, jotta jälleenmyyjät saataisiin luopumaan metioniinin jälleenviennistä, ei riippunut Monsanton osallistumisesta.

147 Lisäksi kantajan väittämät seikat, joilla pyritään osoittamaan, että Nippon Sodan 7.11.1990 päivätty muistio ei olisi alkuperäinen vaan käännös, ovat paitsi pelkkiä väitteitä, joita kantaja ei ole tosiasiassa edes kyennyt osoittamaan, myös luonteeltaan sellaisia, että niillä ei voida mitenkään kyseenalaistaa tämän asiakirjan todistusvoimaa, joten ne on hylättävä perusteettomina.

148 Lopuksi on todettava, että kantaja ei missään tapauksessa kiistä Rhône-Poulencin väitettä, joka esitetään tämän 26.5.1999 päivätyssä lausumassa ja jonka komissio mainitsee vastineessaan ja jonka mukaan Nippon Soda, Degussa ja Rhône-Poulenc sopivat vuoden 1990 kesän lopulla Hongkongissa korottavansa hintoja 2,50:stä 2,80 USD:iin kilolta.

149 Vuoden 1990 marraskuussa tehdyn sopimuksen jälkeisen ajanjakson osalta kantaja väittää uudelleen, että komissio ei ole osoittanut, että kantaja olisi osallistunut sopimukseen tai yhdenmukaistettuun menettelytapaan vuoden 1992 maaliskuuhun saakka, koska kokoukset, joihin kantaja myöntää osallistuneensa, muodostuivat sen mukaan yksinomaan luottamuksen kasvattamisesta kilpailijoiden välillä.

150 Tämä väite on ilmeisen perusteeton. Kantaja jättää huomiotta sen, että vaikka todellakin, kuten se väittää, Rhône-Poulencin 26.5.1999 päivätyssä lausumassa mainitaan yksinomaan neljännesvuosittain pidetyt kokoukset, jotka alkoivat vuonna 1991, joita pidettiin Euroopan ja Aasian eri kaupungeissa ja joiden tarkoituksena oli luottamuksen lisääminen osallistujien välillä, tässä samassa asiakirjassa lisätään, että näiden kokousten aikana osallistujat "keskustelivat tuotannosta, kilpailijoista Kiinassa ja Aasiassa, asiakkaista ja uusista sopimuksista" ja että "ne vaihtoivat usein keskenään myyntilukuja, jotka oli laskettu alueellisesti tai maittain". Näin ollen "vaikka asiakkaita ei milloinkaan jaettu, jatkuva pyrkimys hintojen pysyttämiseen oli olemassa". Rhône-Poulencin 5.12.2000 päivätyssä täydentävässä lausumassa täydennetään tämä esitys, kun siinä todetaan, että nämä neljännesvuosittain pidetyt kokoukset johtivat hintastrategioita ja tuotantokysymyksiä koskevien tietojen vaihtoon ja että tavoitehinnoista sovittiin alueittain. Siinä todetaan lisäksi, että kun yksi osallistujista valitti toisen kilpailijan markkinakäyttäytymisestä, osallistujat pyrkivät ratkaisemaan tämän erimielisyyden. Rhône-Poulenc toteaa lopuksi, että yksimielisesti jaettu näkemys oli pidättäytyminen radikaaleista toimista, joihin kuului muun muassa hintojen huomattava laskeminen.

151 Komissio hylkäsi näin ollen perustellusti edellä mainittuihin asiakirjoihin päätöksen 115–123 perustelukappaleessa tukeutuen päätöksen 125 perustelukappaleessa Degussan väitteet, joiden mukaan sen osallistumista kokouksiin, joiden tavoite oli kilpailunvastainen, ei ollut osoitettu ennen vuotta 1992.

152 On totta, että päätöksessä ei mainita täsmällisiä seikkoja näiden kokousten päivämäärien ja paikkojen osalta vuonna 1991. Rhône-Poulencin lausumat, joita kantaja ei ole kiistänyt, osoittavat kuitenkin selvästi, että päätös pitää kokouksia neljännesvuosittain tehtiin jo vuoden 1991 alussa. Lisäksi sekä Nippon Soda että Rhône-Poulenc esittävät nämä kokoukset jatkuvana käytäntönä vuodesta 1991 lähtien vuoteen 1998 saakka. Näin ollen pelkästään se kantajan mainitsema seikka, että vuoden 1991 aikana pidettyjen kartellin kokousten aikaan ja paikkaan liittyviä seikkoja ei ole voitu täsmentää, ei voi riittää sen päätelmän tekemiseen, että kyseisen kartellin toiminta päättyi tänä ajanjaksona varsinkin, kun on osoitettu, että yhteisymmärrykseen oli vuoden 1990 lopussa päästy, ja että kantaja ei kiistä osallistumistaan sopimukseen vuoden 1992 maaliskuussa.

153 On muistutettava, että jos ei ole olemassa näyttöä, jolla voidaan osoittaa suoraan rikkomisen kesto, komission on ainakin vedottava näyttöön, joka liittyy ajallisesti riittävän lähellä toisiaan oleviin tosiseikkoihin, joiden perusteella voidaan kohtuudella päätellä, että rikkominen on jatkunut keskeytyksettä tiettyjen kahden ajankohdan välillä (edellä 114 kohdassa mainittu asia Dunlop Slazenger v. komissio, tuomion 79 kohta ja asia T-62/98, Volkswagen v. komissio, tuomio 6.7.2000, Kok. 2000, s. II-2707, 188 kohta). Kun otetaan huomioon yhtäältä, että komissio osoitti asianmukaisesti lainvastaisen sopimuksen olemassaolon marraskuussa 1990, ja toisaalta, että kantaja ei kiistä rikkomisen olemassaoloa vuodesta 1992 lukien, ja lopuksi, että Rhône-Poulencin ja Nippon Sodan yhteneväisissä lausumissa mainitaan säännölliset neljännesvuosittaiset kokoukset vuoden 1991 alusta lukien, on katsottava, että nämä vaatimukset on täytetty käsiteltävänä olevassa asiassa.

154 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että komissio katsoi perustellusti, että kantaja oli osallistunut sopimukseen ja/tai yhdenmukaistettuun menettelytapaan vuoden 1988 lopun ja maaliskuun 1992 välillä.

b) Yhtenä kokonaisuutena pidettävä jatkettu kilpailusääntöjen rikkominen

155 On muistutettava, että EY 81 artiklan 1 kohdan rikkominen voi perustua paitsi yksittäiseen toimenpiteeseen, myös useiden toimenpiteiden kokonaisuuteen taikka jatkuvaan toimintaan. Tätä tulkintaa ei voida kyseenalaistaa sillä perusteella, että tällaisten useiden toimenpiteiden tai tällaisen jatkuvan toiminnan yhtä tai useampaa osa-aluetta voitaisiin itsessään ja yksin tarkasteltuna pitää kyseisen määräyksen rikkomisena (ks. vastaavasti edellä 136 kohdassa mainittu asia komissio v. Anic Partecipazioni, tuomion 81 kohta). Kun eri toimenpiteet kuuluvat "kokonaissuunnitelmaan", koska niiden yhteisenä tavoitteena on kilpailun vääristäminen yhteismarkkinoiden sisällä, komissiolla on oikeus kohdistaa vastuu näistä toimenpiteistä sen mukaan, miten yritykset ovat osallistuneet kilpailusääntöjen rikkomiseen kun rikkomista arvioidaan (yhdistetyt asiat C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomio 7.1.2004, Kok. 2004, s. I-123, 258 kohta).

156 On kuitenkin todettava, että kartelleihin, joihin kantaja myöntää osallistuneensa ennen vuoden 1988 loppua ja vuoden 1992 maaliskuun jälkeen, osallistuivat kartellista vuonna 1988 vetäytynyttä Sumitomoa lukuun ottamatta samat yritykset ja niillä oli sama tavoite kuin kartellilla, johon kantaja osallistui 1988–1992, eli yhdenmukaistettu toiminta metioniinin markkinahinnan pysyttämiseksi ja korottamiseksi Euroopan talousalueella sekä hintoja, markkinaosuuksia ja menekkiä koskevien tietojen vaihto.

157 Tästä seuraa, että komissio katsoi perustellusti päätöksen 206–212 perustelukappaleessa, että rikkominen, johon Degussa, Rhône-Poulenc ja Nippon Soda olivat osallistuneet, oli katsottava yhdeksi jatkuvaksi rikkomiseksi.

158 Kantajan väite, joka koskee sitä, että rikkominen keskeytyi vuoden 1988 lopun ja vuoden 1992 maaliskuun välillä, on siis hylättävä.

B *Rikkomisen päättyminen*

1. Asianosaisten lausumat

159 Kantaja katsoo, että komissio ei ole kyennyt osoittamaan sen osallistumista kartelliin syksyn 1997 jälkeen, jolloin kartelli kantajan mukaan päättyi sen vuoksi, että H. lähti Rhône-Poulencilta, koska tämän seuraaja Z. päätti kantajan mukaan lopettaa kaiken yhteydenpidon kilpailijoiden kanssa.

160 Rhône-Poulencin uusi toimitusjohtaja G. salli kantajan mukaan yhteydenpidon uudelleen aloittamisen maaliskuussa 1998 yksinomaan kartellin päättämiseksi siten, että markkinoille ei aiheutettaisi liian suurta häiriötä.

161 Lopuksi Degussan ja Rhône-Poulencin välillä tehdyn hinnankorotussopimuksen perusteella ei kantajan mukaan voida osoittaa alkuperäisen kartellin, johon kuuluivat Degussa, Rhône-Poulenc ja Nippon Soda, toiminnan jatkamista.

162 Komissio katsoo, että kantajan vastalauseet, jotka koskevat sen väitteitä, jotka esitetään päätöksen 180–185 perustelukappaleessa, koskevan näytön puuttumista, eivät ole perusteltuja.

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

163 Ensiksi on todettava, kuten komissio toteaa päätöksen 180 perustelukappaleessa, että vaikka H:n syksyllä 1997 tapahtuneen lähdön jälkeen tämän sijainen Z. todellakin määräsi kaiken yhteydenpidon lopetettavaksi Rhône-Poulencin ja sen kilpailijoiden välillä, on kiistatonta, että maaliskuusta 1998 lähtien Z:n seuraaja G. salli yhteydenpidon jatkamisen kilpailijoiden kanssa "pehmeän laskun" mahdollistamiseksi ja liian merkittävien markkinoille aiheutuvien häiriöiden välttämiseksi, mutta määräsi vuosineljänneksittäin pidetyt kokoukset lopetettaviksi.

164 Paitsi että sen perusteella, että Rhône-Poulencin toimitusjohtajan, joka ei osallistunut näihin kokouksiin, mukaan kartelliin osallistuneiden välisen yhteydenpidon tarkoituksena oli oltava kartellin päättäminen pehmeästi, ei voida osoittaa, että näin todella oli, se lisäksi osoittaa päinvastoin, että Rhône-Poulencin ja sen kilpailijoiden aikomuksena oli jatkaa neuvotteluja sellaiseen myöhempään päivään saakka, jona kartelli päätettäisiin lopullisesti. Niiden kokousten tarkoitus, jotka pidettiin G:n annettua tähän luvan, sitä paitsi vahvistaa tämän, kuten jäljempänä tarkastellaan. Lisäksi Rhône-Poulencin omien lausumien mukaan yrityksen johto määräsi yhteydenpidon lopullisesta päättämisestä kilpailijoiden kanssa vasta helmikuussa 1999.

165 Sillä, että komissio esitti neljännesvuosittaisten kokousten lopettamisen mahdolliseksi selitykseksi päätöksen 181 perustelukappaleessa sen, että nämä kokoukset olivat erittäin näkyviä ja että ne olivat vaarassa paljastua, koska amerikkalaisten kilpailuviranomaisten tutkimukset olivat kyseisenä ajankohtana edenneet pitkälle vitamiinisektorilla, ei ole tämän osalta merkitystä. Tämä selitys on yhtäältä pelkkä olettama, josta komissio ei tee mitään päätelmiä kantajan osalta, ja toisaalta se ei vaikuta millään tavoin komission tekemän sen toteamuksen oikeellisuuteen, jonka

mukaan maaliskuusta 1998 lähtien Rhône-Poulencin toimitusjohtaja G. antoi uudelleen luvan kilpailijoiden väliseen yhteydenpitoon.

166 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa toiseksi, että kantaja ei kiistä, että seuraavat kokoukset, jotka mainitaan päätöksen 179–184 perustelukappaleessa, on pidetty:

Päivämäärä	Paikka	Osallistujat
toukokuu 1998	Frankfurt-am-Main tai Düsseldorf	Degussa, Rhône-Poulenc, Nippon Soda
kesän 1998 loppu / syksyn alku	Heidelberg	Degussa, Rhône-Poulenc
4.2.1999	Nancy	Degussa, Rhône-Poulenc
4.2.1999	Pariisi (ilta)	Nippon Soda, Rhône-Poulenc

167 On näin ollen todettava, että syksystä 1997 helmikuuhun 1999 jatkuneen ajanjakson aikana Degussa ja Rhône-Poulenc tapasivat kahdesti, ensiksi kesän 1998 lopussa tai syksyn alussa Heidelbergissa ja sitten 4.2.1999 Nancyssa. Komission mukaan Degussa ja Rhône-Poulenc sopivat ensimmäisessä näistä kahdesta tilaisuudesta hinnankorotuksista ja toisessa hintatavoitteiden vahvistamisesta (3,20 USD/kg eli 5,30 DEM/kg).

168 Kantaja ei nimenomaisesti kiistä näitä seikkoja, mutta se väittää, että komissio ei voi tukeutua niihin osoittaakseen, että ne olivat jatko aikaisemmalle kartellille, jossa oli kolme osallistujaa (Degussa, Rhône-Poulenc ja Nippon Soda).

169 Tätä väitettä ei voida hyväksyä.

170 Kuten komissio perustellusti toteaa, Rhône-Poulencin lausumista ilmenee, että yhtäältä Rhône-Poulencin ja Degussan ja toisaalta Rhône-Poulencin ja Nippon Sodan välillä käytiin kahdenvälistä yhteydenpitoa muun muassa puhelimitse huhtikuun 1998 ja 4.2.1999 välisenä aikana.

171 Lausumissaan, jotka kantaja itse on esittänyt liitteenä, Nippon Soda toteaa lisäksi erityisesti tavanneensa Rhône-Poulencin edustajan illallisella Pariisissa lokakuussa 1998 ja Degussan edustajia ensiksi Frankfurt-am-Mainissa lokakuussa 1998 ja toistamiseen Tokiossa syksyllä 1998. Nippon Sodan mukaan näiden kokousten tavoitteena oli se, että osallistujat voisivat keskustella markkinatilanteesta ja hintasuuntauksista. Lisäksi edelleen tämän asiakirjan mukaan Rhône-Poulenc ja Nippon Soda tapasivat 4.2.1999 Pariisissa saman päivän iltana, jona Degussa ja Rhône-Poulenc olivat tavanneet Nancyssa, ja keskustelivat tässä yhteydessä kysynnästä metioniinimarkkinoilla ja markkinatilanteesta (päätöksen 183 perustelukappale).

172 Kantaja ei lopuksi kiistä myöskään sitä, että toukokuussa 1998 pidettiin kolmenvälinen kokous (Rhône-Poulenc sijoittaa sen Frankfurt-am-Mainiin, Nippon Soda Düsseldorfiin), jossa Rhône-Poulencin lausumien, joita kantaja ei kiistä, mukaan Nippon Soda vahvisti, että se noudattaisi kaikkia hinnankorotuksia.

173 Edellä esitetystä seuraa, että kantaja ei voi väittää, että komissio ei olisi osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla Nippon Sodan osallistumista kyseiseen yhteistoimintaan syksyn 1997 ja helmikuun 1999 välisenä aikana. On itse asiassa todettava, että koko tämän ajanjakson ajan, kuten päätöksen 184 perustelukappaleesta ilmenee, kartellin kolme jäsentä jatkoivat kahdenvälistä yhteydenpitoa. Sekä Rhône-Poulenc että kantaja jatkoivat yhteydenpitoa Nippon Sodan kanssa keskustellakseen

markkinatilanteesta ja hintatasosta, koska Nippon Soda oli ilmoittanut viimeisessä kolmenvälisessä kokouksessa toukokuussa 1998 suostuvansa periaatteessa kaikkiin hinnankorotuksiin. Tässä tilanteessa pelkästään se, että nämä kolme yhtiötä eivät kokoontuneet kolmen kesken kyseisen kolmenvälisen kokouksen jälkeen, ei ilmiselvästi voi johtaa päätelmään, jonka mukaan kartelli oli päättynyt kyseisenä ajanjaksona.

174 Tämän osalta kantajan väite, jonka mukaan päätöksen 184 perustelukappaleesta ilmenee, että komissio perusti päättelynsä pelkälle olettamalle siitä, että kahdenvälistä yhteydenpitoa oli jatkettu toukokuun 1998 kokouksen jälkeen, on ilmeisen perusteeton. Päätöksen 182–184 perustelukappaleesta ilmenee, että komissio osoitti Rhône-Poulencin ja Nippon Sodan yhdenmukaisten lausumien perusteella tällaisen yhteydenpidon olemassaolon, sellaisena kuin edellä on yksityiskohtaisesti esitetty. Ainoa otaksuma, jonka komissio esittää 184 perustelukappaleessa, koskee sen kolmenvälisen kokouksen määrittelyä, jonka kuluessa osallistujat päättivät päättää kolmenvälisen yhteydenpidon, eikä tällä ole mitään vaikutusta näiden toteamusten paikkansapitävyyteen.

175 Jopa olettaen, ettei voitaisi osoittaa Nippon Sodan osallistuneen kartelliin syksyn 1997 jälkeen, Rhône-Poulencin 5.12.2000 päivätystä täydentävästä lausumasta, jonka todistusvoimaa kantaja ei ole kyennyt kyseenalaistamaan, ilmenee kuitenkin, että Rhône-Poulenc ja kantaja osallistuivat kahteen kokoukseen, joista ensimmäinen pidettiin kesän 1998 lopussa tai syksyn alussa Heidelbergissa ja toinen 4.2.1999 Nancyssa ja joiden kuluessa sovittiin hintatavoitteista ja hinnankorotuksista. Nippon Sodan mahdollinen vetäytyminen aikaisemmasta kartellista ei voi vaikuttaa näiden kokousten ilmeisen kilpailunvastaiseen luonteeseen eikä siihen, että ne olivat aikaisemman kartellin jatko edellä 155 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaisesti.

176 Edellä esitetystä seuraa, että kantajan väite, joka koskee komission huomioon ottamaa kilpailusääntöjen rikkomisen päättymispäivää, on hylättävä.

C *Kartellin toiminnan keskeyttäminen*

177 Kantaja väittää toissijaisesti, että jos kilpailusääntöjen rikkomista on pidettävä yhtenä jatkuvana rikkomisena, komission olisi pitänyt ottaa samalla tavalla kuin "esieristettyjen kaukolämmitysputkien" tapauksessa (Euroopan yhteisön perustamissopimuksen 85 artiklan soveltamismenettelyssä (asia IV/35.691/E-4 – Esieristettyjen kaukolämmitysputkien alan kartelli) 21 päivänä lokakuuta 1998 tehty päätös 1999/60/EY (EYVL 1999, L 24, s. 1)) huomioon se, että kartellin toiminta ainakin keskeytettiin vuoden 1998 lopusta maaliskuuhun 1992 saakka sekä syksystä 1997 lukien.

178 Tämän osalta on aluksi todettava, että tällä väitteellä ei ole mitään merkitystä sikäli kuin se koskee syksyn 1997 jälkeistä aikaa. Kartellin toiminnan keskeyttäminen voidaan ottaa huomioon ainoastaan tilanteessa, jossa osoittautuu, että vaikka tietty rikkominen onkin yksi ja jatkuva, siihen on lyhyen ajanjakson kuluessa kohdistunut häiriöitä siten, että tätä ajanjaksoa ei voida laskea rikkomisen kokonaiskestoon, kun on selvää, että kartellin toimintaa on sittemmin täysimääräisesti jatkettu. Tällä tavoin voidaan siis sovittaa yhteen yhtenä kokonaisuutena ja jatkettuna pidetyn rikkomisen käsitteen käyttö niiden vaatimusten kanssa, jotka koskevat rikkomisen täsmällistä kestoa ja näin ollen – koska sakon määrä lasketaan muun muassa tämän jälkimmäisen kriteerin mukaan – sakon oikeasuhteisuutta.

179 Kantaja kuitenkin väittää, että kartellin toiminta keskeytettiin syksystä 1997 aina 4.2.1999 saakka, joista jälkimmäinen on päivä, jota komissio pitää rikkomisen päättymispäivänä. Tällä väitteellä pyritään siis lähinnä kiistämään rikkomisen päättymispäivä ja toistamaan kantajan tätä koskevat väitteet. Kantajan väite, joka koskee kartellin toiminnan keskeyttämistä syksyn 1997 jälkeen, on näin ollen hylättävä syistä, jotka esitetään edellä 163–176 kohdassa, joista ilmenee, että toukokuun 1998 viimeisen kolmenvälisen kokouksen jälkeen Nippon Sodan, Rhône-Poulencin ja kantajan kahdenvälinen yhteydenpito jatkui 4.2.1999 saakka.

180 Vuoden 1988 lopusta maaliskuuhun 1992 jatkuneen ajanjakson osalta on muistutettava, että komission päätöskäytäntö ei itsessään ole oikeudellinen kehys kilpailun alalla määrättäville sakoille (ks. mm. edellä 80 kohdassa mainittu asia Scandinavian Airlines System v. komissio, tuomion 87 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen). On lisäksi todettava, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tyytyi toteamaan edellä 58 kohdassa mainitussa asiassa Lögstör Rör vastaan komissio (tuomion 59–65 kohta), että komissio oli itse myöntänyt ja ottanut huomioon kaukolämmitysputkia koskeneessa päätöksessään sen, että kartellin toiminta oli keskeytetty lokakuusta 1993 maaliskuuhun 1994 ja että näin ollen ja toisin kuin kantaja väittää komissio ei ollut moittinut sitä siitä, että se olisi osallistunut kilpailunvastaiseen toimintaan kyseisenä ajanjaksona.

181 Tästä seuraa, että se, että komissio otti huomioon kaukolämmitysputkitapauksessa sen, että sen mukaan kartellin toiminta oli keskeytetty, ei itsessään riitä osoittamaan päätöksen lainvastaisuutta, koska komissio ei käsiteltävänä olevassa asiassa menetellyt samoin.

182 Käsiteltävänä oleva asia on lisäksi erotettava kantajan mainitsemasta kaukolämmitysputkitapauksesta. Jälkimmäisessä tapauksessa komissio katsoi päätöksensä 152 perustelukappaleessa, että kartellin, joka oli luokiteltu yhdeksi jatkuvaksi rikkomiseksi, toiminta oli keskeytetty kuuden kuukauden ajaksi lokakuusta 1993 maaliskuuhun 1994. Se otti tämän osalta yhtäältä huomioon sen, että valmistajat olivat todenneet, että "hintasota" oli syttynyt ja että hintataso pääasiallisilla markkinoilla oli laskenut 20 prosentilla, ja toisaalta, että vaikka valmistajat tapasivat edelleen kahden- tai kolmenvälisesti kyseisenä ajanjaksona, mitään yksityiskohtia näiden kokousten tarkoituksesta ei ollut käytettävissä lukuun ottamatta sitä, että Tarco esitti korvausvaatimuksen ja Lögstör hylkäsi sen (52 perustelukappale).

183 Käsiteltävänä olevassa asiassa on totta, että Nippon Sodan 5.5.1990 päivätystä muistiosta ilmenee, että Degussa toteutti tilapäisesti metioniinin hinnanalennuksen,

mutta samankaltaisuus kaukolämmitysputkitapauksen kanssa ei voi johtaa tätä yksittäistä toteamusta pidemmälle. Toisin kuin kaukolämmitysputkitapauksessa kyseessä olleessa tilanteessa komissiolla oli käsiteltävänä olevassa asiassa hallussaan ratkaisevia tietoja, jotka osoittivat, että vaikka kartellin jäsenet eivät päässeet sopimukseen hinnankorotuksesta ennen kuin viimeistään marraskuussa 1990, vuoden 1988 lopun ja marraskuun 1990 välillä pidettyjen kokousten, joihin kantaja osallistui, tarkoituksena oli sopia yhteisestä reaktiosta Monsanton markkinoille tuloon ja vaihtaa tämän toimintaa koskevia tietoja sekä tietoja metioniinin menekistä ja hintatasosta, kuten edellä todettiin.

184 Toisin kuin katsottiin esieristettyjen kaukolämmitysputkien tapauksessa, Rhône-Poulencin 26.5.1999 päivätystä lausumasta ilmenee lisäksi, että metioniinin hintojen lasku kesästä 1989 lähtien ei johtunut siitä, että kartellin jäsenet olisivat alkaneet jälleen kilpailla vapaasti keskenään, vaan Monsanton ja MHA:n markkinoille tulosta sekä kysynnän yleisestä laskusta. Nippon Sodan 5.12.1990 päivätystä muistiosta ilmenee niin ikään, että Degussa alensi ensi kädessä hintojaan nimenomaan saadakseen Monsanton asiakkaat takaisin ja että se ehdotti tämän jälkeen kartellin jäsenille hinnankorotusta heinäkuulle 1990, koska Monsanto oli itse ilmoittanut hinnankorotuksesta heinäkuussa 1990.

185 Lopuksi, kuten edellä on todettu, komissio osoitti asianmukaisesti, että sopimus, jonka tarkoituksena oli hintojen korottaminen, oli tehty kesän 1990 lopussa ja/tai marraskuussa 1990, ja sitä olivat seuranneet neljännesvuosittaiset kokoukset, joiden kuluessa oli vaihdettu markkinoita koskevia tietoja ja vahvistettu tavoitehintoja.

186 Se näyttö huomioon ottaen, johon komissio viittaa, kantajan väite, joka koskee sitä, että kilpailusääntöjen rikkominen oli ainakin keskeytynyt 1988–1992, on siis hylättävä perusteettomana. Tämä päätelmä ei kuitenkaan vaikuta kysymykseen siitä,

mitkä rikkomisen konkreettiset vaikutukset markkinoihin kyseisenä ajanjaksona olivat.

187 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että toinen kanneperuste on hylättävä kokonaisuudessaan.

III *Kolmas kanneperuste, joka koskee arviointivirheitä, oikeudellista ja tosiseikkoja koskevaa virhettä, suhteellisuusperiaatteen, yhdenvertaisen kohtelun periaatteen ja rangaistusten taannehtivuuskiellon periaatteen loukkaamista sekä perusteluvelvollisuuden laiminlyöntiä sakon suuruuden määrittämisessä*

188 Kolmas kanneperuste jakautuu neljään osaan, jotka koskevat rikkomisen vakavuutta, sakon määrän korottamista riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi, kantajan yhteistyötä ja rangaistusten taannehtivuuskiellon periaatteen loukkaamista.

A *Rikkomisen vakavuus*

189 Kantaja esittää kolme väitettä, joista ensimmäinen koskee puutteellisia perusteluja rikkomisen vakavuuden määrittelyssä, toinen arviointivirhettä kyseisten maantieteellisten markkinoiden laajuuden osalta ja kolmas arviointivirhettä sen osalta, miten rikkominen vaikutti markkinoihin.

1. Rikkomisen vakavuutta koskevat perustelut

a) Asianosaisten lausumat

190 Kantaja väittää, että komission arviointia siitä, että rikkominen oli luonteeltaan erittäin vakavaa, ei ole perusteltu riittävästi muun muassa sen osalta, että sakon perusmäärä eli 35 miljoonaa euroa on suurempi kuin vähimmäismäärä, joka suuntaviivoissa vahvistetaan erittäin vakaviksi luokitelluille rikkomisille ja joka on 20 miljoonaa euroa. Se väittää erityisesti, että seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen mukaisesti komission olisi pitänyt painottaa niitä eri seikkoja, jotka se otti huomioon luokitellessaan rikkomisen erittäin vakavaksi ja vahvistaessaan kyseisen perusmäärän.

191 Komissio katsoo, että tämä väite ei ole perusteltu.

b) Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

192 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yksittäistapausta koskevan päätöksen perusteluissa on selkeästi ja yksiselitteisesti ilmaistava yhteisön toimielimen toimenpiteen perustelut siten, että niille, joita toimenpide koskee, selviävät sen syyt, ja siten, että toimivaltainen tuomioistuin voi valvoa toimenpiteen laillisuutta. Perusteluvelvollisuuden täyttymistä on arvioitava asiaan liittyvien olosuhteiden perusteella. Perusteluissa ei tarvitse esittää kaikkia asiaan liittyviä tosiseikkoja ja oikeudellisia seikkoja, koska sitä, ovatko päätöksen perustelut EY 253 artiklan mukaisia, tutkitaan paitsi päätöksen sanamuodon myös asiayhteyden mukaan (asia C-367/95 P, komissio v. Sytraval ja Brink's France, tuomio 2.4.1998, Kok. 1998, s. I-1719, 63 kohta).

193 Erityisesti niiden sakkojen määrän laskemisen osalta, jotka komissio määrää yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisen vuoksi, on muistutettava, että oikeuskäytännön mukaan olennaiset menettelymääräykset, joihin perusteluvelvollisuus kuuluu, täyttyvät, jos komissio ilmoittaa päätöksessään arviointiperusteet, joiden perusteella se on voinut määrittää kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuuden ja keston (asia C-291/98 P, Sarrió v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok. 2000, s. I-9991, 73 kohta). Perusteluvelvollisuuden laajuus on lisäksi määriteltävä ottaen huomioon se, että rikkomisten vakavuus on osoitettava erittäin monien seikkojen perusteella, vaikka huomioon otettavista kriteereistä ei ole vahvistettu sitovaa tai tyhjentävää luetteloa (edellä 45 kohdassa mainittu asia SPO ym. v. komissio, määräyksen 54 kohta; edellä 46 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 378 kohta ja yhdistetyt asiat T-191/98, T-212/98–T-214/98, Atlantic Container Line ym. v. komissio, tuomio 30.9.2003, Kok. 2003, s. II-3275, 1532 kohta).

194 On myös muistutettava, että perusteluvelvollisuus ei edellytä, että komission olisi mainittava päätöksessään numerotiedot, jotka liittyvät sakkojen laskentatapaan, vaan se edellyttää komission mainitsemaan yksinomaan arviointiperusteet, joiden avulla se on määrittänyt rikkomisen vakavuuden ja keston (edellä 193 kohdassa mainittu asia Sarrió v. komissio, tuomion 73 ja 76 kohta ja edellä 193 kohdassa mainittu asia Atlantic Container Line ym. v. komissio, tuomion 1558 kohta).

195 Käsiteltävänä olevassa asiassa on kuitenkin todettava, että komissio esitti ensinnäkin 271–275 perustelukappaleessa, että koska rikkominen muodostui markkinoiden jakamisista ja hinnan – joka on tärkein kilpailutekijä – vahvistamisista se oli luokiteltava erittäin vakavaksi. Komissio totesi seuraavaksi 276–291 perustelukappaleessa syyt, joiden vuoksi se katsoi, että rikkominen oli todella vaikuttanut markkinoihin. Komissio totesi tämän jälkeen 292 perustelukappaleessa, että kyseiset maantieteelliset markkinat muodostuivat koko yhteisöstä ja koko ETA:sta tämän jälkimmäisen perustamisen jälkeen. Se totesi lopuksi 294–300 perustelukappaleessa, että oli otettava huomioon yritysten todellinen kyky vahingoittaa merkittävästi kilpailua ja muodostettava näin ollen kartellin jäsenten markkinaosuudet huomioon

ottaen kaksi yritysten luokkaa, joista ensimmäiseen kuuluivat Degussa ja Rhône-Poulenc ja toiseen Nippon Soda. Komissio päätteli lopuksi 302 perustelukappaleessa, että sakkojen perusmääräksi rikkomisen vakavuuden perusteella oli vahvistettava 35 miljoonaa euroa Degussalle ja Rhône-Poulencille ja 8 miljoonaa euroa Nippon Sodalle.

196 On siis pääteltävä niiden tosiseikkojen valossa, jotka koskevat kartellin toimintaa ja jotka esitetään 79–185 perustelukappaleessa, että komissio on esittänyt oikeudellisesti riittävällä tavalla syyt, joiden vuoksi sen mukaan on perusteltua luokitella rikkominen "erittäin vakavaksi". Edellä 193 ja 194 kohdassa mainitun oikeuskäytännön mukaisesti perusteluvelvollisuus ei edellytä, että komission olisi täsmennettävä niiden kriteerien aritmeettinen painotus, jotka otetaan huomioon rikkomisen vakavuuden määrittämisessä. Kantajan väite, jonka mukaan komissio loukkasi laillisuusperiaatetta, jonka ilmentymä perusteluvelvollisuus on, jättäessään ilmoittamatta, miten se oli painottanut tämän osalta huomioon ottamiaan kriteerejä eli rikkomisen luonnetta, kyseisten maantieteellisten markkinoiden laajuutta ja rikkomisen todellista vaikutusta markkinoihin, on siis hylättävä.

197 Lopuksi kantajan sen väitteen osalta, jonka mukaan päätöksessä ei mainita syitä, joiden vuoksi oli perusteltua vahvistaa suurempi määrä kuin suuntaviivoissa erittäin vakaville rikkomisille vahvistettu vähimmäismäärä, on muistutettava, että kyseisten suuntaviivojen, joiden laillisuutta kantaja ei kiistä, 1 A kohdan kolmannen luetelmakohdan mukaisesti "mahdolliset" perusmäärät erittäin vakavaksi luetellun rikkomisen osalta ovat "yli 20 miljoonaa [euroa]". Komissio on täten halunnut pidättää itsellään sillä sakkojen alalla olevan laajan harkintavallan mukaisesti mahdollisuuden vahvistaa tätä määrää korkeampia perusmääriä kunkin asian olosuhteiden mukaan. Tässä tilanteessa ei ole mitään syytä vaatia sitä esittämään erityisiä syitä, joiden vuoksi se on päättänyt vahvistaa perusmäärän yli 20 miljoonaksi euroksi, koska sen päätöksestä ilmenevät oikeudellisesti riittävällä tavalla syyt, joiden vuoksi sellaisenaan on perusteltua vahvistaa perusmäärä tässä päätöksessä määritellylle tasolle. Kuten edellä 196 kohdasta ilmenee, on katsottava, että komissio on esittänyt oikeudellisesti riittävällä tavalla seikat, joiden vuoksi on sen mukaan perusteltua, että sakon perusmäärä rikkomisen vakavuuden perusteella vahvistetaan 35 miljoonaksi euroksi.

198 Kantajan väite, joka koskee perustelujen puutteellisuutta sen osalta, että rikkominen luokiteltiin erittäin vakavaksi ja että sakon perusmäärä rikkomisen vakavuuden perusteella vahvistettiin 35 miljoonaksi euroksi, on näin ollen hylättävä perusteettomana.

2. Kyseessä olevien maantieteellisten markkinoiden laajuus

a) Asianosaisten lausumat

199 Kantaja väittää, että toisin kuin komissio esittää vastineessaan, tietyistä päätöksen kohdista seuraa implisiittisesti, että kartellia pidettiin maailmanlaajuisena. Kantajan mukaan komissio muun muassa totesi, että hinnankorotuksista oli keskusteltu "kunkin alueen tai maan" osalta (128 perustelukappale) ja se mainitsi kantajan mukaan ETA:n ulkopuolisia alueita läpi koko päätöksen (138, 139, 155 ja 158 perustelukappale). Tämän toteamuksen tueksi ei kantajan mukaan kuitenkaan ole esitetty mitään näyttöä. Kun komissio katsoi rikkomisen maailmanlaajuiseksi, se loukkasi kantajan mukaan ne bis in idem -periaatetta ja teki suhteettoman arvioinnin kartellin seurauksista.

200 Komissio katsoo, että tämä väite ei ole perusteltu.

b) Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

201 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa, että vaikka päätöksen tietyissä kohdissa mainitaan lyhyesti keskustelut, jotka koskivat muita kuin Euroopan maita

(ks. mm. 87, 138 ja 139 perustelukappale), päätöksen toisesta perustelukappaleesta ilmenee kuitenkin selvästi, että komissio rajoitti rikkomista koskevan toteamuksensa koko ETA:han. Tämä vahvistetaan 292 perustelukappaleessa tutkittaessa kyseisten maantieteellisten markkinoiden kokoa.

202 On näin ollen virheellistä väittää, kuten kantaja tekee, että komissio katsoi kartellin maailmanlaajuiseksi. Jopa olettaen, että näin olisi, on joka tapauksessa huomattava, että määritellessään 268–312 perustelukappaleessa sakon määrää komissio ei ottanut mitenkään huomioon sitä, että kartelli olisi mahdollisesti maailmanlaajuinen, ja tietyt edellä esitetyt seikat, jotka kantajan mukaan vahvistavat tällaisen laajuuden, esiintyvät yksinomaan toissijaisesti kartellin toimintaa kuvaavassa osassa (79–185 perustelukappale). Muun muassa 272, 275 ja 293 perustelukappaleesta sekä otsakkeesta, joka koskee "rikkomisen todellista vaikutusta ETA-alueen metioniinimarkkinoihin", ilmenee päinvastoin, että yksinomaan rikkomisen ne ominaispiirteet, jotka liittyvät yhteismarkkinoihin ja ETA:han sen perustamisen jälkeen, on otettu huomioon sakon suuruutta määritettäessä.

203 On näin ollen pääteltävä, että toisin kuin kantaja väittää, komissio ei ottanut huomioon raskauttavaa seikkaa, joka perustuu kartellin väitettyyn maailmanlaajuiseen ulottuvuuteen. Tämä väite on näin ollen hylättävä.

3. Arviointi rikkomisen vaikutuksesta markkinoihin

a) Asianosaisten lausumat

204 Kantaja katsoo, että komissio ei ole osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla rikkomisen konkreettista vaikutusta markkinoihin.

205 Se huomauttaa, että kartellissa ei ollut sovittu hinnankorotusmekanismista ja että ainoastaan tavoitehinnat oli määritelty. Sen mukaan kiintiöiden, menekin tai asiakkaiden jakamista koskevaa mekanismia tai valvonta- ja korvausmekanismia tavoitehintojen noudattamisen varmistamiseksi ei myöskään ollut olemassa.

206 Kantaja korostaa myös, että vaikka komissio toteaa, että Novuksen osallistumatta jättäminen kartelliin esti tavoitehintojen saavuttamisen (276 perustelukappale ja sitä seuraavat perustelukappaleet) ja että rikkomisesta huolimatta hinnat olivat laskeneet 1992–1997 (287 perustelukappale ja sitä seuraavat perustelukappaleet), se katsoi virheellisesti, että nämä seikat eivät osoittaneet, että sopimusten täytäntöönpano ei ollut vaikuttanut hintojen rakenteeseen ja niiden vaihteluun metioniinimarkkinoilla, minkä vuoksi se arvioi kantajan mukaan virheellisesti rikkomisen konkreettiset vaikutukset markkinoihin.

207 Kun komissio tyytyi toteamaan rikkomisen vaikutuksen markkinoihin, se jätti kantajan mukaan huomiotta suuntaviivat, joiden 1 A kohdan kolmannessa alakohdassa vahvistetaan, kun on kyse rikkomisen vakavuuden perusteella määritellyistä luokista, että "kussakin luokassa määrättyjen seuraamusten asteikko antaa mahdollisuuden vaihdella yritykseen sovellettavaa seuraamusta rikkomuksen laadun mukaan, erityisesti vakavien ja erittäin vakavien rikkomusten luokissa". Samoin vaikka komissio myöntää, että rikkominen muodosti monitahoisen tosiasiallisen tilanteen, koska se mukautui vuosien kuluessa todelliseen markkinatilanteeseen, se ei kuitenkaan kantajan mukaan tehnyt eroja tämän monitahoisen tilanteen konkreettisten vaikutusten välillä.

208 Kun komissio jätti esittämättä näytön kartellin konkreettisesta vaikutuksesta, se jätti näin ollen kantajan mukaan huomiotta todistustaakkaa koskevat vaatimukset. Kantaja korostaa itse asiassa, että päätöksen 287 perustelukappaleessa komissio toteaa, että kartelliin osallistuneet yritykset eivät olleet esittäneet näyttöä siitä, että sopimuksen täytäntöönpano ei ollut vaikuttanut hintojen vahvistamiseen ja niiden vaihteluun metioniinimarkkinoilla. Kantajan mukaan on kuitenkin nimenomaan komission tehtävä selvittää sekä rikkomisen vaikutuksen laajuus että sen varsinainen olemassaolo (edellä 115 kohdassa mainittu asia Hüls v. komissio, tuomion 154 kohta

ja edellä 101 kohdassa mainittu asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 58 kohta). Koska komissio ei ole kantajan mukaan selvittänyt rikkomisen konkreettisen vaikutuksen laajuutta markkinoihin, on katsottava, että tällaista vaikutusta ei ollut olemassa, minkä vuoksi sakon määrän olisi pitänyt olla alhaisempi. Tässä tilanteessa kantaja katsoo, että ainoastaan erittäin vakaville rikkomisille vahvistettu vähimmäismäärä eli 20 miljoonaa euroa olisi ollut hyväksyttävä.

209 Komissio katsoo, että tämä väite ei ole perusteltu.

210 Se huomauttaa ensiksi, ettei se väittänyt rikkomisen todellista vaikutusta koskevassa päätöksen osassa, että hinnankorotusmekanismeja tai kiintiöiden, menekin tai asiakkaiden jakamista koskevia mekanismeja tai vieläpä valvonta- ja korvausmekanismeja tavoitehintojen noudattamisen varmistamiseksi olisi ollut olemassa, joten kantajan tätä koskevilta väitteiltä puuttuu komission mukaan kohde.

211 Komissio väittää seuraavaksi, että sen ohella, miten rikkominen vaikutti konkreettisesti markkinoihin, se otti huomioon rikkomisen luonteen ja kyseisten maantieteellisten markkinoiden laajuuden, joita kantaja ei kiistä.

212 Se muistuttaa lisäksi, että kilpailunvastaiset sopimukset pantiin täytäntöön ja että tavoitehinnat ilmoitettiin yleisesti asiakkaille alan lehdistön välityksellä. Tällaisilla ilmoituksilla on kuitenkin välttämättä vaikutus markkinoihin (asia T-308/94, Cascades v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok. 1998, s. II-925, 177 kohta). Kartellin osallistujien yritykset kääntää hintojen ja kysynnän lasku Monsanton markkinoille tulon jälkeen olivat sitä paitsi menestyksellisiä.

213 Komissio päättelee tästä, että kartelli todella vaikutti epäilyksettä ja arvioitavissa olevalla tavalla markkinoihin, vaikka on mahdotonta määrittää, missä määrin voimassa olleet hinnat poikkesivat hinnoista, joita olisi käytetty, jos salaista yhteistyötä ei olisi ollut. Suuntaviivoissa vahvistetaan komission mukaan itse asiassa, että komissio ottaa huomioon rikkomisen konkreettisen vaikutuksen markkinoihin eikä tämän vaikutuksen laajuutta.

b) Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

214 Ensiksi on todettava, että vaikka komissio ei nimenomaisesti maininnut suuntaviivoja päätöksessä, se kuitenkin määritti kantajalle määrätyn sakon suuruuden suuntaviivoissa vahvistamaansa laskentatapaa soveltaen.

215 Suuntaviivojen sanamuodon mukaan (1 A kohdan ensimmäinen alakohta) "rikkomuksen vakavuuden arvioinnissa on otettava huomioon – – sen todellinen vaikutus markkinoihin, jos se on mitattavissa".

216 Oikeuskäytännön mukaisesti komission on myös tehtävä tällainen tutkimus, kun on ilmeistä, että tämä vaikutus on mitattavissa (edellä 53 kohdassa mainittu asia Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomion 143 kohta).

217 Tässä yhteydessä komissio tukeutui siihen, että rikkomisella oli sen mukaan ollut todellinen vaikutus metioniinimarkkinoihin Euroopan talousalueella (276–291 perustelukappale).

218 Aluksi on todettava, että käsiteltävänä olevassa asiassa rikkomisen vaikutuksia koskeneen komission tekemän arvioinnin valvomiseksi riittää, kun tarkastellaan arviointia, jonka se teki kartellin vaikutuksista hintoihin.

219 Yhtäältä on huomattava, että vaikka komissio kuvaili rikkomista kartelliksi, jolla pyrittiin pysyttämään hinnat tai korottamaan niitä ja jonka puitteissa vaihdettiin tietoja menekistä ja markkinaosuuksista, rikkomisen vaikutusta markkinoihin arvioitiin yksinomaan sen kannalta, miten se vaikutti hintoihin. Toisaalta sen tutkiminen, miten kartelli vaikutti hintoihin, mahdollistaa joka tapauksessa sen, että voidaan myös arvioida, oliko tavoite, johon menekkiä ja markkinaosuuksia koskevien tietojen vaihtamisella pyrittiin, saavutettu, kun otetaan huomioon, että tällä tietojenvaihdolla pyrittiin nimenomaisesti siihen, että hintakartellia voitaisiin soveltaa tehokkaasti (ks. vastaavasti edellä 53 kohdassa mainittu asia Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomion 148 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

220 Vastauksena kantajan väitteeseen, jonka mukaan hinnankorotusmekanismin, menekin tai asiakkaiden jakamista koskevan mekanismin tai valvonta- ja korvausmekanismin puuttuminen, mitä komissio ei kiistä tämän väitteen yhteydessä, osoittaa, että rikkominen ei vaikuttanut konkreettisesti markkinoihin, on lisäksi todettava, että vaikka kyseisten mekanismien puuttuminen, jos se todetaan, voi selittää, miksi rikkomisella ei ollut konkreettisia vaikutuksia hintoihin, sen vuoksi ei kuitenkaan voida olettaa, että rikkomisella ei ole ollut tällaisia vaikutuksia. On näin ollen tarkasteltava seikkoja, joihin komissio vetosi ja joilla pyritään osoittamaan tällaisen vaikutuksen olemassaolo.

221 Komissio katsoo tämän osalta, että koko kartellin keston ajan sen jäsenet onnistuivat pysyttämään hinnat korkeammalla tasolla kuin mikä olisi vallinnut, jos lainvastaisia järjestelyjä ei olisi ollut (289 perustelukappale).

222 On kuitenkin muistutettava, että rikkomisen vakavuutta määritettäessä on otettava huomioon muun muassa moititun käyttäytymisen normatiivinen ja taloudellinen asiayhteys (edellä 101 kohdassa mainittu asia Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 612 kohta ja edellä 45 kohdassa mainittu asia Ferriere Nord v. komissio, tuomion 38 kohta). Oikeuskäytännöstä ilmenee, että sen arvioimiseksi, mitkä kilpailusääntöjen rikkomisen konkreettiset vaikutukset markkinoihin olivat, komission on käytettävä vertailukohtana kilpailutilannetta, joka olisi normaalisti vallinnut ilman kilpailusääntöjen rikkomista (ks. vastaavasti em. asia Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 619 ja 620 kohta; asia T-347/94, Mayr-Melnhof v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok. 1998, s. II-1751, 235 kohta ja asia T-141/94, Thyssen Stahl v. komissio, tuomio 11.3.1999, Kok. 1999, s. II-347, 645 kohta).

223 Tästä seuraa, että hintakartellien tapauksessa komission toteamus, jonka mukaan nämä sopimukset todella mahdollistivat sen, että kyseiset yritykset saavuttivat myyntihinnat, jotka ylittivät hinnat, jotka olisivat vallinneet ilman kartellia, sallii komission ottaa huomioon sakon suuruutta määrittäessään kilpailusääntöjen rikkomisen markkinoille aiheuttamien vahingollisten vaikutusten merkityksen ja näin ollen vahvistaa sakon suuruus rikkomisen vakavuuden perusteella korkeammalle tasolle kuin mille se olisi vahvistettu ilman tällaista toteamusta.

224 Tämän arvioinnin yhteydessä komission on otettava huomioon kyseisten markkinoiden objektiivinen tilanne vallitsevan taloudellisen ja mahdollisesti normatiivisen asiayhteyden osalta. Tarvittaessa on otettava huomioon "objektiivisten taloudellisten tekijöiden" olemassaolo, joista ilmenee, että "vapaan kilpailun" vallitessa hintataso ei olisi kehittynyt samalla tavalla kuin noudatettujen hintojen tapauksessa (edellä 212 kohdassa mainittu asia Cascades v. komissio, tuomion 183 ja 184 kohta ja edellä 222 kohdassa mainittu asia Mayr-Melnhof v. komissio, tuomion 234 ja 235 kohta).

225 Käsiteltävänä olevassa asiassa komissio mainitsi kolme keskeistä seikkaa sen päätelmänsä tueksi, joka koski kartellin todellista vaikutusta hintatasoon.

226 Se katsoi ensinnäkin yhtäältä, että rikkomiseen syyllistyivät yritykset, joilla tosiseikkojen tapahtumahetkellä "oli hallussaan leijonanosa" markkinoista, ja toisaalta, että kun otetaan huomioon se, että esiin tuotujen järjestelyjen nimenomainen tarkoitus oli hintojen nostaminen korkeammalle tasolle kuin millä ne olisivat muuten olleet ja myyntimäärien rajoittaminen, ja että niitä oli jatkettu yli kymmenen vuoden ajan, niillä oli välttämättä todellinen vaikutus markkinoihin (276, 278, 281 ja 287 perustelukappale).

227 Komissio toteaa tämän osalta, että salaiset järjestelyt toteutettiin ja että osapuolet vaihtoivat myyntilukujaan koko kartellin olemassaolon ajan sopiakseen uusista hintatavoitteista. Komissio lisää, että uudet hintatavoitteet ilmoitettiin asiakkaille alan lehtien välityksellä (278 perustelukappale).

228 Komissio toteaa toiseksi, että kartellin ensimmäisten vuosien aikana osallistujat pyrkivät ennen kaikkea korottamaan metioniinin hintoja. Kun Monsanto tuli markkinoille vuonna 1989 ja kysyntä laski yleisesti, hinnanlaskusuuntaus kuitenkin käännettiin kartellin jäsenten yhteisten ponnistusten ansiosta. Sittemmin nämä pyrkivät ennen kaikkea pysyttämään hinnat niiden tällöin vallinneella tasolla (279 perustelukappale).

229 Tämä vahvistetaan Nippon Sodan toimittamassa muistiossa, joka koski 17.5.1993 pidettyä kokousta ja josta ilmenee, että metioniinin hinnat olivat nousussa. Degussa oli muistion mukaan onnistunut myymään metioniinia hintaan 6,80 DEM/kg yhdelle suurimmista asiakkaistaan eli Cebecolle. Ennen 7.11.1990 pidettyä kokousta hinnat olivat muistion mukaan vielä 2,50 USD/kg (4,03 DEM/kg). Marraskuussa 1990 pidetyssä kokouksessa kartellin jäsenet olivat lisäksi sopineet nostavansa hintoja 2,50:stä 2,80 USD:iin/kg (4,51 DEM/kg). Nippon Soda mainitsee korkeammat hinnat: ensimmäisen korotuksen, joka koski tammikuuta 1991, odotettiin nostavan hinnan 3,30–3,50 USD:iin/kg (eli keskimäärin 5,10 DEM:aan/kg Nippon

Sodan itsensä esittämien tietojen mukaan ja hintahaarukkaan 5,31–5,64 DEM/kg Euroopan yhteisöjen tilastotoimiston (Eurostat) lukujen perusteella) ja toisen 3,60–3,70 USD:iin/kg (5,80–5,92 DEM/kg) (280 perustelukappale).

230 Kolmanneksi ja viimeiseksi komissio toteaa 290 perustelukappaleessa, että on vaikeaa ymmärtää, miksi osapuolet olisivat sopineet tapaavansa säännöllisesti eri puolilla maailmaa hintatavoitteiden vahvistamiseksi rikkomisen aikana tähän liittyneet riskit huomioon ottaen, jos ne olisivat katsoneet, että kartellilla ei juuri ollut vaikutusta metioniinimarkkinoihin.

231 Kuten komissio muistuttaa päätöksen 277 perustelukappaleessa on ensinnäkin todettava, että näyttö rikkomisen konkreettisista vaikutuksista markkinoihin voi tietyissä tapauksissa osoittautua erityisen vaikeaksi, kun otetaan huomioon, että tämä näyttö merkitsee kyseisen rikkomisen aiheuttaman tilanteen vertailua ilman rikkomista vallinneeseen tilanteeseen, mikä on luonteeltaan hypoteettista. Arvioitaessa seikkoja, joihin komissio tukeutui osoittaakseen vaikutuksen markkinoihin, on tämän osalta otettava huomioon yhtäältä, että rikkominen alkoi osittain jo aikaisemmin (komissio vahvisti rikkomisen alkamisajankohdaksi vuoden 1986 alun, mitä kantaja ei ole kiistänyt), ja toisaalta vuoden 1993 jälkeisen ajanjakson osalta, että hintasuuntaus oli laskeva (mm. Novuksen harjoittaman kilpailun vuoksi), mikä merkitsee, että komission ei ollut osoitettava, että hinnat nousivat salaisen yhteistyön vuoksi vaan sen oli osoitettava, että ilman sitä ne olisivat pikemminkin laskeneet todelliseen hintatasoon verrattuna.

232 Komission mainitsemien ensimmäisten seikkojen osalta on todettava, että sekä se, että kartellin jäsenillä oli hallussaan suurin osa markkinoista, että se, että esille tulleiden järjestelyjen nimenomaisena tarkoituksena oli nostaa hinnat tasolle, joka oli korkeampi kuin taso, jonka ne olisivat muuten saavuttaneet, ja rajoittaa myyntimääriä, mikä kuuluu kartellin tavoitteeseen eikä sen vaikutuksiin, ovat yksinomaan seikkoja, joilla pyritään osoittamaan, että rikkominen saattoi aiheuttaa merkittäviä kilpailunvastaisia vaikutuksia, eikä että näin olisi todella ollut. On lisäksi

korostettava, että komission itsensä esittämien toteamusten mukaan kartellin jäsenien markkinaosuus pieneni vähitellen siitä lähtien, kun Monsanto tuli markkinoille, ja se oli 60 prosenttia rikkomisen loppuvaiheessa, kun taas Novuksesta (aiemmin Monsanto) oli tämän ajanjakson aikana tullut maailman tärkein metioniinin valmistaja yli 30 prosentin markkinaosuuksin (44 perustelukappale), mikä sitä paitsi aiheutti levottomuutta kyseisissä jäsenissä jo vuoden 1993 lopussa (150 perustelukappale).

233 On kuitenkin lisäksi todettava, että komissio on osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla, että järjestelyt oli toteutettu, ja muun muassa, 278 perustelukappaleen mukaan, että hinnat oli mukautettu markkinatilanteeseen (88, 128, 130, 139, 150 ja 154 perustelukappale), ja erityisesti ajanjaksojen 1986–1988 ja 1992–1995 osalta, että uudet hintatavoitteet oli todella ilmoitettu asiakkaille yleisesti ottaen alan lehdistön välityksellä (88, 136, 157 ja 167 perustelukappale). Kuten komissio toteaa, tällaisilla hintaa koskevilla ilmoituksilla on luonnostaan vaikutus markkinoihin ja eri toimijoiden käyttäytymiseen sekä tarjonnan että kysynnän puolella, kun otetaan huomioon, että nämä ilmoitukset vaikuttavat hinnanmääritysprosessiin, koska ilmoitettua hintaa käytetään perustana asiakaskohtaisia myyntihintoja vahvistettaessa (ks. vastaavasti asia T-338/94, Finnboard v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok. 1998, s. II-1617, 342 kohta), ja nämä asiakkaat havaitsevat välttämättä hintaa koskevan neuvottelumarginaalinsa supistuneen (ks. vastaavasti edellä 132 kohdassa mainitut yhdistetyt asiat, Limburgse Vinyl Maatsschappij ym. v. komissio, tuomio 20.4.1999, 745 kohta).

234 Sen sijaan on todettava, että hintoja koskevien salaisten sopimusten täytäntöönpanoa sekä hintatavoitteiden ilmoittamista ei ole osoitettu syksyn 1988 ja kesän 1990 välillä siitäkään huolimatta, että komissio myöntää, että Monsanton tulo markkinoille aiheutti kyseisenä ajanjaksona levottomuutta osallistujissa (100 perustelukappale).

235 Seuraavaksi on katsottava komission 280 perustelukappaleessa toteuttaman hinnankorotusanalyysin osalta, että sen perusteella voidaan vakuuttavasti todeta, että kartellin jäsenten vahvistamat hintatavoitteet olisivat nousseet 1990–1993. On muistutettava, että 5.5.1990 päivätyn muistion mukaan metioniinin hinnat laskivat huomattavasti vuonna 1989 ja päätyivät 2,00 USD:iin/kg. Kuten komissio huomauttaa, Rhône-Poulencin lausumista ilmenee, että kesän 1990 lopussa metioniinin hinta oli 2,50 USD/kg (4,03 DEM/kg) ja että sitä oli korotettava 2,80 USD:iin/kg (4,51 DEM/kg). Lisäksi Nippon Soda toteaa 7.11.1990 pidettyä kokousta koskevassa muistiossa, että kyseisenä ajanjaksona hinnat olivat noin 3,40–3,50 USD/kg sillä alueella, jolla hinnat ilmaistaan Saksan markkoina. Lopuksi Nippon Soda toteaa 17.5.1993 päivätyssä muistiossa, että hintasuuntaus oli nouseva ja että Degussa oli myynyt metioniinia vuoden 1993 toisen neljänneksen kuluessa yhdelle asiakkaistaan 6,80 DEM:n kilohintaan. Päätöksen 132–152 perustelukappaleesta, joiden sisältöä kantaja ei kiistä, ilmenee lisäksi, että 1992–1993 hintatavoitteet nostettiin 6,05:stä (132 perustelukappale) 6,20 DEM:aan kilolta (137 perustelukappale), ja tämä jälkimmäisen luvun oli määrä pysyä voimassa tietyin poikkeuksin vuoden 1993 kolmannelle neljännekselle saakka (144 perustelukappale). Vaikka näitä tavoitteita ei aina saavutettu, 136 perustelukappaleesta ilmenee, että metioniinin keskihinta Euroopassa oli 5,60 DEM/kg (tai 3,35 USD/kg) vuoden 1992 neljännellä neljänneksellä ja 5,20 DEM/kg (tai 3,23 USD/kg) vuoden 1993 ensimmäisellä neljänneksellä. Tästä seuraa, että vaikka hintasuuntaus oli aikaisemmin laskeva, kesästä 1990 lähtien hintatavoitteet sekä myyntihinnat nousivat ja ne vakiinnutettiin tietyissä määrin, mistä komissio saattoi perustellusti päätellä, että kartelliin osallistuneiden yhteisillä pyrkimyksillä oli ollut konkreettinen vaikutus markkinoihin kyseisenä ajanjaksona.

236 On kuitenkin myös todettava, että komissio ei ole esittänyt samalla tavoin kartellin vaikutusta ennen kesää 1990, minkä se vaikuttaa nimenomaisesti myöntävän erityisesti sen ajanjakson osalta joka jatkui syksystä 1988 kesään 1990, eikä myöskään laskevaa hintasuuntausta vuodesta 1993 lähtien.

237 Syksystä 1988 kesään 1990 jatkuneen ajanjakson osalta edellä on todettu, että Sumitomon vetäydyttyä kartellista, Monsanton tultua markkinoille ja kysynnän

laskettua yleisesti kartelli horjui tietyssä määrin, ja tämä ilmeni muun muassa siinä, että Degussan, joka pyrki ennen kaikkea saamaan takaisin markkinaosuuksia Monsantolta, noudattamat hinnat laskivat huomattavasti, mikä vaikutti markkinoihin kokonaisuudessaan.

238 Samoin vuodesta 1993 kartellin loppuun saakka jatkuneen ajanjakson osalta 152–179 perustelukappaleesta ilmenee, että hintatavoitteet laskivat vähitellen ja että osallistujat totesivat, että näitä tavoitteita ei saavutettu (152, 153 ja 160 perustelukappale). On lisäksi todettava, että komissio itse myönsi, että hintatavoitteita ei ollut saavutettu ja että Degussan esittämät väitteet eli se, että Novus ei osallistunut kartelliin, sekä hinnankorotusmekanismien, menekin tai asiakkaiden jakamista koskevien mekanismien ja valvontamekanismien puuttuminen, voivat selittää tämän seikan (284–287 perustelukappale). Se myönsi myös, että se, että metioniinin hinnat olivat laskeneet ajan kuluessa, oli esimerkki vaikeuksista, joita osallistujilla oli hintojen korottamisessa vaikeassa markkinatilanteessa (288 perustelukappale).

239 Näistä toteamuksista huolimatta komissio kuitenkin päätteli 289 perustelukappaleessa, että kartellin jäsenet olivat koko sen keston ajan onnistuneet pysyttämään hinnat tasolla, joka oli korkeampi kuin taso, joka olisi vallinnut ilman lainvastaisia järjestelyjä.

240 Lopuksi viimeisen komission esiin tuoman seikan osalta, joka toistetaan tässä kanteessa ja jonka mukaan kartellin osallistujat eivät olisi tavanneet säännöllisesti koko kartellin keston ajan, jos kartellilla ei olisi ollut mitään vaikutusta markkinoihin, on todettava, että tämä perustuu pelkkiin olettamiin eikä objektiivisiin taloudellisiin seikkoihin. Koska se on täysin vailla todistusvoimaa, se on hylättävä (edellä 53 kohdassa mainittu asia Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomion 159 kohta).

241 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että komissio on osoittanut kartellin todellisen vaikutuksen metioniinimarkkinoihin 1986–1999 vain osittain. Komission olisi erityisesti pitänyt ottaa huomioon se, että syksystä 1988 kesään 1990 kartellin jäsenten erimielisyys, joka liittyi uuden markkinoille tulijan harjoittamaan kilpailuun ja kysynnän yleiseen laskuun, johti hintojen jyrkkään laskuun ja asetti kyseenalaiseksi tällä ajanjaksolla harjoitetun salaisen yhteistyön konkreettisia vaikutuksia koskevan näytön ja vahvisti olettamaa kyseisten vaikutusten puuttumisesta. Tämä pätee sitäkin suuremmalla syyllä, kun ei ole voitu osoittaa, että kyseisenä ajanjaksona olisi tehty minkäänlaista hintasopimusta, kuten todettiin rikkomisen kestoa tarkasteltaessa.

242 Päätöksestä ei kuitenkaan ilmene, että komissio olisi ottanut tämän seikan nimenomaisesti huomioon. Komissio väitti päinvastoin 97 ja 255 perustelukappaleessa, että kartellin toimintaa jatkettiin yhtä intensiivisesti. Samoin 291 perustelukappaleesta ilmenee, että komissio hylkäsi kantajan tätä koskevat vastalauseet ja katsoi, että tämän käyttäytyminen kyseisenä ajanjaksona ei merkinnyt, että osallistujat eivät olisi panneet täytäntöön salaista sopimusta. Kuten edellä esitettiin, on kuitenkin todettava, että komissio ei ole tuonut esiin minkään uuden hintasopimuksen tekemistä syksyn 1988 ja kesän 1990 välillä eikä myöskään aikaisemman sopimuksen täytäntöönpanoa Sumitomon kartellista vetäytymisen jälkeen loppuvuonna 1988.

243 On lisäksi todettava, että metioniinin hinnat laskivat vähitellen vuodesta 1993 rikkomisen päättymiseen saakka ja että tämän ajanjakson aikana hintatavoitteita ei saavutettu muun muassa Novuksen, jolla oli yli 30 prosentin osuus metioniinin maailmanmarkkinoista rikkomisen päättyessä (25–26 prosenttia ETA:n tasolla 286 perustelukappaleen mukaan), harjoittaman kilpailun vuoksi, ja kyseisten jäsenten vuoden 1993 lopusta lähtien esittämän näkemyksen mukaan se oli ottamassa itselleen kaikkein suurinta osaa metioniinimarkkinoista (150 perustelukappale). On sitä paitsi totta, että komissio toi esiin alan lehdistössä olleen kartellin osallistujien vahvistamia hintatavoitteita vuoden 1995 alkuun saakka koskeneen ilmoituksen (136, 155, 157 ja 167 perustelukappale), jolla on katsottava olleen välttämättä tiettyjä vaikutuksia hintojen vahvistusprosessiin. On kuitenkin korostettava, että päätöksessä ei mainita hintoja koskevaa ilmoitusta tästä päivästä lukien. On näin ollen

katsottava, että komissio ei vastoin sen 289 perustelukappaleessa olevia väitteitä ole täysin osoittanut, että ajanjakson 1992–1993 jälkeen hinnat oli pysytetty tasolla, joka oli korkeampi kuin mikä olisi vallinnut, jos lainvastaisia järjestelyjä ei olisi ollut, ja tätä ei varsinkaan ole osoitettu vuoden 1995 alusta rikkomisen loppuun jatkuneen ajanjakson osalta.

244 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen on näin ollen tarkasteltava tämän päätelmän merkitystä sillä sakkojen osalta olevan täyden harkintavallan puitteissa.

4. Päätelmä sakon suuruuden määrittämisestä kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuuden perusteella

245 Kuten edellä esitettiin, on todettava, että komissio on osoittanut rikkomisen konkreettisen vaikutuksen markkinoihin vain osittain erityisesti syksystä 1988 kesään 1990 ja vuodesta 1995 rikkomisen loppuun jatkuneen ajanjakson osalta.

246 On kuitenkin myös todettava, että komissio otti 289 perustelukappaleessa huomioon sen, että kartellin koko keston ajan ja erityisesti ajanjakson 1992–1993 jälkeen kartellin jäsenet onnistuivat pysyttämään hinnat tasolla, joka oli korkeampi kuin mikä olisi vallinnut, jos lainvastaisia järjestelyjä ei olisi ollut. Samoin päätelmässään, joka koski rikkomisen vakavuutta (293 perustelukappale), komissio otti huomioon sen, että sen mukaan kartelliin osallistuneiden moitittu käyttäytyminen oli todella vaikuttanut markkinoihin.

247 Tästä seuraa, että komissio määritti sakon määrän rikkomisen vakavuuden perusteella ottaen huomioon sen, että kyseinen rikkominen oli sen mukaan vaikuttanut konkreettisesti markkinoihin, vaikka tällaista vaikutusta ei ole voitu osoittaa täysimääräisesti kartellin koko keston aikana.

248 Tässä tilanteessa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo sillä sakkojen osalta olevan täyden harkintavallan nojalla, että rikkomisen vakavuuden perusteella määritettyä sakon määrää, jonka komissio vahvisti 302 perustelukappaleessa 35 miljoonaksi euroksi, on alennettava.

249 Tämän osalta on kuitenkin otettava huomioon se, että päätöksen 273 perustelukappaleesta ilmenee, kuten komissio huomauttaa, että rikkominen luokiteltiin "luonteensa vuoksi" erittäin vakavaksi, koska komissio totesi, että rikkominen oli muodostunut markkinoiden jakamisesta ja hintojen vahvistamisesta "jotka ovat luonteeltaan erittäin vakavia [EY] 81 artiklan 1 kohtaan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan 1 kohtaan kohdistuvia rikkomisia" (271 perustelukappale). Komissio sitä paitsi lisäsi 275 perustelukappaleessa, että "on selvää, että hintojen määräämiseen ja markkinoiden jakamiseen tähtäävät kartellit ovat luonteeltaan sellaisia, että ne vaarantavat yhteismarkkinoiden asianmukaisen toiminnan".

250 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on kuitenkin jo katsonut asiassa T-203/01, Michelin vastaan komissio, 30.9.2003 antamassaan tuomiossa (Kok. 2003, s. II-4071, 258 ja 259 kohta), että rikkomisen vakavuus voidaan osoittaa viittaamalla lainvastaisten menettelytapojen luonteeseen ja tarkoitukseen ja että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan menettelytavan tarkoitusta koskevilla seikoilla voi olla suurempi merkitys sakon määrää vahvistettaessa kuin sen vaikutuksia koskevilla seikoilla (edellä 222 kohdassa mainittu asia Thyssen Stahl v. komissio, tuomion 636 kohta ja yhdistetyt asiat T-45/98 ja T-47/98, Krupp Thyssen Stainless ja Acciai speciali Terni v. komissio, tuomio 13.12.2001, Kok. 2001, s. II-3757, 199 kohta).

251 Yhteisöjen tuomioistuin on vahvistanut tämän lähestymistavan ja katsonut, että kilpailunvastaisen menettelytavan vaikutus ei ole ratkaiseva kriteeri sakon asianmukaista määrää arvioitaessa. Menettelytavan suunnitelmallisuuteen liittyvillä seikoilla voi olla suurempi merkitys kuin kyseisiin vaikutuksiin liittyvillä seikoilla erityisesti, kun on kyse itsessään vakavista rikkomisista, joita ovat esimerkiksi hintojen vahvistaminen ja markkinoiden jakaminen (asia C-194/99 P, Thyssen Stahl v. komissio, tuomio 2.10.2003, Kok. 2003, s. I-10821, 118 kohta).

252 On myös muistutettava, että hintojen vahvistamista koskevien horisontaalisten kartellien on aina katsottu kuuluvan yhteisön kilpailuoikeuden vakavimpiin rikkomisiin (edellä 58 kohdassa mainittu asia Tate & Lyle ym. v. komissio, tuomion 103 kohta ja asia T-213/00, CMA CGM ym. v. komissio, tuomio 19.3.2003, Kok. 2003, s. II-913, 262 kohta).

253 Lopuksi on myös korostettava sitä, että komissio ei myöntänyt rikkomisen todellisen markkinavaikutuksen kriteerille hallitsevaa asemaa sakon perusmäärän vahvistamisessa. Komissio itse asiassa perusti arvionsa myös muihin seikkoihin eli sen toteamiseen, että rikkominen oli luonteensa vuoksi luokiteltava erittäin vakavaksi (271–275 perustelukappale) ja että kyseiset maantieteelliset markkinat muodostuivat koko yhteisöstä ja koko ETA:sta sen perustamisen jälkeen (292 perustelukappale).

254 Näin ollen kaikkien edellä esitettyjen seikkojen valossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että komissio luokitteli perustellusti rikkomisen erittäin vakavaksi. Kun otetaan huomioon, että rikkomisen konkreettiset vaikutukset on osoitettu vain osittain, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo kuitenkin, että rikkomisen vakavuuden perusteella määritettyä sakon määrää on alennettava 35:stä 30 miljoonaan euroon.

B *Sakon korotus riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi*

255 Kantaja vetoaa tässä yhteydessä ensiksi oikeudelliseen virheeseen ja tosiseikkoja koskevaan virheeseen liikevaihtonsa määrittämisessä, toiseksi seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen loukkaamiseen, perusteluvelvollisuuden laiminlyöntiin sekä suhteellisuusperiaatteen ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamiseen korotuksen suuruutta määritettäessä ja kolmanneksi arviointivirheeseen, joka koskee sakon riittävää ehkäisevää vaikutusta, kun otetaan huomioon kantajan käyttäytyminen rikkomisen päättymisen jälkeen.

1. Oikeudellinen virhe ja tosiseikkoja koskeva virhe kantajan liikevaihdon osalta

a) Asianosaisten lausumat

256 Kantaja väittää ensiksi, että sen liikevaihdon suuruus, jonka komissio otti huomioon vuodelle 2000, on virheellinen. Tämä määrä ei kantajan mukaan itse asiassa ole 16,9 vaan 10,715 miljardia euroa, kuten komissiolle ilmoitettiin kantajan 5.6.2002 päivätyssä kirjeessä vastauksena komission 28.5.2002 esittämään pyyntöön. Kun otetaan huomioon suora yhteys sakon korotuksen tavoitteiden ja yrityksen liikevaihdon välillä, komission tekemä virhe muodostuu kantajan mukaan siitä, että tämä ei ottanut huomioon olennaisia seikkoja, joiden huomioon ottaminen olisi johtanut erilaisen päätöksen tekemiseen. Näin ollen komissio teki kantajan mukaan arviointivirheen, jonka perusteella päätöksen kumoaminen on perusteltua.

257 Kantaja katsoo toiseksi, että komissio otti virheellisesti huomioon sakon suuruuden laskemisessa uuden yrityksen eli Degussa AG:n (Düsseldorf) tilanteen. Tämä yritys syntyi kantajan mukaan Degussa-Hülsin ja SKW:n vuonna 2000 tapahtuneessa sulautumisessa (ks. 1 kohta edellä) eli kantajan mukaan rikkomisen päättymisen jälkeen. Lisäksi Degussa-Hüls on itse tulos Degussa AG:n (Frankfurt-am-Main) ja Hüls AG:n (Marl) välisestä sulautumisesta, joka toteutettiin vuonna 1998 (ks. sama kohta) eli moititun kilpailunvastaisen käyttäytymisen jälkeen. Rikkomiseen syyllistynyt yritys on kantajan mukaan näin ollen Degussa AG (Frankfurt-am-Main), johon komission olisi pitänyt viitata, kun se laski sakon suuruutta. Tämän yrityksen liikevaihto oli kantajan mukaan 15,905 miljardia DEM tilikautena 1997–1998.

258 Kantaja myöntää, että tämä sulautumisessa syntynyt uusi taloudellinen yksikkö on periaatteessa vastuussa rikkomisista, joihin sulautuneet yksiköt aikaisemmin syyllistyivät. Tämä vastuu rajoittuu kantajan mukaan kuitenkin alkuperäiseen rikkomiseen ja tällä tavoin aiheutettuun vahinkoon. Kun komissio otti huomioon

sulautumisessa syntyneen yrityksen liikevaihdon, se näin ollen loukkasi kantajan mukaan "syyllisyysperiaatetta" (nulla poena sine culpa), joka tunnustetaan jäsenvaltioiden rikosoikeusjärjestelmissä ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 2 kappaleessa sekä perusoikeuskirjan 49 artiklan 3 kohdassa, jonka mukaan määrätyn rangaistuksen on oltava oikeasuhteinen suhteessa sen yrityksen syyllisyyteen, johon se kohdistuu. Yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä on myös tunnustettu tämä periaate, joka perustuu osittain suhteellisuusperiaatteeseen, rangaistuksen ankaruuden ratkaisevaksi tekijäksi (asia 179/82, Lucchini v. komissio, tuomio 19.10.1983, Kok. 1983, s. 3083, 27 kohta; asia 2/83, Alfer v. komissio, tuomio 14.2.1984, Kok. 1984, s. 799, 17 ja 18 kohta ja asia 83/83, Estel v. komissio, tuomio 17.5.1984, Kok. 1984, s. 2195, 39 kohta ja sitä seuraavat kohdat).

259 Kantaja päättelee siitä, että sakon tavoitteena on sekä poistaa lainvastainen käyttäytyminen sekä ehkäistä tällaisen käyttäytymisen toistuminen (asia 41/69, Chemiefarma v. komissio, tuomio 15.7.1970, Kok. 1970, s. 661, Kok. Ep. I, s. 455, 172–176 kohta), että sekä seuraamuksen määrääminen että sen ankaruus riippuvat rikkomisesta.

260 Näin ollen kun tarkastellaan yrityksen tilannetta rikkomisen jälkeen, komissio perusti kantajan mukaan sakon suuruuden laskemisen yksinomaan ehkäisevään ja estävään tavoitteeseen ja jätti näin ollen huomiotta seuraamuksen ja aiheutetun vahingon vakavuuden välisen suhteen.

261 Näistä väitteistä ensimmäisen osalta komissio myöntää, että kantajan maailmanlaajuinen liikevaihto vuonna 2000 oli 10,715 miljardia euroa niiden tietojen perustella, jotka esitettiin 5.6.2002 päivätyssä kirjeessä. Se kuitenkin väittää, että tämä luku on ilmeisen virheellinen.

262 Tämän osalta komissio muistuttaa ensiksi, että kantaja oli maininnut vuoden 2000 toimintakertomuksessaan liikevaihdokseen 16,9 miljardia euroa. Tämä luku toistettiin sen mukaan väitetiedoksiannossa ja tämän jälkeen päätöksessä, koska kantaja ei ollut vastustanut sitä vastauksessaan väitetiedoksiantoon.

263 Komissio korostaa toiseksi, että sekä toimintakertomuksessa että vuosikertomuksessa vuodelle 2000 mainitaan pro forma -liikevaihdoksi 20,3 miljardia euroa ja liikevaihdoksi ilman jalometallikauppaa 16,9 miljardia euroa. Degussa-konsernin tuloslaskelman lyhennelmä, johon sisältyy Degussa-Hülsin tulos 1.1.–31.12.2000 välisenä aikana ja SKW:n tulos 1.7.–31.12.2000 välisenä aikana, osoittaa kantajan mukaan tuloiksi 18,198 miljardia euroa 31.12.2000. Komissio päättelee tästä, että kantajan 5.6.2002 päivätyssä kirjeessään esittämä 10,715 miljardin luku, joka esitettiin Degussa-Hülsin liikevaihtona ja johon sisältyi SKW:n saama liikevaihto näiden kahden yrityksen sulautumista seuranneiden kuuden kuukauden aikana, on virheellinen.

264 Komission mukaan kantaja totesi lisäksi vuosikertomuksessaan, että pro forma -arviota, joka kattoi Degussa-Hülsin ja SKW:n tulokset 12 kuukauden ajalta, oli pidettävä "taloudelliselta kannalta merkittävämpänä" kuin muodollista arviota, jossa otettiin huomion SKW:n tulos ainoastaan kuuden kuukauden ajalta. Yrityksen sisäinen hallinto ja strateginen suuntautuminen otettiin näin ollen huomioon näiden tietojen perusteella. Tässä tilanteessa komissio katsoo, että kantaja ei voi moittia komissiota siitä, että se otti huomioon lukuja, joita kantaja itse piti taloudellisesti merkittävimpinä ja jotka se esitti yleisölle tarkoitetussa toimintakertomuksessaan.

265 Komissio väittää joka tapauksessa, että liikevaihdon huomioon ottaminen ilman SKW:n pro forma -tulosta (noin 2 miljardia euroa) vuoden 2000 ensimmäisen vuosipuoliskon osalta olisi johtanut lähes samaan lopputulokseen.

266 Komissio olettaa lopuksi, että kantaja pyrkii korostamaan sitä, että Degussa-Hülsin ja SKW:n sulautuminen merkittiin kaupparekisteriin vasta 9.2.2001 ja että näin ollen ainoastaan Degussa-Hülsin liikevaihto, joka oli ehkä 10,715 miljardia euroa, voitiin ottaa huomioon tilikaudelle 2000. Se huomauttaa yhtäältä, että tässä tapauksessa kantajan olisi pitänyt mainita 5.6.2002 päivätyssä kirjeessään ainoastaan 10,715

miljardin euron määrä, joka sisälsi SKW:n liikevaihdon, joka oli saatu kuuden kuukauden kuluessa Degussa-Hülsin kanssa tapahtuneen sulautumisen jälkeen, ja toisaalta, että kantajan toimintakertomuksen mukaan nämä kaksi yhtiötä sulautuivat taannehtivasti 30.6.2000, minkä osoittaa lisäksi se, että kantaja saattoi laatia konsernitilinpäätöksen 31.12.2000 Degussa-Hülsin ja SKW:n tilinpäätökset yhdistämällä.

267 Mitä tulee jälkimmäiseen näistä väitteistä komissio toteaa ensinnäkin, että kun se laski sakon suuruutta rikkomisen vakavuuden perusteella, se otti kantajan liikevaihdon ohella huomioon sen, että se kantaja oli osallistunut erittäin vakavaan rikkomiseen (293 perustelukappale), sekä kantajan markkinaosuuden maailmanlaajuisesti ja ETA:n tasolla vuonna 1998.

268 Komissio huomauttaa toiseksi, että rikkominen jatkui helmikuuhun 1999 eli Degussan ja Hülsin sulautumisen jälkeiseen aikaan (306 perustelukappale). Tämän osalta kantaja mainitsi komission mukaan hallinnollisen menettelyn kuluessa 12,354 miljardin euron liikevaihdon tilikautena 1998–1999.

269 Komission mukaan 8,1, 10,715, 12,354 tai 16,9 miljardin euron liikevaihdon perusteella on joka tapauksessa perusteltua luokitella kantaja suuryritykseksi ja siis korottaa sakkoa 303 perustelukappaleessa esitetyistä syistä.

b) Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

270 Kantaja moittii komissiota yhtäältä siitä, että tämä on tehnyt tosiseikkoja koskevan virheen kantajan vuoden 2000 liikevaihdon osalta ja toisaalta siitä, että se on tehnyt

oikeudellisen virheen ottaessaan sakon korottamisen määrittämiseksi huomioon kantajan vuoden 2000 liikevaihdon, vaikka rikkominen päätöksen mukaan päättyi helmikuussa 1999.

271 Ensiksi on tarkasteltava näistä väitteistä jälkimmäistä.

Kantajan vuoden 2000 liikevaihdon huomioon ottaminen

272 Kun komissio määrittää sakkojen suuruutta yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisen vuoksi, sen on otettava huomioon paitsi rikkomisen vakavuus ja asian erityisolosuhteet myös se asiayhteys, johon kyseinen rikkominen sijoittuu, ja huolehdittava siitä, että sen toiminnalla on ehkäisevä vaikutus erityisesti, kun on kyse rikkomisista, jotka ovat erityisen haitallisia yhteisön tavoitteiden toteuttamisen kannalta (ks. vastaavasti edellä 58 kohdassa mainittu asia Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomion 106 kohta).

273 Tämän osalta suuntaviivoissa vahvistetaan sitä paitsi, että rikkomisen laadun, sen todellisen vaikutuksen markkinoihin ja markkinoiden maantieteellisen laajuuden ohella on otettava huomioon rikkomiseen syyllistyneiden todellinen taloudellinen kapasiteetti aiheuttaa huomattavaa vahinkoa muille toimijoille ja erityisesti kuluttajille ja määritettävä sakon suuruus tasolle, joka on riittävän varoittava (1 A kohdan neljäs alakohta).

274 Komissio voi myös ottaa huomioon sen, että suuret yritykset kykenevät paremmin arvioimaan itse toimintaansa mahdollisesti liittyviä rikkomisia ja niistä aiheutuvia seurauksia (1 A kohdan viides alakohta).

275 Käsiteltävänä olevassa asiassa komissio ei viitannut nimenomaisesti kyseisiin suuntaviivoihin, mutta se totesi 303 perustelukappaleessa, että on varmistettava, "että sakolla on riittävä rikkomista estävä vaikutus, ja ot[ettava] huomioon, että suurilla yrityksillä on lainopillista ja taloudellista tietämystä sekä rakenteita, joiden avulla niiden on helpompi havaita, jos niiden toiminta muodostaa rikkomisen, ja saada tietoa niiden kilpailulainsäädännön mukaisista seuraamuksista". Se katsoi näin ollen 304 ja 305 perustelukappaleessa, että kun otetaan huomioon Aventiksen, Degussan ja Nippon Sodan kokonaisliikevaihdot eli 22,3 miljardia euroa, 16,9 miljardia euroa ja 1,6 miljardia euroa tilikautena 2000, yrityksellä kyseisillä markkinoilla olevan suhteellisen merkityksen perusteella laskettua perusmäärää oli korotettava 100 prosentilla Aventiksen ja Degussan koon ja kokonaisresurssien huomioon ottamiseksi.

276 Päätöksen sanamuodon mukaan komissio katsoi perustellusti, kuten edellä todettiin, että rikkominen päättyi helmikuussa 1999. On kuitenkin todettava, kuten kantaja huomauttaa, että komissio perusti perusmäärän korottamista koskevan arviointinsa asianomaisten yritysten tilikautena 2000 saamaan liikevaihtoon (304 perustelukappale) eli siis rikkomisen päättymisen jälkeiseen aikaan. Toisin kuin kantaja väittää, tämä seikka ei tee komission laskentatavasta virheellistä.

277 Päätöksen 303 perustelukappaleesta ilmenee, että komissio otti huomioon kaksi seikkaa, joiden perusteella perusmäärän korottaminen 100 prosentilla Aventiksen ja Degussan osalta oli perusteltua. Tällainen korotus oli komission mukaan yhtäältä tarpeen sakon riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi ja toisaalta sen seikan huomioon ottamiseksi, että suurilla yrityksillä on lainopillisia ja taloudellisia rakenteita, joiden avulla niiden on helpompi havaita, jos niiden toiminta muodostaa rikkomisen.

278 Kun on kyse ensimmäisestä näistä seikoista, on muistutettava, että ehkäisevän vaikutuksen tavoitteella, johon komissio voi pyrkiä vahvistaessaan sakon suuruutta,

pyritään varmistamaan se, että yritykset noudattavat perustamissopimuksessa vahvistettuja kilpailusääntöjä, jotka koskevat niiden toimintaa yhteisössä tai Euroopan talousalueella. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kuitenkin katsoo, että tämä tavoite voidaan saavuttaa asianmukaisesti vain, kun otetaan huomioon yrityksen tilanne sakon määräämispäivänä.

279 On itse asiassa tehtävä ero yhtäältä sen, miten laajasti rikkominen vaikuttaa markkinoihin ja mikä kunkin kartelliin osallistuneen vastuu siitä on (minkä suuntaviivojen 1 A kohdan neljäs ja kuudes alakohta kattavat), ja toisaalta sen välillä, mikä sakon määräämisen ehkäisevän vaikutuksen on oltava.

280 Sen osalta, miten laajasti rikkominen vaikuttaa markkinoihin ja mikä kunkin kartelliin osallistuneen vastuu rikkomisesta on, on katsottu, että tavaroista, joita rikkominen koskee, saatava liikevaihto voi osoittaa asianmukaisesti sen, miten laajasti rikkominen vaikuttaa markkinoihin (ks. mm. edellä 58 kohdassa mainittu asia Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomion 121 kohta ja edellä 222 kohdassa mainittu asia Mayr-Melnhof v. komissio, tuomion 369 kohta) ja että kilpailunrajoitusten kohteena olevista tavaroista saatu liikevaihto on objektiivinen peruste, jolla tämän menettelyn haitallinen vaikutus tavanomaiseen kilpailuun saadaan täsmällisesti mitatuksi (asia T-151/94, British Steel v. komissio, tuomio 11.3.1999, Kok. 1999, s. II-629, 643 kohta).

281 Lisäksi komissio noudatti tätä lähestymistapaa 294–302 perustelukappaleessa määrittäessään sakon suuruutta rikkomisen vakavuuden perusteella. Komissio otti tässä yhteydessä huomioon kunkin metioniinimarkkinoilla vuonna 1998 olleen yrityksen maailmanlaajuisen markkinaosuuden sekä markkinaosuuden Euroopan talousalueella rikkomisen viimeisenä kalenterivuonna ja päätteli tästä, että Aventis ja Degussa kuuluivat ensimmäiseen luokkaan ja Nippon Soda toiseen, joten niitä oli kohdeltava eri tavoin. Kantaja ei kiistä tätä päätelmää.

282 Tässä vaiheessa on näin ollen todettava, että kantajan väite, jonka mukaan komissio olisi tarkastellut yksinomaan vuonna 2000 perustetun uuden toimijan eli Degussa AG:n (Düsseldorf) liikevaihtoa ja siis perustanut päättelynsä yksinomaan ehkäisevän vaikutuksen tavoitteeseen ottamatta huomioon sen käyttäytymisestä rikkomisen aikana aiheutunutta kilpailunvastaista vahinkoa, on näin ollen perusteeton.

283 Jälkimmäinen näistä käsitteistä – tarve varmistaa sakon riittävän ehkäisevä vaikutus, kun sillä ei perustella sakkojen yleisen tason korottamista kilpailupolitiikan täytäntöönpanon yhteydessä – edellyttää kuitenkin, että sakon määrää mukautetaan niin, että voidaan ottaa huomioon sakon tavoiteltu vaikutus sen kohteena olevalle yritykselle, jotta sakko ei ole merkityksetön tai päinvastoin liiallinen muun muassa kyseisen yrityksen taloudelliseen kykyyn nähden, niiden vaatimusten mukaisesti, jotka perustuvat yhtäältä tarpeeseen varmistaa sakon tehokkuus ja toisaalta suhteellisuusperiaatteen noudattamiseen.

284 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on näin ollen jo todennut, että yksi kyseisistä yrityksistä hankki "valtavan kokonaisliikevaihtonsa avulla – – muihin kartellin jäseniin nähden helpommin sakkonsa maksamisen kannalta välttämättömät varat, mikä oikeutti soveltamaan kerrointa sakon riittävän ehkäisevän vaikutuksen aikaansaamiseksi" (yhdistetyt asiat T-236/01, T-239/01, T-244/01–T-246/01, T-251/01 ja T-252/01, Tokai Carbon ym. v. komissio, tuomio 29.4.2004, Kok. 2004, s. II-1181, 241 kohta).

285 Juuri muun muassa yritysten luovuttamis- tai keskittymätoimien vuoksi yrityksen kokonaisresurssit voivat vaihdella vähentyen tai lisääntyen huomattavasti suhteellisen lyhyen ajan kuluessa erityisesti rikkomisen päättymisen ja sakkoa koskevan päätöksen tekemisen välillä. Tästä seuraa, että kyseiset resurssit on arvioitava sakon määräämispäivänä, jotta saavutetaan asianmukaisesti ehkäisevä tavoite, ja tämä on tehtävä suhteellisuusperiaatetta noudattaen. Tämän osalta on samoista syistä

todettava, että asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan puitteissa sakon yläraja, joksi on vahvistettu 10 prosenttia kyseisen yrityksen liikevaihdosta, määritetään sen liikevaihdon mukaan, joka on saatu päätöstä edeltävän tilikauden aikana (edellä 193 kohdassa mainittu asia Sarrió v. komissio, tuomion 85 kohta).

286 Tästä seuraa, että ei voida katsoa, että komissio olisi tehnyt oikeudellisen virheen tukeutuessaan liikevaihtoihin, jotka liittyvät rikkomisen päättymisen jälkeiseen tilikauteen. On kuitenkin huomattava, että edellä esitetyn mukaisesti ja ottaen huomioon, että päätös tehtiin 2.7.2002, komission olisi periaatteessa pitänyt ottaa huomioon sakon riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi liikevaihdot, joita päätöksen eri adressaateille oli kertynyt tilikaudella 2001. Vastauksena ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kysymykseen suullisessa käsittelyssä komissio kuitenkin totesi yhtäältä, että Sumitomon ja Nippon Sodan liikevaihdot tämän tilikauden aikana eivät olleet käytettävissä päätöstä tehtäessä, ja toisaalta, että kyseisille yrityksille vuonna 2000 kertyneet liikevaihdot olivat olleet tilintarkastuksen kohteena. On katsottava, että näiden seikkojen, joita kantaja ei kiistä, perusteella se, että komissio ei ottanut huomioon kyseisten yritysten vuonna 2001 saamaa liikevaihtoa vaan tiedossaan olleet viimeisimmät eli tilikauteen 2000 liittyvät liikevaihdot, on perusteltua.

287 Tästä seuraa, että komissiota ei voida moittia siitä, että se otti huomioon korotusta ehkäisevän vaikutuksen perusteella määrittäessään kantajan vuoden 2000 liikevaihdon.

288 Kantajan väite, jonka mukaan komissio otti virheellisesti huomioon liikevaihdot, jotka perustuivat Degussan ja Hülsin vuonna 1998 ja Degussa-Hülsin ja SKW:n vuonna 2000 tapahtuneisiin sulautumisiin, jotka tapahtuivat rikkomisen päättymisen

jälkeen, on paitsi tosiseikkojen osalta osittain puutteellinen, koska on osoitettu, että rikkominen oli päättynyt helmikuussa 1999, myös siis tämän osalta merkityksetön. On sitä paitsi huomattava, että tämän asian olosuhteet osoittavat nimenomaisesti tarpeen arvioida kyseisen yrityksen kokonaisresursseja sen viimeisimmän käytettävissä olevan liikevaihdon mukaan.

289 Mitä tulee toiseen seikkaan, jonka komissio otti huomioon sakon perusmäärän korottamiseksi, eli yrityksillä olevat lainopilliset ja taloudelliset rakenteet joiden avulla niiden on helpompi havaita, jos niiden toiminta muodostaa rikkomisen on korostettava, toisin kuin edellä esitettiin, että sillä pyritään rankaisemaan enemmän suuria yrityksiä, joiden osalta oletetaan, että niillä on riittävät tiedot ja rakenteelliset keinot tiedostaa käyttäytymisensä kilpailunvastainen luonne ja arvioida sen mahdollisia etuja.

290 On katsottava, että tässä tilanteessa liikevaihdon, jonka perusteella komissio määrittää kyseisten yritysten koon ja siis niiden kyvyn määrittää käyttäytymisensä luonne ja seuraukset, on liityttävä niiden tilanteeseen kilpailusääntöjen rikkomishetkellä. Käsiteltävänä olevassa asiassa komissiolla ei siis tämän osalta ollut oikeutta ottaa huomioon kantaja liikevaihtoa vuodelta 2000, koska rikkominen oli päättynyt helmikuussa 1999.

291 Tämä toteamus ei kuitenkaan itsessään muuta komission sen päätelmän asianmukaisuutta, jonka mukaan kantajalle määrätyn sakon perusmäärää oli korotettava 100 prosentilla.

292 Yhtäältä päätöksen 303–305 perustelukappaleessa todetaan seuraavaa:

"Riittävä rikkomista estävä vaikutus

(303) Sen varmistamiseksi, että sakolla on riittävä rikkomista estävä vaikutus, ja ottaen huomioon, että suurilla yrityksillä on lainopillista ja taloudellista tietämystä sekä rakenteita, joiden avulla niiden on helpompi havaita, jos niiden toiminta muodostaa rikkomisen, ja saada tietoa niiden kilpailulainsäädännön mukaisista seuraamuksista, komissio määrittelee myöhemmin, onko lähtösummaa tarpeen muuttaa minkään yrityksen kohdalla.

(304) Aventis ja Degussa, joiden maailmanlaajuinen liikevaihto vuonna 2000 oli 22,3 ja 16,9 miljardia euroa, ovat paljon suurempia yrityksiä kuin Nippon Soda (maailmanlaajuinen liikevaihto 1,6 miljardia euroa (2000)). Tältä osin komissio katsoo, että etsittäessä sopivaa perusmäärää sakolle, jonka perusteena pidetään yrityksen suhteellista merkitystä kyseisillä markkinoilla, on syytä korjata sakkoa ylöspäin, jotta voidaan ottaa huomioon Aventisin ja Degussan koko ja niiden yleiset voimavarat.

(305) Edellä esitetyn perusteella komissio katsoo, että rikkomista estävän vaikutuksen tarve edellyttää, että Degussan ja Aventis SA:n kohdalla sakon lähtökohtana on oltava, että 302 kappaleessa määritettyä sakkoa korotetaan 100 prosenttia (kaksinkertaiseksi) 70 miljoonaan euroon."

293 Edellä esitetystä seuraa, että vaikka komissio mainitsi lainopillisiin ja taloudellisiin rakenteisiin liittyvän seikan, se tosiasiassa perusteli perusmäärän korotuksen tarpeella varmistaa sakon riittävän ehkäisevä vaikutus, minkä osoittavat 305 perustelukappaleessa oleva päätelmä ja asianomaisen luvun otsikko.

294 Toisaalta on huomattava, että kantajan kokonaisliikevaihto tilikautena 1997–1998 oli joka tapauksessa tämän toimittamien tietojen mukaisesti noin 15,9 miljardia DEM. Tämän perusteella ei voida väittää, että kantajalla ei olisi lainopillista ja taloudellista rakennetta, joka suurilla yrityksillä on, mitä kantaja ei sitä paitsi väitä. Kantajan vuoden 2000 liikevaihdon (jonka komissio vahvisti 16,9 miljardiksi euroksi) huomioon ottamisella ei siis voi olla mitään vaikutusta komission näkemykseen, jonka mukaan perusmäärää oli korotettava sen huomioon ottamiseksi, että kantajalla oli tarvittavat resurssit, jotta se saattoi tiedostaa käyttäytymisensä kilpailunvastaisen luonteen ja sen seuraukset.

295 Tästä seuraa, että kantajan kanneperusteella, jonka mukaan komissio teki oikeudellisen virheen ottaessaan huomioon rikkomisen vakavuuden perusteella määritetyn sakon määrän korottamiseksi sen liikevaihdon tilikautena 2000, ei voida perustella päätöksen kumoamista eikä sakon määrän alentamista.

Kantajan vuoden 2000 liikevaihtoon liittyvä tosiseikkoja koskeva virhe

296 Kantaja väittää, että komission huomioon ottama liikevaihto vuodelta 2000 (16,9 miljardia euroa) on virheellinen, sillä oikea luku on sen mukaan 10,715 miljardia

euroa, kuten ilmenee sen komissiolle 5.6.2002 lähettämästä kirjeestä vastauksena komission 28.5.2002 esittämään pyyntöön.

297 Vastauksissaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjallisiin kysymyksiin ja suullisen käsittelyn aikana kantaja totesi, että 10,715 miljardin euron liikevaihto oli ainoa, jonka tilintarkastajat olivat vahvistaneet yleisesti tunnustettujen Yhdysvaltain kirjanpitoperiaatteiden (United States generally accepted accounting principles) mukaiseksi. Se väittää, että kun yhteisön säännöksiä, joissa määriteltäisiin yritysten liikevaihdon laskentasäännöt, ei ole, oikeusvarmuus edellyttää, että otetaan huomioon ainoastaan liikevaihdot, jotka on esitetty ja vahvistettu kyseiseen yritykseen sovellettavien sääntöjen mukaisesti eli käsiteltävänä olevassa asiassa edellä mainittujen kirjanpitoperiaatteiden mukaisesti.

298 Komissio väittää, että 16,9 miljardin euron määrä, jonka se otti huomioon, perustuu kantajan vuodelta 2000 laatimaan vuosikertomukseen. Suullisessa käsittelyssä komissio kuitenkin myönsi, että huomioon otettavan liikevaihdon on kuvastettava yrityksen todellista tilannetta ja että näin ollen kun otetaan huomioon se, että kantaja ja SKW sulautuivat 1.7.2000, ei ollut syytä ottaa huomioon SKW:n pro forma -liikevaihtoa 1.1.–30.6.2000.

299 Asiakirja-aineistosta ja erityisesti kantajan vastauksista ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen kirjallisiin kysymyksiin ilmenee seuraavaa:

– komission huomioon ottamaan 16,9 miljardin euron määrään sisältyy pro forma -arvio SKW:n liikevaihdosta 1.1.–31.12.2000 sekä liikevaihto kolmelta toiminta-alalta, jotka eivät ole keskeisiä (dmc^2, dentaali ja fenolikemia) ja jotka kantaja myi vuonna 2001 (jäljempänä "liikevaihto vuonna 2001 myydyiltä kolmelta toiminta-alalta")

– kantajan mainitsemaan 10,715 miljardin liikevaihtoon sisältyy SKW:n liikevaihto ainoastaan ajanjaksolta 1.7.–31.12.2000 ja siihen ei sisälly liikevaihtoa vuonna 2001 myydyiltä kolmelta toiminta-alalta

– liikevaihto vuonna 2001 myydyiltä kolmelta toiminta-alalta on 4,131 miljardia euroa.

300 Asianosaiset olivat yksimielisiä näistä tiedoista suullisessa käsittelystä, minkä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin merkitsi pöytäkirjaan.

301 Edellä esitetystä seuraa, että ero niiden liikevaihtojen välillä, joihin asianosaiset viittaavat, selittyy sillä, että nämä luvut eivät sisällä samoja tekijöitä. Komission huomioon ottamaan määrään sisältyvät sekä SKW:n liikevaihto 1.1.–31.12.2000 että liikevaihto vuonna 2001 myydyiltä kolmelta toiminta-alalta, kun taas kantajan mainitsemaan liikevaihtoon sisältyy yhtäältä SKW:n liikevaihto vain ajanjaksolta 1.7.–31.12.2000 ja toisaalta siihen ei sisälly liikevaihtoa vuonna 2001 myydyiltä kolmelta toiminta-alalta.

302 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kuitenkin katsoo, että kuten edellä esitettiin, sakon sellaisen mahdollisen korotuksen määrittämiseksi, jolla on tarkoitus varmistaa sakon ehkäisevä vaikutus, on otettava huomioon yrityksen taloudellinen kyky ja todelliset resurssit sillä hetkellä, jona sille määrätään sakko, eikä sen taseeseen kirjattua pro forma -arviointia, joka on luonteeltaan kuvitteellinen ja joka perustuu sellaisten tilinpidon sääntöjen soveltamiseen, jotka asianomainen yritys on itselleen asettanut.

303 Ei näin ollen ole otettava huomioon SKW:n pro forma -liikevaihtoa 1.1.–30.6.2000 eikä vuonna 2001 myydyiltä kolmelta toiminta-alalta saadun liikevaihdon pro forma -vähennystä.

304 On itse asiassa todettava, että tilikauden 2000 aikana, joka on sen mukaisesti, mitä edellä on esitetty, otettava huomioon sakon korotuksen määrittämiseksi sen varmistamiseksi, että sakolla on riittävä ehkäisevä vaikutus, kantajalle ei yhtäältä kertynyt SKW:n liikevaihtoa 1.1.–30.6.2000, koska tämä yhtiö sulautui kantajan kanssa 1.7.2000, mutta toisaalta sille kertyi liikevaihtoa vuonna 2001 myydyiltä kolmelta toiminta-alalta.

305 Näin ollen asianmukainen liikevaihto käsiteltävänä olevassa asiassa perustuu siihen, että lisätään kantajan mainitsemaan 10,715 miljardin euron liikevaihtoon 4,131 miljardin euron liikevaihto vuonna 2001 myydyiltä kolmelta toiminta-alalta, ja se on siis 14,846 miljardia euroa.

306 Yhdelläkään komission, joka sitä paitsi myönsi suullisessa käsittelyssä, että päätöksessä huomioon otettu liikevaihto oli virheellinen, esittämistä väitteistä ei voida kyseenalaistaa tätä päätelmää.

307 Ensinnäkään se, että 10.1.2002 päivätyssä vastauksessaan 1.10.2001 päivättyyn väitetiedoksiantoon kantaja ei esittänyt vastalauseita 16,9 miljardin euron määrän huomioon ottamisen osalta, ei itsessään ole ratkaiseva seikka, minkä lisäksi sillä ei ole merkitystä, koska komissio esittää tämän määrän ainoastaan kuvaillessaan kartellin jäseniä, eikä väitetiedoksiannossa sitä paitsi arvioida millään tavoin mahdollista sakkoa. Jos komissio olisi aikonut ottaa huomioon väitetiedoksiannossa mainitun määrän, pitäisi sitä paitsi pohtia syitä, joiden vuoksi se esitti kantajalle 28.5.2002 tietopyynnön saadakseen tietoja sen liikevaihdosta. On lisäksi todettava,

että 5.6.2002 päivätyssä vastauksessaan tähän tietopyyntöön kantaja mainitsi nimenomaisesti sen, että 10,715 miljardin euron liikevaihto, joka esitettiin tilikaudelle 2000, sisälsi SKW:n liikevaihdon yksinomaan 1.7.–31.12.2000. Tästä seuraa, että komissio kykeni toteamaan ristiriidan tämän määrän ja väitetiedoksiannossa todetun 16,9 miljardin määrän välillä. Tässä tilanteessa komissio olisi voinut pyytää kantajalta täydentäviä tietoja varmistuakseen huomioon otettavan määrän oikeudellisuudesta, tai sen jopa olisi pitänyt tehdä tämä.

308 Toiseksi komissio ei yhtäältä ole osoittanut, että kantajan vuosikertomuksessa mainittu pro forma -arviointi olisi kantajan mukaan taloudelliselta näkökannalta tarkasteltuna merkittävämpi, eikä sillä missään tapauksessa aseteta kyseenalaiseksi päätelmää, jonka mukaan sen ehkäisevän vaikutuksen arvioimisessa, joka sakolla on oltava, komission on otettava huomioon yrityksen todellinen tilanne sillä hetkellä, jona se arvioi sakkoa, jonka se suunnittelee yritykselle määräävänsä, minkä se sitä paitsi myönsi suullisessa käsittelyssä.

309 Kolmanneksi, toisin kuin komissio olettaa on korostettava, että kantaja ei väitä, että yksinomaan Degussa-Hülsin liikevaihto ilman SKW:n liikevaihtoa on otettava huomioon määritettäessä sen liikevaihtoa vuodelle 2000, koska sulautuma merkittiin kaupparekisteriin 9.2.2001. Kantajan 5.6.2002 päivätyssä kirjeessä komissiolle todetaan sitä paitsi yksiselitteisesti, että mainittu liikevaihto kattaa SKW:n liikevaihdon vuoden 2000 kuuden viimeisen kuukauden aikana. Komission tähän seikkaan perustuva väite on näin ollen tehoton.

310 Edellä esitetystä seuraa, että komission huomioon ottama liikevaihto sakon korotuksen määrittämisen yhteydessä sakon riittävän ehkäisevän vaikutuksen

varmistamiseksi on virheellinen. Tämä määrä ei kuitenkaan ole välttämätön perusta komission toteamukselle rikkomisesta, johon kantaja osallistui. Komission tekemällä virheellä voi olla vaikutusta yksinomaan sakon suuruuden määrittämiseen, ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimella on tämän osalta täysi harkintavalta. Tästä seuraa, että komission huomioon ottaman liikevaihdon virheellisyys ei merkitse päätöksen kumoamista. Kantajan vaatimus on siis hylättävä tältä osin.

311 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen on kuitenkin selvitettävä, merkitseekö tämä seikka yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista ja onko sen vuoksi perusteltua alentaa kantajalle määrättyä sakkoa.

2. Seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen loukkaaminen, perusteluvelvollisuuden laiminlyönti ja suhteellisuusperiaatteen sekä yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaaminen korotettaessa sakkojen määrää ehkäisevän vaikutuksen perusteella

a) Seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen loukkaaminen ja perusteluvelvollisuuden laiminlyönti

Asianosaisten lausumat

312 Kantaja väittää, että komissio ei täyttänyt perusmäärän korottamisen määrittämisen yhteydessä perusteluvelvollisuuttaan, koska sakon määrittämiskriteerien on sen mukaan ilmettävä perusteluista (asia T-295/94, Buchmann v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok. 1998, s. II-813, 173 kohta). Se riitauttaa lisäksi komission suorittaman perusmäärän korottamisen 100 prosentilla sen ehkäisevän vaikutuksen

varmistamiseksi, joka sakolla on oltava, koska korotus vaikuttaa omavaltaiselta eikä siihen voida soveltaa minkäänlaista laillisuusvalvontaa. Tämä menetelmä johtaa kantajan mukaan itse asiassa siihen, että komissiolle annetaan täysi päätäntävapaus sakon suuruuden määrittämisessä siitä riippumatta, mikä alun perin määritetyn sakon perusmäärä on.

313 Komissio katsoo, että tämä väite on perusteeton. Se väittää, että päätöksessä esitettiin selvästi syyt, joiden vuoksi komissio kaksinkertaisti kantajaan sovelletun perusmäärän, ja tämä tapahtui kyseisen päätöksen 303–305 perustelukappaleessa.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

314 Ensinnäkin komission väitetyn perusteluvelvollisuuden laiminlyönnin osalta on todettava, että päätöksen 303–305 perustelukappaleessa todetaan selvästi, että rikkomisen vakavuuden perusteella määrätyn kantajan sakon perusmäärän korottaminen 100 prosentilla perustuu tarpeeseen varmistaa sakon riittävä ehkäisevä vaikutus kantajan koon ja kokonaisresurssien valossa ja ottaa huomioon, että suurilla yrityksillä on taloudellista ja lainopillista tietämystä ja rakenteita, joiden vuoksi niiden on helpompi tiedostaa käyttäytymisensä luonne ja sen seuraukset. Päätöksessä mainitaan seuraavaksi nimenomaisesti kantajan liikevaihto vuonna 2000 sakon perusmäärän korotuksen perustelemiseksi.

315 Päätöksessä mainitaan näin ollen selvästi komission perustelut, joten kantaja voi tuntea arviointikriteerit, jotka on otettu huomioon sakon määrän korottamiseksi, ja riitauttaa niiden perusteltavuuden, ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin voi harjoittaa valvontaansa. Kantajan väite, joka koskee perusteluvelvollisuuden laiminlyöntiä tämän osalta, on näin ollen hylättävä.

316 Sikäli kuin kantaja katsoo lisäksi, että menetelmä, jonka mukaan perusmäärä kaksinkertaistetaan, on omavaltainen ja sillä loukataan seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatetta, on muistutettava, että tarve varmistaa, että sakolla on riittävä ehkäisevä vaikutus, on oikeutettu tavoite, johon komissio voi pyrkiä, kun se vahvistaa sakon määrää, ja sillä pyritään varmistamaan, että yritykset noudattavat kilpailusääntöjä, jotka vahvistetaan perustamissopimuksessa. Kuten ensimmäisen kanneperusteen yhteydessä todettiin, komission on kuitenkin noudatettava yleisiä oikeusperiaatteita ja erityisesti yhdenvertaisen kohtelun periaatetta ja suhteellisuusperiaatetta paitsi sakon perusmäärän määrittämisessä myös silloin, kun tätä määrää korotetaan tarkoituksena varmistaa, että sakolla on riittävä ehkäisevä vaikutus.

317 Tästä seuraa, että vaikka komissiolla todella on tarvittava harkintavalta, kun se vahvistaa korotuksen suuruuden ehkäisevän vaikutuksen perusteella, on kuitenkin niin, että sen valtaa rajoitetaan tarpeella noudattaa kyseisiä periaatteita, ja siihen sovelletaan tuomioistuinvalvontaa, jonka yhteydessä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimella on lisäksi täysi harkintavalta. Kantajan väite on siis hylättävä.

b) Suhteellisuusperiaatteen ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaaminen

Asianosaisten lausumat

318 Kantaja väittää, että se, että komissio korotti sakon määrää, joka oli määritetty rikkomisen vakavuuden perusteella (35 miljoonaa euroa), sadalla prosentilla varmistaakseen kyseisen sakon riittävän ehkäisevän vaikutuksen, loukkaa yhdenvertaisen kohtelun periaatetta.

319 Se väittää, että sen arvioiden mukaan vuonna 2000 Degussan koko oli tuskin puolet Aventiksen koosta. Kun komissio määräsi näille kahdelle yritykselle saman sakon korotuksen, se loukkasi kantajan mukaan yhdenvertaisen kohtelun periaatetta myös siinä tilanteessa, että otetaan huomioon komission virheellisesti huomioon ottama määrä. Kun otetaan huomioon, että kantajan liikevaihto sijoittuu Nippon Sodan ja Aventiksen liikevaihtojen väliin, se väittää, että korotus, jota siihen olisi pitänyt soveltaa, vastaa puolta siitä, mitä Aventikseen sovellettiin eli 27,5:tä miljoonaa euroa.

320 Kantaja katsoo myös, että perusmäärän kaksinkertaistaminen loukkaa rangaistuksen oikeasuhteisuutta koskevaa periaatetta, koska ehkäisevän vaikutuksen tavoitteelle annettiin sen mukaan liiallinen merkitys, kun otetaan huomioon kilpailunvastainen käyttäytyminen, josta sitä moititaan.

321 Komissio väittää, että Aventiksen ja Degussan sakon perusmäärän kaksinkertaistaminen kuvastaa sitä, että nämä kaksi yritystä ovat niiden koko ja kokonaisresurssit huomioon ottaen selvästi tärkeämpiä kuin Nippon Soda (304 perustelukappale).

322 Se muistuttaa tämän osalta, että perusmäärän korottaminen johtuu tarpeesta varmistaa, että sakolla on riittävä ehkäisevä vaikutus, ja ottaa mahdollisesti huomioon, että suurilla yrityksillä on enemmän taloudellista tietämystä ja rakenteita (303 perustelukappale). Käsiteltävänä olevassa asiassa on kuitenkin ennen kaikkea otettava huomioon yhtäältä kantajan ja Aventiksen ja toisaalta kantajan ja Nippon Sodan kokoero (304 perustelukappale). Itse asiassa jos olisi otettava huomioon kantajan esittämä määrä, tämän liikevaihto vastaisi 6,7-kertaisesti Nippon Sodan liikevaihtoa, kun taas Aventiksen liikevaihto olisi ainoastaan kaksinkertainen kantajan liikevaihtoon verrattuna. Komission olisi näin ollen joka tapauksessa pitänyt kohdella kantajaa ja Aventista samalla tavoin. Komissio muistuttaa lisäksi, ettei ole tarpeen soveltaa aritmeettista kaavaa, jonka mukaan sakon määrää

korotetaan suhteessa kyseisen yrityksen liikevaihtoon, koska sakkojen korotuksen tavoitteet voidaan saavuttaa jo luokittelemalla yritykset niiden koon mukaan (yhdistetyt asiat C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P–C-252/99 P ja C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 15.10.2002, Kok. 2002, s. I-8375, 464 kohta).

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

323 Kantajan sen väitteen osalta, joka koskee yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaamista, on muistutettava, kuten komissio huomauttaa, että lähestymistapaa, jossa kartellin jäsenet jaetaan useisiin luokkiin, mikä merkitsee sitä, että samaan luokkaan kuuluville yrityksille vahvistetaan kiinteämääräinen perusmäärä, ei periaatteessa voida arvostella, vaikka siinä jätetään huomiotta samaan luokkaan kuuluvien yritysten kokoerot (edellä 284 kohdassa mainittu asia Tokai Carbon ym. v. komissio, tuomion 217–221 kohta). Kun sakot määrätään useille yrityksille, jotka ovat syyllistyneet samaan rikkomiseen, komission ei itse asiassa tarvitse varmistaa sakkojen määrää vahvistaessaan, että sakkojen lopulliset määrät kuvastavat kaikkia kyseessä olevien yritysten välisiä eroavaisuuksia niiden kokonaisliikevaihdon osalta (ks. edellä 252 kohdassa mainittu asia CMA CGM ym. v. komissio, tuomion 385 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen).

324 Oikeuskäytännön mukaan on kuitenkin niin, että tällaisessa luokkiin jaossa on noudatettava yhdenvertaisen kohtelun periaatetta, jonka mukaan toisiinsa rinnastettavia tapauksia ei saa kohdella eri tavalla ja erilaisia tapauksia samalla tavalla, ellei tällaista kohtelua voida objektiivisesti perustella (edellä 252 kohdassa mainittu asia CMA CGM ym. v. komissio, tuomion 406 kohta). Tästä samasta näkökulmasta käsin suuntaviivojen 1 A kohdan kuudennessa alakohdassa todetaan, että sitä, että samantyyppiseen kilpailusääntöjen rikkomiseen syyllistyneet yritykset ovat "huomattavan" erikokoisia, voidaan käyttää perusteena sille, että ne erotellaan kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuutta arvioitaessa. Oikeuskäytännössä on lisäksi katsottu, että sakkojen suuruuden on ainakin oltava oikeassa suhteessa kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuuden arviointiin vaikuttaviin seikkoihin (edellä 58 kohdassa mainittu asia Tate & Lyle, tuomion 106 kohta).

325 Niinpä silloin, kun komissio jakaa kyseiset yritykset eri luokkiin sakkojen suuruuden määrittämiseksi, kuhunkin tällä tavoin yksilöityyn luokkaan sovellettavan kynnysluvun on oltava johdonmukainen ja objektiivisesti perusteltu (edellä 252 kohdassa mainittu asia CMA CGM ym. v. komissio, tuomion 416 kohta ja edellä 46 kohdassa mainittu asia LR AF 1998 v. komissio, tuomion 298 kohta).

326 Käsiteltävänä olevassa asiassa on korostettava, että päätöksen 294–301 perustelukappaleessa komissio suoritti yritysten jaottelun luokkiin niiden markkinaosuuksien mukaan. Kantaja ei kiistänyt tätä luokittelua, joka johti päätöksen 302 perustelukappaleessa sakon perusmäärän vahvistamiseen rikkomisen vakavuuden mukaan 35 miljoonaksi euroksi Degussalle ja Aventikselle ja 8 miljoonaksi euroksi Nippon Sodalle.

327 Kantaja riitauttaa kuitenkin sen, että komissio sovelsi tähän määrään sakon riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi samaa korotusprosenttia Degussalle ja Aventikselle (100 prosenttia) näiden yrityksen kokonaisliikevaihdon perusteella, vaikka nämä liikevaihdot ovat sen mukaan erilaiset.

328 On kuitenkin korostettava, että kun otetaan huomioon perusmäärän korotusprosentin vahvistamisen, jolla pyritään varmistamaan sakon riittävän ehkäisevä vaikutus, tavoite eli sakon suuruuden mukauttaminen sen mukaan, mitkä yrityksen kokonaisresurssit ovat ja mikä sen kyky hankkia tarvittavat varat kyseisen sakon maksamiseen ovat, sillä pyritään pikemminkin takaamaan sakon tehokkuus kuin ottamaan huomioon rikkomisen vahingollisuus tavanomaiselle kilpailulle ja siis kyseisen rikkomisen vakavuus.

329 Tästä seuraa, että vaatimusta, joka koskee yritysten luokkiin jaottelua koskevan menetelmän objektiivista perusteltavuutta, on tulkittava tiukemmin tilanteessa, jossa tätä luokittelua ei tehdä sakon suuruuden määrittämiseksi rikkomisen vakavuuden perusteella vaan perusmäärän korottamisen määrittämiseksi tarkoituksena varmistaa, että määrätyllä sakolla on riittävän ehkäisevä vaikutus.

330 On muistutettava, että vaikka tiettyihin yrityksiin sovelletaan sakon suuruutta rikkomisen vakavuuden perusteella määritettäessä niiden luokkiin jakamisen vuoksi samaa perusmäärää niiden kokoeroista huolimatta, oikeuskäytännön mukaan kyseinen erilainen kohtelu voidaan perustella objektiivisesti sillä, että kilpailusääntöjen rikkomisen luonteelle on annettu etusija yritysten kokoon nähden kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuutta arvioitaessa (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat 96/82–102/82, 104/82, 105/82, 108/82 ja 110/82, IAZ ym. v. komissio, tuomio 8.11.1983, Kok. 1983 s. 3369, 50–53 kohta ja edellä 252 kohdassa mainittu asia CMA CGM ym. v. komissio, tuomion 411 kohta).

331 Tätä perustelua ei kuitenkaan sovelleta sakon korotusprosentin määrittämiseen tarkoituksena varmistaa, että sakolla on riittävän ehkäisevä vaikutus, kun otetaan huomioon, että tämä korotus perustuu lähinnä ja objektiivisesti yritysten kokoon ja resursseihin eikä rikkomisen luonteeseen. On sitä paitsi korostettava, että korotusprosentti sakon riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi vahvistettiin päätöksessä, kun taas perusmäärä rikkomisen vakavuuden perusteella oli vahvistettu ennakolta (303 perustelukappale).

332 Päätöksen 304 perustelukappaleesta, jonka mukaan "etsittäessä sopivaa perusmäärää sakolle, jonka perusteena pidetään yrityksen suhteellista merkitystä kyseisillä markkinoilla, on syytä korjata sakkoa ylöspäin, jotta voidaan ottaa huomioon Aventisin ja Degussan koko ja niiden yleiset voimavarat", ilmenee myös, että komissio ei mainitse mitään muuta seikkaa sen ohella, että kantajalla on lainopillisia ja taloudellisia rakenteita, jonka avulla sen on helpompi tiedostaa käyttäytymisensä kilpailunvastainen luonne ja sen seuraukset, jolla perusteltaisiin objektiivisesti se, että kantajan ja Aventiksen määriä korotettiin yhtä paljon.

333 Tässä tilanteessa ja kun otetaan huomioon, että komissio tukeutui 304 perustelukappaleessa nimenomaisesti asianomaisten yritysten kokonaisliikevaihtoihin, on katsottava, että rikkomisen vakavuuden perusteella määrätyn sakon määrän korotusprosentin olisi pitänyt kuvastaa ainakin likimäärin kyseisten lukujen välistä huomattavaa eroa.

334 Vaikka komissio saattoi katsoa, että Degussan (16,9 miljardia euroa) ja Aventiksen (22,3 miljardia euroa) liikevaihdot vuonna 2000 osoittavat, että ne olivat "paljon suurempia yrityksiä kuin Nippon Soda" (1,6 miljardia euroa) ja että Nippon Sodan sakkoa ei näin ollen pitänyt korottaa sen varmistamiseksi, että sakolla on riittävä ehkäisevä vaikutus, on kuitenkin todettava, että komissio sovelsi samaa korotusprosenttia Degussaan ja Aventikseen, vaikka komission omien lukujen mukaan Degussan liikevaihto oli arviolta 25 prosenttia pienempi kuin Aventiksen. Tämä suhde nousee jopa yli 33 prosenttiin, kun otetaan huomioon 14,846 miljardin euron liikevaihto sen mukaisesti, mitä edellä 302–305 kohdassa esitettiin.

335 Komissio ei näin ollen voinut yhdenvertaisen kohtelun periaatetta loukkaamatta korottaa rikkomisen vakavuuden perusteella määrätyn sakon suuruutta soveltamalla samaa prosenttimäärää, jota se sovelsi Aventikseen.

336 Millään komission esittämistä väitteistä ei voida kyseenalaistaa tätä päätelmää.

337 Ensinnäkin vaikka on totta, että oli otettava huomioon yhtäältä Degussan ja Aventiksen ja toisaalta Nippon Sodan huomattava kokoero, jonka vuoksi on perusteltua olla korottamatta Nippon Sodan sakkoa ehkäisevän vaikutuksen takaamiseksi, tämä seikka ei kuitenkaan vapauta komissiota ottamasta huomioon myös yhtäältä Degussan ja toisaalta Aventiksen välistä kokoeroa. Tätä analyysia on sovellettava sitäkin suuremmalla syyllä, kun komission hyväksymä liikevaihto johti tosiasiassa tämän eron aliarvioimiseen.

338 Toiseksi kuten edellä todettiin vaikka on totta, että komission ei tarvitse sakkojen suuruutta määrittäessään varmistaa tilanteessa, jossa sakkoja määrätään usealle yritykselle samasta rikkomisesta, että kunkin yrityksen osalta lasketut sakkojen lopulliset määrät kuvastavat yritysten välisiä eroavaisuuksia näiden kokonaisliike-

vaihdon osalta (ks. edellä 252 kohdassa mainittu asia CMA CGM ym. v. komissio, tuomion 385 kohta oikeuskäytäntöviittauksineen), on kuitenkin niin, että yritysten jaottelu luokkiin on yhdenvertaisen kohtelun periaatteen mukaisesti perusteltava objektiivisesti, ja tätä vaatimusta on tulkittava tiukemmin tilanteessa, jossa kyseisellä luokittelulla ei pyritä määrittämään kunkin yrityksen kilpailunvastaisen käyttäytymisen nimenomaista painoarvoa, vaan vahvistamaan rikkomisen vakavuuden perusteella määrätyn sakon määrän korotusprosentti sakon riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi, millä pyritään erilaiseen ja itsenäiseen päämäärään ja mikä perustuu objektiiviseen arviointiin yritysten kyvystä hankkia tarvittavat varat sakon maksamiseen.

339 Näin ollen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että sen on täyttä harkintavaltaansa käyttäen alennettava Degussan rikkomisen vakavuuden perusteella määrätyn sakon määrän korotusprosenttia siten, että se kuvastaa Degussan ja Aventiksen huomattavaa kokoeroa (ks. vastaavasti edellä 284 kohdassa mainittu asia Tokai Carbon ym. v. komissio, tuomion 244–249 kohta).

340 Tämän osalta on kuitenkin todettava, että vaikka komissio perusti sakon korotusprosentin määrittelyn lähinnä tarpeeseen varmistaa, että sakolla on riittävä ehkäisevä vaikutus, kuten ilmenee sekä 303–305 perustelukappaleet kattavasta otsikosta että itse 304 ja 305 perustelukappaleista, se otti myös huomioon 303 perustelukappaleessa sen, että suurilla yrityksillä on lainopillista ja taloudellista tietämystä ja rakenteita, joiden avulla ne voivat helpommin havaita, jos niiden toiminta muodostaa rikkomisen. Kuten komissio huomauttaa ja kuten edellä todettiin, tämän osalta ei kuitenkaan ole syytä tehdä eroa kahden sellaisen yrityksen välillä, joiden liikevaihtojen vuoksi on joka tapauksessa perusteltua, että ne luokitellaan suuriksi yrityksiksi, joilla on tällaisia rakenteita.

341 Tästä seuraa, että tämä seikka on otettava huomioon katsottaessa, että Aventiksen ja Degussan yhteisen tekijän eli sen vuoksi, että niillä on suuren kokonsa vuoksi lainopillista ja taloudellista rakennetta, kuten edellä todettiin, on perusteltua, että korotusprosentti ei kuvasta kaikkia eroja näiden yritysten liikevaihtojen välillä.

342 Kaikki edellä esitetty huomioon ottaen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo täyttä harkintavaltaansa käyttäen, että kantajalle kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuuden perusteella vahvistettua sakon määrää, joka oli 30 miljoonaa euroa tämän tuomion 254 kohdan mukaisesti, on korotettava 80 prosentilla 54 miljoonaan euroon.

343 Tässä tilanteessa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo kantajan vastauksessaan esittämän toisen väitteen osalta, joka koskee suhteellisuusperiaatteen loukkaamista, että perusmäärän korottamista 80 prosentilla, kun otetaan huomioon kantajan koko, ei voida pitää suhteettomana, kun otetaan huomioon sen vastuu kartellin sisällä ja sen kyky aiheuttaa merkittävää vahinkoa kilpailulle, jotka perustuvat sillä rikkomisajankohtana olleeseen huomattavaan osuuteen metioniinimarkkinoilla (noin 25 prosenttia ETA:n markkinoilla vuonna 1998), jonka komissio otti asianmukaisesti huomioon (297–301 perustelukappale). Tällainen korotus ei siis voi johtaa siihen, että ehkäisevälle tavoitteelle annetaan liiallinen merkitys suhteessa käyttäytymiseen, josta kantajaa moititaan. Tämä väite on näin ollen hylättävä.

3. Arviointivirhe, joka koskee sakon ehkäisevää vaikutusta, kun otetaan huomioon kantajan käyttäytyminen rikkomisen päättymisen jälkeen

a) Asianosaisten lausumat

344 Kantaja väittää, että kun komissio katsoi, että sakon perusmäärä oli kaksinkertaistettava, se arvioi liioitellusti kyseisen sakon ehkäisevää vaikutusta ja jätti huomiotta

sen, että Degussa oli jo päättänyt rikkomisen ennen kuin komissio aloitti menettelyn ja että se toteutti tämän jälkeen välittömästi toimenpiteet, joilla pyrittiin välttämään rikkomiset tulevaisuudessa, eli "voimassaolevien sääntöjen noudattamisohjelman". Kantaja toteaa erityisesti, että komissio hylkäsi virheellisesti päätöksen 330 perustelukappaleessa kantajan kyseiset pyrkimykset, kun se vahvisti, että suuntaviivat huomioon ottaen ne eivät voi olla lieventäviä seikkoja. Tällainen asenne ei kantajan mukaan palkitse yrityksiä, jotka haluavat varmistaa kilpailuoikeuden säännösten noudattamisen ja jotka näin ollen eivät edellytä, että niiden osalta toteutettaisiin toimenpiteitä, joilla on täydentävä ehkäisevä vaikutus.

345 Kantaja huomauttaa, että jos suuntaviivoja pitäisi tulkita siten, että kantajan asenteella käsiteltävänä olevassa asiassa ei ollut mitään vaikutusta sakon määrään, ne olisivat tältä osin ristiriidassa rangaistusten suhteellisuusperiaatteen kanssa, jota yhteisön oikeusjärjestyksessä sovelletaan yleisesti tunnustettuna oikeusvaltion periaatteena EU 6 artiklan 1 kohdan mukaan.

346 Kantaja toteaa lopuksi, että ehkäisevän vaikutuksen käsitteeseen sisältyy estävä aspekti rikkomiseen syyllistyneen osalta (erityisestävyys) ja muiden talouden toimijoiden osalta, jotka voivat tulevaisuudessa syyllistyä samankaltaiseen rikkomiseen (yleisestävyys). Käsiteltävänä olevassa asiassa erityisestävyys on kantajan mukaan jo varmistettu sillä, että se on hyväksynyt ohjelman toimintansa saattamiseksi voimassaolevien sääntöjen mukaiseksi. Jos komissio katsoo, että korotus perustuu pelkästään yleisestävyyttä koskeviin seikkoihin, tämä on kantajan mukaan ristiriidassa yhteisöjen tuomioistuimen ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen oikeuskäytännön kanssa (asia 36/75, Rutili, tuomio 28.10.1975, Kok. 1975, s. 1219, Kok. Ep. II, s. 495, 51–53 kohta; asia 30/77, Bouchereau, tuomio 27.10.1977, Kok. 1977, s. 1999, Kok. Ep. III, s. 485, 27–30 kohta ja asia C-340/97, Nazli ym., tuomio 10.2.2000, Kok. 2000, s. I-957, 63 kohta).

347 Komissio katsoo, että tämä väite on perusteeton.

b) Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

348 Kantaja moittii komissiota lähinnä siitä, että tämä ei ottanut huomioon sitä ehkäisevää vaikutusta, joka sakolla on oltava, arvioidessaan yhtäältä sitä, että kantaja oli päättänyt rikkomisen ennen kuin komissio oli aloittanut menettelyn, ja toisaalta sitä, että se oli hyväksynyt sisäisen ohjelman toimintansa saattamiseksi yhteisön kilpailuoikeuden mukaiseksi.

349 Mitä tulee ensimmäiseen näistä seikoista riittää, kun muistutetaan, että vaikka päätöksen mukaisesti rikkominen todellakin päättyi helmikuussa 1999 eli ennen menettelyn aloittamista 1.10.2001, tämä perustui Rhône-Poulencin aloitteeseen, kuten 185 perustelukappaleessa todetaan. Lisäksi kantaja, joka ei varsinaisesti kiistä tätä toteamusta, tyytyy joka tapauksessa väittämään, että rikkominen päättyi vuonna 1997 H:n lähdettyä Rhône-Poulencilta ja tämän seuraajien harjoittaman politiikan vuoksi. Se ei näin ollen voi vedota tähän seikkaan ja vaatia sen korotuksen alentamista, joka perustui tarpeeseen varmistaa sakon ehkäisevä vaikutus. Lisäksi se, että rikkominen oli jo päättynyt menettelyn aloittamispäivänä, ei voi missään tapauksessa olla ratkaiseva seikka, joka osoittaisi, että kantaja aikoo vastaisuudessa noudattaa ehdottomasti yhteisön kilpailusääntöjä. Erityisestävyyden tavoitteella, johon sakon määräämisellä pyritään ja jonka kantaja mainitsee, ei pyritä yksinomaan rikkomisen päättämiseen vaan myös estämään se, että siihen syyllistyneet käyttäytyisivät myöhemmin samalla tavalla.

350 Mitä tulee toiseen näistä seikoista, vakiintuneesta oikeuskäytännöstä ilmenee, että vaikka on tietenkin tärkeää, että yritys on toteuttanut toimenpiteitä estääkseen sen, että sen työntekijät rikkovat jatkossa uudelleen yhteisön kilpailusääntöjä, tämä ei muuta millään tavalla sitä, että tässä asiassa todettu kilpailusääntöjen rikkominen on todella tapahtunut. Tästä seuraa, että pelkästään se, että komissio on aikaisemmassa päätöskäytännössään eräissä tapauksissa ottanut lieventävänä seikkana huomioon

kilpailusääntöjen noudattamisohjelman käyttöön ottamisen, ei merkitse, että komissiolla olisi velvollisuus toimia samoin jossain toisessa tapauksessa (edellä 133 kohdassa mainittu asia Hercules Chemicals v. komissio, tuomion 357 kohta; asia T-352/94, Mo och Domsjö v. komissio, tuomio 14.5.1998, Kok. 1998, s. II-1989, 417 ja 419 kohta ja edellä 53 kohdassa mainittu asia Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomion 280 kohta).

351 Tämän oikeuskäytännön mukaan komissiolla ei siis ole velvollisuutta ottaa tällaista seikkaa lieventävänä seikkana huomioon, kunhan se noudattaa yhdenvertaisen kohtelun periaatetta, mikä edellyttää sitä, että se ei arvioi tätä seikkaa eri tavoin saman päätöksen adressaatteina olevien eri yritysten osalta (edellä 53 kohdassa mainittu asia Archer Daniels Midland ja Archer Daniels Midland Ingredients v. komissio, tuomion 281 kohta).

352 Vaikka kantaja vetoaa tähän seikkaan, kun on kyse sakon perusmäärän korotuksesta sen ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi, eikä muodollisesti lieventävänä seikkana, samaa ratkaisua on sovellettava käsiteltävänä olevassa asiassa.

353 Päätöksestä ei kuitenkaan mitenkään ilmene, että komissio olisi tehnyt tältä osin erilaisen arvioinnin adressaatteina olevien kolmen yrityksen välillä, mitä kantaja ei sitä paitsi väitä.

354 Tästä seuraa, että komissiota ei voida moittia siitä, että se ei ottanut huomioon sitä, että kantaja oli rikkomisen päättymisen jälkeen hyväksynyt ohjelman toimintansa saattamiseksi yhteisön kilpailulainsäädännön mukaiseksi.

355 Millään kantajan esittämistä argumenteista ei voida kyseenalaistaa tätä päätelmää.

356 Ensinnäkin suhteellisuusperiaatteen väitetyn loukkaamisen osalta on korostettava edellä mainitun oikeuskäytännön mukaisesti, että kantajan asenne rikkomisen päättymisen jälkeen ei muuta millään tavoin sitä, että tämä jatkuva ja ilmeinen EY 81 artiklan 1 kohdan rikkominen on todettu tapahtuneeksi ja se on katsottu vakavaksi (ks. vastaavasti edellä 82 kohdassa mainittu asia Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 373 kohta). Kun nämä seikat otetaan huomioon, suhteellisuusperiaate, joka merkitsee, että määrätty sakko ei ole liiallinen rikkomisen ominaispiirteet huomioon ottaen, ei edellytä, että komissio ottaisi huomioon kantajan asenteen kyseisen rikkomisen päättymisen jälkeen.

357 Tästä seuraa, että päätöksen tai suuntaviivojen, joissa ei missään tapauksessa määrätä tällaisten seikkojen huomioon ottamisesta tai suljeta sitä pois, ei voida tällä perusteella katsoa loukkaavan suhteellisuusperiaatetta.

358 Toiseksi sen väitteen osalta, jonka mukaan komissio olisi kieltäytyessään ottamasta huomioon sen, että kantaja oli hyväksynyt ohjelman toimintansa saattamiseksi kilpailusääntöjen mukaiseksi, tukeutunut virheellisesti yksinomaan yleisestävyyden tavoitteeseen yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännön vastaisesti, on korostettava, että kantajan mainitsema oikeuskäytäntö koskee jäsenvaltioiden yleisen järjestyksen vuoksi toteuttamia karkottamistoimenpiteitä muiden jäsenvaltioiden kansalaisia vastaan. Yhteisöjen tuomioistuin on katsonut tässä yhteydessä ulkomaalaisten liikkumista ja oleskelua koskevien, yleiseen järjestykseen ja turvallisuuteen sekä kansanterveyteen perustuvien erityistoimenpiteiden yhteensovittamisesta 25 päivänä helmikuuta 1964 annetun neuvoston direktiivin 64/221/ETY (EYVL 1964, 56, s. 850) 3 artiklan mukaisesti, että jotta tällaiset toimenpiteet ovat oikeutettuja, niiden on perustuttava yksinomaan kyseisen henkilön omaan käyttäytymiseen (ks. äskettäiset yhdistetyt asiat C-482/01 ja C-493/01, Orfanopoulos ja Oliveri, tuomio 29.4.2004, Kok. 2004, s. I-5257, 66 kohta). Yhteisöjen tuomioistuin on päätellyt tästä muun muassa, että on yhteisön oikeuden vastaista, että jäsenvaltion kansalainen karkotetaan maasta yleisestävin perustein eli kun karkotuksesta on päätetty sen vuoksi, että halutaan ehkäistä muiden ulkomaalaisten vastaavat rikokset, erityisesti silloin, kun tämä toimenpide määrätään automaattisesti rikostuomion johdosta eikä rikoksentekijän omaa käyttäytymistä ja siitä yleiselle järjestykselle aiheutuvaa vaaraa oteta huomioon (asia 67/74, Bonsignore, tuomio 26.2.1975, Kok. 1975, s. 297, Kok. Ep. II, s. 463, 7 kohta; edellä 346 kohdassa mainittu asia Nazli ym., tuomion 59 kohta ja em. asia Orfanopoulos ja Oliveri, tuomion 68 kohta).

359 Tästä seuraa, että yleisestävyyteen perustuvien syiden kielto, ei suinkaan ole yleisperiaate, vaan sitä sovelletaan siihen erityistilanteeseen, joka koskee jäsenvaltioiden yleisen järjestyksen vuoksi toteuttamia poikkeustoimenpiteitä unionin kansalaisten vapaan liikkuvuuden periaatteeseen, joka vahvistetaan EY 18 artiklan 1 kohdassa. On ilmeistä, että tätä kieltoa ei voida näin ollen siirtää sellaisenaan ja yksinkertaisesti tilanteeseen, jossa komissio määrää sakkoja yrityksille yhteisön kilpailuoikeuden rikkomisen vuoksi.

360 Vakiintuneesta oikeuskäytännöstä ilmenee päinvastoin, että komissio voi vapaasti ottaa huomioon sen, että vaikka käsiteltävänä olevassa asiassa kyseessä olevan kaltaiset kilpailunvastaiset käytännöt on säädetty lainvastaisiksi jo yhteisön kilpailupolitiikan alussa, ne ovat vielä suhteellisen yleisiä sen vuoksi, että tietyt yritykset voivat saada niiden avulla hyötyä, ja siis katsoa, että sakkojen tasoa on syytä nostaa niiden ehkäisevän vaikutuksen lisäämiseksi (ks. esim. edellä 58 kohdassa mainittu asia Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomion 108 kohta), mikä vastaa ainakin osittain tarpeeseen, jonka mukaan sakoilla on oltava ehkäisevä vaikutus myös muihin kuin niihin yrityksiin nähden, joille sakot määrätään.

361 On lisäksi todettava, että ei ole epäilystäkään siitä, että pelkästään sillä, että yritys hyväksyy ohjelman toimintansa saattamiseksi kilpailulainsäädännön mukaiseksi, ei voida taata asianmukaisesti ja varmasti sitä, että se noudattaa jatkossa pysyvästi kyseistä lainsäädäntöä, joten komissio ei ole tällaisen ohjelman vuoksi velvollinen alentamaan sakkoa siksi, että sillä oleva ehkäisevä tavoite on jo ainakin osittain saavutettu. Lisäksi, toisin kuin kantaja väittää, päätöksestä ei ilmene millään tavoin, että komissio olisi perustanut perusmäärän korottamisen yksinomaan tarpeeseen varmistaa ehkäisevä vaikutus muiden yritysten osalta.

362 Yhtäältä kantajan koon huomioon ottaminen 303–305 perustelukappaleessa ja tähän perustuva perusmäärän korotus ovat nimenomaan seikka, jonka tarkoituksena on mukauttaa sakko sille tyypillisten tekijöiden mukaan. Toisaalta 330 perustelukappaleesta ilmenee, että komissio ei hyväksynyt kilpailusääntöjen noudattamisohjelman

käyttöön ottamista lieventäväksi seikaksi, koska "aloite otettiin käyttöön liian myöhään, eikä se voi ennalta ehkäisevänä välineenä kumota komission velvollisuutta rangaista Degussaa aiemmin tehdystä kilpailusääntöjen rikkomisesta". Tämä on ymmärrettävä siten, että siinä muistutetaan perustellusti ja kuten kantaja korosti kanneperusteessaan, joka koski väitettä asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan lainvastaisuudesta, että sakolla on paitsi preventiivinen myös repressiivinen tavoite. Komissio ei siis hylännyt kantajan tätä koskevaa väitettä ainoastaan saadakseen muut kuin rikkomiseen syyllistyneet yritykset pidättäytymään rikkomisista, vaan koska se katsoi, että rikkomisesta asetettavaa seuraamusta ei ole perusteltua lieventää noudattamisohjelman perusteella.

363 Se, että kantaja esittää nyt tämän väitteen sakon ehkäisevän vaikutuksen arvioinnin yhteydessä eikä lieventävien seikkojen yhteydessä, on tämän osalta merkityksetöntä, kun otetaan huomioon, että tarve varmistaa tällainen vaikutus ei johdu yksinomaan sakon preventiivisestä tavoitteesta, kuten kantaja näyttää kuvittelevan, vaan myös sen repressiivisestä tavoitteesta.

364 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että kantajan väite, joka koskee komission ilmeistä arviointivirhettä, joka koskee sakon ehkäisevää vaikutusta siihen, kuinka kantaja käyttäytyy rikkomisen päättymisen jälkeen, on hylättävä perusteettomana.

C *Kantajan yhteistyö*

1. Asianosaisten lausumat

365 Kantaja riitauttaa sen, että komissio kieltäytyi myöntämästä sille sakon alennusta yhteistyötiedonannon D osan 2 kohdan toisen luetelmakohdan perusteella, koska kantaja oli sen mukaan kiistänyt kartellin kestoon liittyneet tosiseikat, jotka esitettiin

väitetiedoksiannossa. Kantaja väittää, että se ei ole kiistänyt esitettyjä todistusasiakirjoja, vaan yksinomaan esittänyt sellaisen eriävän mielipiteen komission kyseisistä asiakirjoista tekemästä tulkinnasta, joka johtaa erilaiseen oikeudelliseen arviointiin ja päätelmiin. Näin ollen rikkomisen keston määrittäminen ei kantajan mukaan ole käsiteltävänä olevassa asiassa tosiseikkoja koskeva toteamus vaan oikeudellista luonnehdintaa koskeva kysymys, ja nämä ovat käsitteet, jotka komissio on kantajan mukaan sekoittanut väitetiedoksiannon otsikossa C.

366 Komissio katsoo, että tämä väite ei ole perusteltu.

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta

367 On syytä muistuttaa, että kantaja sai päätöksen 353 ja 354 perustelukappaleen mukaan 25 prosentin alennuksen sakosta yhteistyötiedonannon D jakson 2 kohdan ensimmäisen luetelmakohdan mukaisesti.

368 Yhteistyötiedonannon D jaksossa todetaan seuraavaa:

"1. Jos yritys tarjoutuu yhteistyöhön ilman, että kaikki edellä B tai C jaksossa esitetyt edellytykset täyttyvät, yritykselle voidaan myöntää 10–50 prosenttia alennusta siihen sakkojen määrään, mikä sille olisi määrätty ilman yhteistyötä.

2. Näin voidaan menetellä erityisesti, jos:

– yritys toimittaa komissiolle ennen vastalauseiden tiedoksi antamista tietoja, asiakirjoja tai muita todisteita, jotka auttavat rikkomuksen todistamisessa

– saatuaan tiedon vastalauseista yritys ilmoittaa komissiolle, että se ei kiistä niiden seikkojen olemassaoloa, joihin komission esittämät syytökset perustuvat."

369 Komissio kuitenkin katsoi 354 perustelukappaleessa, että Degussa oli kiistänyt väitetiedoksiannossa esitetyt tosiseikat kartellin keston osalta. Komissio päätteli tästä, että Degussa ei täyttänyt yhteistyötiedonannon D jakson 2 kohdan toisessa luetelmakohdassa vahvistettuja edellytyksiä eikä sen sakkoa näin ollen voitu alentaa lisää tällä perusteella.

370 On näin ollen määritettävä, liittyykö päätökseen tosiseikkoja koskeva virhe sen osalta, kiistikö kantaja väitetiedoksiannon jälkeen niiden tosiseikkojen paikkansapitävyyden, joille komissio perusti väitteensä.

371 Tätä varten on tarkasteltava kantajan vastausta väitetiedoksiantoon.

372 Ensinnäkin tässä asiakirjassa todetaan, että väitetiedoksiannossa esitettyjä tosiseikkoja "ei kiistetä olennaisilta osiltaan" (väitetiedoksiantoon annetun vastauksen s. 3 ja 9), kuten kantaja huomauttaa. Kantajan tästä tekemän tulkinnan vastaisesti tällä

väitteellä pyritään kuitenkin nimenomaisesti osoittamaan, että tosiseikat oli osittain kiistetty, eikä komissio voinut lisäksi sen perusteella määrittää varmuudella kiistettyjä ja kiistattomia tosiseikkoja. Tämä näkemys saa sitä paitsi vahvistuksen kantajan toteamuksesta (väitetiedoksiantoon annetun vastauksen s. 9), jonka mukaan komission esitys tosiseikoista rikkomisen keston osalta oli osittain virheellinen. Kantaja jopa lisäsi vastauksensa 12 kohdassa (väitetiedoksiantoon annetun vastauksen s. 14), että tosiseikat pitivät paikkansa ainoastaan vuoden 1992 puolivälistä alkaen, jolloin kantaja komission mukaan osallistui rikkomiseen Barcelonan kokouksen aikana, ja täsmensi, että kartellin kesto rajoittui vuosiin 1992–1997 (väitetiedoksiantoon annetun vastauksen s. 33).

373 Vaikka nämä muodolliset seikat eivät sellaisinaan voi johtaa päätelmään siitä, että kantaja olisi pääosin kiistänyt komission väitetiedoksiannossa esittämien tosiseikkojen paikkansapitävyyden, ne osoittavat kuitenkin, että kantaja ei osoittanut ehdottomasti sitä, että se ei kiistänyt sitä kokonaisuudessaan. Kantaja päinvastoin aiheutti epäselvyyttä komissiolle sen osalta, kiistikö se väitettyjen tosiseikkojen paikkansapitävyyden vai ei, ja jos kiisti, mitkä olivat ne nimenomaiset tosiseikat, jotka kiistettiin.

374 Toiseksi vaikka otsikon "D. Tosiseikat" (väitetiedoksiantoon annetun vastauksen s. 9) alla kantaja todellakin esitti huomautuksia, joissa kiistettiin komission kanta, on kuitenkin myönnettävä, että näillä huomautuksilla ei pääosin pyritä suoraan osoittamaan vääriksi näiden tosiseikkojen paikkansapitävyyttä (erityisesti kokousten pitämistä ja niissä käsiteltyjä aiheita), vaan kiistämään tulkinta, jonka komissio niistä oli tehnyt, ja päätelmä, johon se oli päätynyt sen osalta, syyllistyttiinkö rikkomiseen ennen vuotta 1992 ja vuoden 1997 jälkeen.

375 On totta, että komission tietyistä tosiseikoista tekemän oikeudellisen arvioinnin kiistämistä ei voida rinnastaa näiden tosiseikkojen varsinaisen olemassaolon kiistämiseen, vaikka käsiteltävänä olevassa asiassa ero näiden kahden käsitteen välillä on epäselvä.

376 On joka tapauksessa kuitenkin todettava, kuten komissio tekee, että väitetiedoksiantoon antamansa vastauksen 13 kohdassa (s. 14 ja 15) kantaja vahvisti, että sen mukaan Kööpenhaminassa vuonna 1997 "ylimmän johdon tasolla" käydyn kokouksen jälkeen ei enää ollut pidetty kokouksia, joiden jälkeen olisi heti vahvistettu tavoitehintoja. Väitetiedoksiannon 61 kohdasta ilmenee kuitenkin, että komissio esitti selvästi, että Degussa ja Rhône-Poulenc olivat tavanneet Heidelbergissa kesän 1998 lopussa tai syksyn alussa ja että tässä yhteydessä oli sovittu hinnankorotuksesta. Komissio lisäsi, että näiden yritysten välillä pidettiin sittemmin toinen kokous Nancyssa 4.2.1999 ja että tämä johti tavoitehinnan 3,20 USD/kg (5,30 DEM/kg) vahvistamiseen. Näin ollen ainakin edellä kuvatussa määrin näyttää siltä, että kantaja kiisti komission esittämien tosiseikkojen paikkansapitävyyden väitetiedoksiannon jälkeen.

377 On lisäksi todettava, että vastauksessaan otsikon "E. Oikeudellinen arviointi" alla kantaja väitti rikkomisen kestolle varatussa osassa, ettei sillä ollut mitään tietoa siitä, oliko kokouksia pidetty vuosina 1989–1990, ja ettei se näin ollen voinut nimenomaisesti kiistää sitä, että tällaisia kokouksia oli pidetty (väitetiedoksiantoon annetun vastauksen s. 29), eikä vahvistaa sitä (väitetiedoksiantoon annetun vastauksen s. 30). Komissio kuitenkin kuvaili yksityiskohtaisesti väitetiedoksiannon 22–29 kohdassa kolmea kokousta, joihin Degussa oli osallistunut kyseisen ajanjakson aikana (elokuussa 1989 täsmentämättömässä paikassa, 10.6.1990 Frankfurt-am-Mainissa ja marraskuussa 1990 Hongkongissa ja/tai Soulissa). Näin ollen vaikka kantajan epäselvän muotoilun perusteella ei voida päätellä, että se olisi kiistänyt näiden kokousten pitämisen, on kuitenkin todettava uudelleen, että komissio ei voi myöskään sen perusteella katsoa, että kantaja myönsi tätä koskevat tosiseikat.

378 Samoin vaikka komissio totesi väitetiedoksiannossa, että kartelli oli alkanut helmikuussa 1986 (ks. mm. 18–21 ja 97 kohta), on kuitenkin todettava, että kantaja ei ottanut nimenomaisesti kantaa väitetiedoksiantoon antamassaan vastauksessa komission väitteisiin, jotka koskivat ajanjaksoa helmikuusta 1986 vuoden 1988 loppuun, vaan väitti, että sen mukaan kartelli oli olemassa yksinomaan 1992–1997.

379 Tästä seuraa, että komissio ei tehnyt tosiseikkoja koskevaa virhettä, kun se katsoi, että kantaja oli kiistänyt osittain väitetiedoksiannossa esitettyjen tosiseikkojen paikkansapitävyyden.

380 Sen kysymyksen osalta saattoiko komissio tällä perusteella katsoa, että kantajalle ei voitu myöntää sakon määrän lisäalennusta yhteistyötiedonannon D jakson 2 kohdan toisen luetelmakohdan mukaisesti, on muistutettava, että oikeuskäytännön mukaan sakkojen alentaminen yhteisön kilpailulainsäädännön rikkomiseen osallistuneiden yritysten tehdessä yhteistyötä komission kanssa perustuu näkemykseen siitä, että tällainen yhteistyö helpottaa komission tehtävää (edellä 80 kohdassa mainittu asia BPB de Eendracht v. komissio, tuomion 325 kohta; edellä 233 kohdassa mainittu asia Finnboard v. komissio, tuomion 363 kohta; tuomio pysytetään voimassa asiassa C-298/98 P, Finnboard v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok. 2000, s. I-10157 ja edellä 222 kohdassa mainittu asia Mayr-Melnhof v. komissio, tuomion 330 kohta).

381 Tämän osalta on kuitenkin katsottu, että yritys, joka on tyytynyt hallinnollisessa menettelyssä olemaan ottamatta kantaa tosiseikkoja koskeviin komission väitteisiin eli ei siis ole tunnustanut niitä oikeiksi, ei todellisuudessa helpota komission työtä (asia C-297/98 P, SCA Holding v. komissio, tuomio 16.11.2000, Kok. 2000, s. I-10101, 37 kohta).

382 Ei myöskään riitä, että yritys yleisesti ilmoittaa jättävänsä yhteistyötiedonannon mukaisesti kiistämättä esitetyt tosiseikat, jos tällaisesta ilmoituksesta ei ole käsiteltävänä olevan asian tilanteessa komissiolle mitään hyötyä (asia T-48/00, Corus UK v. komissio, tuomio 8.7.2004, Kok. 2004, Kok. 2004, s. II-2325, 193 kohta).

383 Lopuksi alennus yhteistyötiedonannon nojalla on perusteltu ainoastaan, kun toimitettujen tietojen ja kyseessä olevan yrityksen käyttäytymisen yleisemminkin voidaan katsoa osoittavan, että yritys on harjoittanut todellista yhteistyötä. Kuten

yhteistyön käsitteestä, sellaisena kuin sitä on selitetty yhteistyötiedonannossa ja erityisesti tämän tiedonannon johdannossa ja D jakson 1 kohdassa, seuraa, alennus voidaan myöntää kyseisen tiedonannon perusteella yksinomaan, jos kyseessä olevan yrityksen käyttäytyminen ilmentää tällaista yhteistyöhenkeä (edellä 82 kohdassa mainittu asia Dansk Rørindustri ym. v. komissio, tuomion 395 ja 396 kohta).

384 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että käsiteltävänä olevassa asiassa se, että kantaja myönsi epäselvästi tietyt väitetiedoksiannossa väitetyt tosiseikat ja kiisti tietyt muut tosiseikat, ei helpottanut komission tehtävää riittävän tehokkaasti, jotta tämä voitaisiin ottaa huomioon yhteistyötiedonantoa sovellettaessa. Komissio saattoi näin ollen katsoa ilmeistä arviointivirhettä tekemättä, että kantajan sakon määrää ei tämän perusteella voitu alentaa kyseinen tiedonanto huomioon ottaen, sellaisena kuin sitä on oikeuskäytännössä tulkittu.

385 Tästä seuraa, että väite, joka perustuu lähinnä tosiseikkoja koskevaan virheeseen ja/tai ilmeiseen arviointivirheeseen kantajan hallinnollisen menettelyn aikana harjoittaman yhteistyön osalta, on hylättävä perusteettomana.

D *Rangaistusten taannehtivuuskiellon periaatteen loukkaaminen*

386 Suullisessa käsittelyssä kantaja väitti, että kun komissio sovelsi suuntaviivoissa olevia uusia sakkojen vahvistamiskriteerejä rikkomisiin, jotka tapahtuivat ennen kuin kyseiset suuntaviivat annettiin vuonna 1998, se loukkasi rangaistusten taannehtivuuskiellon periaatetta.

387 Tarvitsematta selvittää, voidaanko tämä suullisessa käsittelyssä esitetty väite ottaa tutkittavaksi, kun otetaan huomioon ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen työjärjestyksen 48 artiklan 2 kohta, ja onko kyseessä uusi kanneperuste vai pelkkä kannekirjelmässä esitetyn kanneperusteen laajentaminen, joka liittyy tähän läheisesti, riittää, kun todetaan, että yhteisöjen tuomioistuin ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ovat jo lausuneet tämän väitteen perusteltavuudesta.

388 Edellä 82 kohdassa mainitussa asiassa Dansk Rørindustri ym. vastaan komissio annetun tuomion 224–231 kohdan sanamuodon mukaan taannehtivuuskiellon periaatteen noudattamisen valvomiseksi on selvitettävä, oliko sakkojen alalla tapahtunut komission yleisen kilpailupolitiikan muuttaminen, joka perustui muun muassa suuntaviivoihin, kohtuudella ennakoitavissa asianomaisten rikkomisten tapahtuma-aikana.

389 Tämän osalta on todettava, että suuntaviivojen tärkein uutuus on se, että niissä otetaan laskemisen lähtökohdaksi perusmäärä, joka määritetään tämän osalta vahvistetuista haarukoista käsin, ja nämä haarukat kuvastavat rikkomisten eri vakavuusasteita, mutta ne eivät sellaisinaan liity mitenkään asianmukaiseen liikevaihtoon. Tämä menetelmä perustuu siis lähinnä sakkojen – vaikkakin suhteelliseen ja joustavaan – taksoittamiseen.

390 On siis selvitettävä, oliko tämä uusi sakkojen laskentatapa kohtuudella ennakoitavissa kyseessä olevien rikkomisten tapahtuma-aikana, jos oletetaan, että se vaikutti raskauttavasti määrättyjen sakkojen tasoon.

391 Yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee, että se, että komissio on aikaisemmin soveltanut tietyntasoisia sakkoja tietyntyyppisiin rikkomisiin, ei voi merkitä sitä, etteikö se voisi nostaa tätä sakkojen tasoa asetuksessa N:o 17 vahvistetuissa rajoissa, jos tämä on tarpeen yhteisön kilpailupolitiikan täytäntöön-

panon varmistamiseksi, vaan yhteisön kilpailulainsäädännön tehokas soveltaminen edellyttää päinvastoin sitä, että komissio voi milloin tahansa mukauttaa sakkojen tasoa tämän politiikan tarpeita vastaavaksi (edellä 58 kohdassa mainittu asia Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomion 109 kohta ja asia C-196/99 P, Aristrain v. komissio, tuomio 2.10.2003, Kok. 2003, s. I-11005).

392 Tästä seuraa, että yritykset, joita mahdollisesti sakkoon johtava hallinnollinen menettely koskee, eivät voi perustellusti luottaa siihen, että komissio ei ylitä aikaisemmin käyttämäänsä sakkojen tasoa tai että se käyttää tiettyä sakkojen laskentatapaa.

393 Näin ollen kyseisten yritysten on otettava huomioon se mahdollisuus, että komissio päättää milloin tahansa niitä normeja noudattaen, jotka ohjaavat sen toimintaa, korottaa sakkojen tasoa suhteessa siihen, jota on sovellettu aiemmin.

394 Tämä ei päde ainoastaan tilanteessa, jossa komissio korottaa sakkojen tasoa määrätessään sakkoja yksittäistapausta koskevissa päätöksissä, vaan myös tilanteissa, joissa tämä korotus toteutetaan soveltamalla yksittäistapauksiin suuntaviivojen kaltaisia soveltamisalaltaan yleisiä käytännesääntöjä.

395 Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä ilmenee sitä paitsi, että lain ennakoitavuuden vastaista ei ole se, että asianomaisen henkilön on käytettävä asiantuntevia neuvonantajia arvioidakseen tietyn teon mahdollisia seurauksia asian olosuhteissa kohtuullisessa määrin. Tämä koskee erityisesti ammattilaisia, jotka ovat tottuneet harjoittamaan ammattiaan erittäin huolellisesti. Heidän voidaan näin ollen edellyttää arvioivan toimintansa riskejä erityisen huolellisesti (asia Cantoni v. Ranska, tuomio 15.11.1996, Recueil des arrêts et décisions, 1996-V, 35 kohta).

396 Tästä on pääteltävä, että suuntaviivat ja erityisesti niiden sisältämä uusi sakkojen laskentatapa – jos oletetaan, että se vaikutti raskauttavasti määrättyjen sakkojen tasoon – olivat kantajan kaltaisten yritysten kohtuudella ennakoitavissa asianomaisen rikkomisen tapahtuma-aikana.

397 Näin ollen kun komissio sovelsi päätöksessä suuntaviivoja ennen niiden antamista tapahtuneeseen rikkomiseen, se ei loukannut taannehtivuuskiellon periaatetta.

398 Tästä seuraa, että kantajan väite, joka koskee rangaistusten taannehtivuuskiellon periaatteen loukkaamista, on hylättävä perusteettomana.

IV *Neljäs kanneperuste, joka koskee salassapitovelvollisuuden, hyvän hallintotavan periaatteen ja syyttömyysolettaman loukkaamista*

A *Asianosaisten lausumat*

399 Kantaja väittää, että komissio on jo ennen päätöksen tekemistä toimittanut luottamuksellisia tietoja lehdistölle ja loukannut täten EY 287 artiklassa suojattua salassapitovelvollisuutta, hyvän hallintotavan periaatetta ja syyttömyysolettamaa.

400 Se muistuttaa, että Handelsblatt-niminen sanomalehti julkaisi 2.7.2002 artikkelin, jonka otsikkona oli "Degussan maksettava yli 100 miljoonaa". Artikkelissa todettiin,

että sanomalehti oli saanut tietonsa komission lähipiiristä Brysselistä, ja täsmennettiin, että "Monti [oli] myöntänyt, että Düsseldorfin kemiankonserni oli kantava voima aminohappokartellissa, joka vuosikymmenen ajan [oli] jakanut rehujen lisäainemarkkinat järjestelmällisin hintasopimuksin".

401 Julkaistuja tietoja ei kantajan mukaan olisi voitu saada ilman komission virkamiehen yhteistyötä, mikä sen mukaan loukkaa EY 287 artiklassa vahvistettua salassapitovelvollisuutta. Kantajan mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on katsonut, että kontradiktorisissa menettelyissä, joissa saatetaan määrätä seuraamuksia, ehdotetun seuraamuksen luonne ja määrä kuuluvat lähtökohtaisesti salassapitovelvollisuuden piiriin siihen saakka, kunnes seuraamuksesta on lopullisesti päätetty ja se on julistettu. Tämä periaate perustuu sen mukaan muun muassa tarpeeseen varjella asianomaisen mainetta ja arvokkuutta siihen saakka, kun tätä ei ole todettu syylliseksi (edellä 153 kohdassa mainittu asia Volkswagen v. komissio, tuomion 281 kohta).

402 Kantaja katsoo, että tavalla, jolla komissio tiedotti asiasta lehdistölle, ei ole merkitystä, koska sen mukaan merkitystä on ainoastaan sillä, että komissio oli aiheuttanut tilanteen, jossa yritys sai lehdistön kautta tiedon sen seuraamuksen täsmällisestä sisällöstä, joka sille kaiken todennäköisyyden mukaan määrättäisiin (edellä 153 kohdassa mainittu asia Volkswagen v. komissio, tuomion 281 kohta). Kantajan mukaan komissio ei ole nimenomaisesti kiistänyt sitä, että yksi sen virkamiehistä on paljastanut kyseessä olevia luottamuksellisia tietoja. Joka tapauksessa ainoastaan komissio saattoi kantajan mukaan olla tämän paljastuksen lähde. Tässä tilanteessa komission on kantajan mukaan esitettävä vastanäyttöä sitäkin suuremmalla syyllä, kun kyseisessä artikkelissa mainittiin, että tiedot olivat peräisin "komissiota läheltä olevista piireistä Brysselistä".

403 Kantaja katsoo myös, että komissio on loukannut hyvän hallintotavan periaatetta, joka vahvistetaan perusoikeuskirjan 41 artiklan 1 kohdassa ja jonka mukaan "jokaisella on oikeus siihen, että unionin toimielimet ja laitokset käsittelevät hänen asiansa puolueettomasti, oikeudenmukaisesti ja kohtuullisessa ajassa". Komission aiheuttamasta paljastuksesta ilmenee kantajan mukaan, että se oli puolueellinen kantajaa kohtaan.

404 Kantaja toteaa lopuksi, että komissio on loukannut syyttömyysolettamaa, joka vahvistetaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 2 kappaleessa ja perusoikeuskirjan 48 artiklan 1 kohdassa ja joka kuuluu yhteisön oikeusjärjestyksessä oleviin perusoikeuksiin (edellä 115 kohdassa mainittu asia Hüls v. komissio, tuomion 149 kohta). Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen, yhteisöjen tuomioistuimen ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan tätä periaatetta voidaan soveltaa menettelyihin, jotka koskevat kilpailusääntöjen rikkomisia (edellä 38 kohdassa mainittu asia Öztürk v. Saksa, tuomion 46 kohta; edellä 115 kohdassa mainittu asia Hüls v. komissio, tuomion 50 kohta ja edellä 153 kohdassa mainittu asia Volkswagen v. komissio, tuomion 281 kohta). Kun komissio paljasti lehdistölle päätöksen sisällön ennen sen esittämistä komission jäsenten kollegiolle tämän käsiteltäväksi eli ennen yrityksen katsomista syylliseksi, se loukkasi kantajan mukaan ilmeisellä tavalla syyttömyysolettaman periaatetta.

405 Kantaja kiistää komission väitteen, jonka mukaan kyseisten tietojen paljastamien lehdistölle ei ole luettavissa komission syyksi. Kantajan mukaan sillä, onko tiedot toimitettu virallisesti, ei ole juurikaan merkitystä. EY 288 artiklan mukaisesti komissio on vastuussa rikkomisesta, johon sen virkamies on syyllistynyt, kun tämä rikkominen liittyy suoraan virkamiehen virkatehtävien hoitoon (asia 9/69, Sayag ym., tuomio 10.7.1969, Kok. 1969, s. 329), mistä kantajan mukaan on kyse tässä tapauksessa. Sillä, onko komissio antanut luvan rikkomiseen vai ei, ei siis kantajan mukaan ole merkitystä, sillä vastaavasti yrityksen syyksi katsotaan kilpailusääntöjen rikkomiset, joihin sen työntekijät ovat syyllistyneet (edellä 58 kohdassa mainittu asia Musique diffusion française ym. v. komissio, tuomion 37–70 kohta).

406 Kantaja päättelee tästä, että perusoikeuksien suojelun tehokkuus edellyttää, että päätös kumotaan tällä perusteella (asia 222/84, Johnston, tuomio 15.5.1986, Kok. 1986, s. 1651, Kok. Ep. VIII, s. 621, 19 kohta). Tämä on sen mukaan tarpeen, koska komissio syyllistyy usein tämäntyyppiseen loukkaamiseen (edellä 101 kohdassa mainittu asia Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 90 kohta; edellä 114 kohdassa mainittu asia Dunlop Slazenger v. komissio, tuomion 27 kohta ja edellä 153 kohdassa mainittu asia Volkswagen v. komissio). Lisäksi oikeuskäytännöllä, jonka mukaan

päätöksen kumoaminen on perusteltua tällaisen sääntöjenvastaisuuden vuoksi ainoastaan siinä tapauksessa, että on osoitettu, että jos tätä sääntöjenvastaisuutta ei olisi ollut, päätöksen sisältö olisi ollut erilainen, ei kantajan mukaan ilmiselvästi ole minkäänlaista ehkäisevää vaikutusta ja se edellyttää yritykseltä näyttöä, jota se ei kykene esittämään. Tämä oikeuskäytäntö ei siis kantajan mukaan täytä kyseessä olevien oikeuksien tehokkaan suojan vaatimusta ja se asettaa asianomaisen yrityksen haitalliseen asemaan sen asiakkaisiin, työntekijöihin, osakkeenomistajiin ja tiedotusvälineisiin nähden "menettelyllisen yhdenvertaisuuden" periaatteen vastaisesti.

407 Kantaja katsoo siis, että on riittävää osoittaa, ettei voida sulkea pois sitä, että päätöksen sisältö olisi voinut olla toinen, jos kyseessä olevia tietoja ei olisi paljastettu ennenaikaisesti, kuten sen mukaan on katsottu menettelyvirheen tapauksessa (asia 68/86, Yhdistynyt kuningaskunta v. neuvosto, tuomio 23.2.1988, Kok. 1988, s. 855, Kok. Ep. IX, s. 371, 49 kohta ja yhdistetyt asiat T-39/92 ja T-40/92, Europay v. komissio, tuomio 23.2.1994, Kok. 1994, s. II-49, 58 kohta). Näin on kantajan mukaan käsiteltävänä olevassa asiassa, kun otetaan huomioon, että päätöksen sisällön paljastaminen ennen sen tekemistä esti sen mukaan komissiota tekemästä lehdistölle ilmoitetusta poikkeavaa päätöstä, koska tämä olisi merkinnyt sitä, että komission kilpailuasioista vastaava jäsen ei olisi tukenut päätöstä, mitä on vaikea kuvitella.

408 Komissio katsoo, että tämä kanneperuste on perusteeton.

B *Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta*

409 On muistutettava, että EY 287 artiklassa määrätään, että yhteisön toimielinten jäsenet, virkamiehet ja toimihenkilöt eivät saa "ilmaista salassapitovelvollisuuden piiriin kuuluvia tietoja eikä varsinkaan tietoja yrityksistä taikka niiden liikesuhteista tai kustannustekijöistä". Vaikka määräys tarkoittaakin ennen kaikkea yrityksiltä kerättyjä tietoja, adverbi "varsinkaan" osoittaa, että kyseessä on yleisperiaate, jota

sovelletaan myös muihin luottamuksellisiin tietoihin (asia 145/83, Adams v. komissio, tuomio 7.11.1985, Kok. 1985, s. 3539, Kok. Ep. VIII, s. 341, 34 kohta ja asia T-353/94, Postbank v. komissio, tuomio 18.9.1996, Kok. 1996, s. II-921, 86 kohta).

410 On kuitenkin korostettava, että kontradiktorisissa menettelyissä, joissa saatetaan määrätä seuraamuksia, ehdotetun rangaistuksen luonne ja määrä kuuluvat lähtökohtaisesti salassapitovelvollisuuden piiriin siihen saakka, kun seuraamuksesta on lopullisesti päätetty ja se on julistettu. Tämä periaate perustuu muun muassa tarpeeseen varjella asianomaisen mainetta ja kunniaa, kun tätä ei ole tuomittu (edellä 153 kohdassa mainittu asia Volkswagen v. komissio, tuomion 281 kohta).

411 Näin ollen komission velvollisuus olla paljastamatta lehdistölle tietoja, jotka koskevat täsmällistä suunniteltua seuraamusta, ei liity ainoastaan sen velvollisuuteen noudattaa salassapitovelvollisuutta vaan myös sen hyvää hallintotapaa koskevaan velvollisuuteen. Lopuksi on muistutettava, että syyttömyysolettaman periaatetta sovelletaan yritysten kilpailusääntöjen rikkomista koskeviin menettelyihin, jotka voivat johtaa sakkojen tai uhkasakkojen määräämiseen (edellä 115 kohdassa mainittu asia Hüls v. komissio, tuomion 150 kohta; edellä 38 kohdassa mainittu asia Öztürk v. Saksa ja edellä 115 kohdassa mainittu asia Lutz v. Saksa). On ilmeistä, että komissio ei ole noudattanut tätä olettamaa, kun se on ennen kuin yritys, jota se syyttää, on virallisesti katsottu syylliseksi, toimittanut lehdistölle päätösehdotuksensa, joka on esitetty neuvoa-antavalle komitealle sen lausuntoa varten ja komission jäsenten kollegion hyväksyttäväksi (edellä 153 kohdassa mainittu asia Volkswagen v. komissio, tuomion 281 kohta).

412 On kuitenkin todettava, että toisin kuin edellä 153 kohdassa mainitussa asiassa Volkswagen vastaan komissio annettuun tuomioon johtaneessa tilanteessa, käsiteltävänä olevassa asiassa ei ole osoitettu, että komissio olisi aiheuttanut päätöksen sisällön paljastamisen lehdistölle. Itse asiassa, vaikka edellä mainitussa asiassa oli kiistatonta, että tosiseikkojen tapahtuma-aikana kilpailuasioista komissiossa vastannut henkilö oli ilmoittanut lehdistölle ennen komission päätöstä sen sakon

suuruuden, joka Volkswagenille määrättäisiin, käsiteltävänä olevassa asiassa kantaja toteaa itse, että kyseessä olevassa artikkelissa pelkästään mainitaan komissiota lähellä olevista piireistä ("Kommissionskreisen") peräisin olevat tiedot. Lisäksi, toisin kuin kantaja väittää, on todettava, että komissio ei ole ottanut tästä vastuuta. Vaikka on todennäköistä, että komissio voi olla tämän vuodon lähde, pelkästään tämä mahdollisuus ei riitä siihen, että komission olisi esitettävä vastanäyttöä, toisin kuin kantaja väittää.

413 Jopa olettaen, että voitaisiin katsoa, että komission yksiköt todellakin ovat vastuussa kantajan esittämässä lehtiartikkelissa mainitusta paljastamisesta, tällä seikalla ei missään tapauksessa ole merkitystä päätöksen laillisuuteen.

414 Yhtäältä kantajan sen väitteen osalta, jonka mukaan tämä paljastaminen osoittaa, että komissio oli puolueellinen kantajaa kohtaan, on huomautettava, että rikkomisen paikkansapitävyyttä, joka on todellakin osoitettu hallinnollisen menettelyn päätteeksi, ei voida kyseenalaistaa näytöllä siitä, että komissio on ennenaikaisesti ilmaissut uskovansa rikkomisen olemassaoloon ja maininnut tämän seurauksena yritykselle määrättäväksi suunnittelemansa sakon määrän. Kantajan eri kanneperusteiden tarkastelun yhteydessä on lisäksi esitetty, että päätöksen tosiseikkoja koskeva perusta ja oikeudellinen perusta ovat asianmukaiset, kun on kyse rikkomisen olemassaolosta ja sen osatekijöistä.

415 Ei lisäksi voida väittää, että se, että komissio paljastaa päätöksen sisällön hallinnollisen menettelyn jälkeen ja sen muodollisen tekemisen aattona, osoittaisi yksinään, että se olisi tehnyt ennalta päätöksen asiassa tai suorittanut tutkimukset puolueellisesti (ks. vastaavasti edellä 153 kohdassa mainittu asia Volkswagen v. komissio, tuomion 270–272 kohta).

416 Toisaalta vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan kantajan väittämän kaltainen sääntöjenvastaisuus voi merkitä kyseisen päätöksen kumoamista, jos on osoitettu, että mikäli tällaista sääntöjenvastaisuutta ei olisi tapahtunut, kyseisen päätöksen sisältö olisi ollut erilainen (edellä 101 kohdassa mainittu asia Suiker Unie ym. v. komissio, tuomion 91 kohta; edellä 114 kohdassa mainittu asia Dunlop Slazenger v. komissio, tuomion 29 kohta ja edellä 153 kohdassa mainittu asia Volkswagen v. komissio, tuomion 283 kohta).

417 Käsiteltävänä olevassa asiassa on kuitenkin todettava, että kantaja ei ole esittänyt tällaista näyttöä. Itse asiassa minkään perusteella ei voida olettaa, että jos kyseessä olevia tietoja ei olisi paljastettu, komission jäsenten kollegio olisi muuttanut ehdotettua sakon suuruutta tai päätöksen sisältöä. Kun lisäksi otetaan huomioon kollegisen päätöksenteon periaate, jota komission tekemissä päätöksissä on noudatettava, vastoin kantajan täysin teoreettisia väitteitä ei voida olettaa, että solidaarisuuden tunne kilpailuasioista vastaavaa kollegaa kohtaan olisi vaikuttanut komission jäseniin tai että he eivät tästä syystä olisi voineet määrätä pienempää sakkoa.

418 Tästä seuraa, että tämä kanneperuste on hylättävä.

419 Tätä päätelmää ei voida kyseenalaistaa millään kantajan väitteellä.

420 Kantaja väittää, että edellä mainittu oikeuskäytäntö ei täytä vaatimuksia, jotka perustuvat tehokkaan oikeussuojan periaatteeseen. Tämän periaatteen noudattamiseksi olisi kantajan mukaan katsottava päätöksen kumoamisen perustelemiseksi, että on riittävää esittää todisteet siitä, ettei voida sulkea pois sitä, että päätöksen sisältö olisi voinut olla erilainen ilman kyseistä paljastamista.

421 Tämän osalta on muistutettava, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yksityisten on voitava saada tehokasta oikeussuojaa niille yhteisön oikeusjärjestyksen mukaan kuuluvien oikeuksien osalta, koska oikeus tällaiseen oikeussuojaan on yksi jäsenvaltioiden yhteisestä valtiosääntöperinteestä johtuvista yleisistä oikeusperiaatteista. Tämä oikeus on myös vahvistettu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 ja 13 artiklassa (ks. mm. edellä 406 kohdassa mainittu asia Johnston, tuomion 18 kohta; asia C-424/99, komissio v. Itävalta, tuomio 27.11.2001, Kok. 2001, s. I-9285, 45 kohta ja asia C-50/00 P, Unión de Pequeños Agricultores v. neuvosto, tuomio 25.7.2002, Kok. 2002, s. I-6677, 39 kohta).

422 Tämä periaate on kuitenkin sovitettava yhteen oikeusvarmuuden periaatteen ja yhteisön toimielinten toimia koskevan lainmukaisuusolettaman kanssa (asia C-137/92 P, komissio v. BASF ym., tuomio 15.6.1994, Kok. 1994, s. I-2555, Kok. Ep. XV, s. I–239, 48 kohta), mikä merkitsee sitä, että sen, joka vetoaa tällaisen toimen lainvastaisuuteen, on esitettävä tätä koskeva näyttö.

423 Kuten edellä esitettiin, komission väitetyllä päätöksen sisällön paljastamisella ennen sen muodollista tekemistä ei voi sellaisenaan olla mitään vaikutusta kyseisen päätöksen laillisuuteen, toisin kuin olennaisten menettelymääräyksien rikkomisella.

424 On lisäksi todettava yhtäältä, että edellä 416 kohdassa mainittuun oikeuskäytäntöön perustuva ratkaisu ei estä kantajaa esittämästä näyttöä päätöksen lainvastaisuudesta todetun sääntöjenvastaisuuden vuoksi eikä se myöskään merkitse sitä, että vaadittaisiin näyttöä, jonka esittäminen on liian vaikeaa, ja toisaalta, että jopa olettaen, että kantaja ei onnistu osoittamaan, että päätös olisi ollut erilainen ilman kyseistä sääntöjenvastaisuutta, EY 288 artiklan toisessa kohdassa tarkoitettu kanne mahdollistaa sen, että tämä voi tarvittaessa vaatia korvausta vahingosta, jonka yhteisö on tämän vuoksi aiheuttanut.

425 Ei näin ollen ole syytä katsoa, että vaatimus, jonka mukaan käsiteltävänä olevassa asiassa väitetyn kaltaisen sääntöjenvastaisuuden ollessa kyseessä kantajan on päätöksen kumoaminen perustellakseen osoitettava, että ilman tätä sääntöjenvastaisuutta päätöksen sisältö olisi ollut erilainen, olisi ristiriidassa tehokkaan oikeussuojan periaatteen kanssa.

426 Edellä esitetystä seuraa, että väite, joka koskee salassapitovelvollisuuden, hyvän hallintotavan periaatteen sekä syyttömyysolettaman loukkaamista, on hylättävä.

Ratkaisu

427 Edellä 254 kohdassa esitetyn mukaisesti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoo, että kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuuden perusteella laskettua kantajalle määrätyn sakon perusmäärää on alennettava 35:stä 30 miljoonaan euroon. Edellä 343 kohdassa esitetyn mukaisesti tätä määrää on korotettava kantajan osalta 80 prosentilla sakon riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi, jolloin tämä määrä on 54 miljoonaa euroa.

428 On lisäksi todettu, että komissio oli vahvistanut rikkomisen keston asianmukaisesti, minkä vuoksi tätä määrää on korotettava 125 prosentilla. Lopuksi on otettava huomioon sakon 25 prosentin alentaminen, jonka komissio myönsi kantajalle yhteistyötiedonannon D jakson 2 kohdan ensimmäisen luetelmakohdan mukaisesti.

429 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että kantajalle määrätyn sakon määrää on alennettava siten, että se on 91 125 000 euroa.

Oikeudenkäyntikulut

430 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen työjärjestyksen 87 artiklan 3 kohdassa määrätään, että jos asiassa osa vaatimuksista ratkaistaan toisen asianosaisen ja osa toisen asianosaisen hyväksi, yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin voi määrätä oikeudenkäyntikulut jaettaviksi asianosaisten kesken tai määrätä, että kukin vastaa omista kuluistaan, ja kyseisen työjärjestyksen 87 artiklan 4 kohdassa määrätään, että väliintulijoina esiintyvät valtiot ja toimielimet vastaavat omista oikeudenkäyntikuluistaan. Koska kanne on hyväksytty vain osittain, asian olosuhteet huomioon ottaen on kohtuullista, että kantaja vastaa omista oikeudenkäyntikuluistaan sekä 75 prosentista komission oikeudenkäyntikuluja ja komissio vastaa 25 prosentista omia oikeudenkäyntikulujaan.

Näillä perusteilla

YHTEISÖJEN ENSIMMÄISEN OIKEUSASTEEN TUOMIOISTUIN
(kolmas jaosto)

on ratkaissut asian seuraavasti:

1) EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan ja ETA-sopimuksen 53 artiklan mukaisesta menettelystä (asia C.37.519 – Metioniini) 2 päivänä heinäkuuta 2002 tehdyn komission päätöksen 2003/674/EY 3 artiklassa kantajalle määrättyä sakkoa alennetaan 91 125 000 euroon.

2) Kanne hylätään muilta osin.

3) Kantaja vastaa omista oikeudenkäyntikuluistaan, ja se velvoitetaan korvaamaan 75 prosenttia komission oikeudenkäyntikuluista.

4) Komissio vastaa 25 prosentista omia oikeudenkäyntikulujaan.

5) Neuvosto vastaa omista oikeudenkäyntikuluistaan.

Jaeger Tiili Czúcz

Julistettiin Luxemburgissa 5 päivänä huhtikuuta 2006.

E. Coulon M. Jaeger

kirjaaja jaoston puheenjohtaja

Sisällys

Tosiseikat ..... II - 914

Menettely ja asianosaisten vaatimukset ..... II - 922

Oikeudellinen arviointi ..... II - 923

I Seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen loukkaamista koskeva ensimmäinen kanneperuste ..... II - 924

A Asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan lainvastaisuutta koskeva väite .... II - 924

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 924

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 934

B Asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohdan tulkinta seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen valossa ..... II - 942

II Toinen kanneperuste, joka koskee arviointivirhettä sen suhteen, että kilpailusääntöjen rikkomista on pidetty yhtenä kokonaisuutena ja jatkettuna, sekä sen keston suhteen ..... II - 945

A Kilpailusääntöjen rikkomisen keskeyttäminen 1988–1992 ..... II - 946

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 946

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 949

a) Kantajan osallistuminen sopimukseen ja/tai yhdenmukaistettuun menettelytapaan 1988–1992 ..... II - 950

Vuoden 1988 lopusta kesän 1990 loppuun jatkunut ajanjakso .... II - 953

Ajanjakso vuoden 1990 kesän lopusta maaliskuuhun 1992 ..... II - 960

b) Yhtenä kokonaisuutena pidettävä jatkettu kilpailusääntöjen rikkominen ..... II - 964

B Rikkomisen päättyminen ..... II - 965

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 965

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 966

C Kartellin toiminnan keskeyttäminen ..... II - 970

III Kolmas kanneperuste, joka koskee arviointivirheitä, oikeudellista ja tosiseikkoja koskevaa virhettä, suhteellisuusperiaatteen, yhdenvertaisen kohtelun periaatteen ja rangaistusten taannehtivuuskiellon periaatteen loukkaamista sekä perusteluvelvollisuuden laiminlyöntiä sakon suuruuden määrittämisessä ..... II - 973

A Rikkomisen vakavuus ..... II - 973

1. Rikkomisen vakavuutta koskevat perustelut ..... II - 974

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 974

b) Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 974

2. Kyseessä olevien maantieteellisten markkinoiden laajuus ..... II - 977

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 977

b) Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 977

3. Arviointi rikkomisen vaikutuksesta markkinoihin ..... II - 978

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 978

b) Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 981

4. Päätelmä sakon suuruuden määrittämisestä kilpailusääntöjen rikkomisen vakavuuden perusteella ..... II - 990

B Sakon korotus riittävän ehkäisevän vaikutuksen varmistamiseksi ..... II - 992

1. Oikeudellinen virhe ja tosiseikkoja koskeva virhe kantajan liikevaihdon osalta ..... II - 993

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 993

b) Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 996

Kantajan vuoden 2000 liikevaihdon huomioon ottaminen ..... II - 997

Kantajan vuoden 2000 liikevaihtoon liittyvä tosiseikkoja koskeva virhe ..... II - 1004

2. Seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen loukkaaminen, perusteluvelvollisuuden laiminlyönti ja suhteellisuusperiaatteen sekä yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaaminen korotettaessa sakkojen määrää ehkäisevän vaikutuksen perusteella ..... II - 1009

a) Seuraamusten lakisidonnaisuuden periaatteen loukkaaminen ja perusteluvelvollisuuden laiminlyönti ..... II - 1009

Asianosaisten lausumat ..... II - 1009

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1010

b) Suhteellisuusperiaatteen ja yhdenvertaisen kohtelun periaatteen loukkaaminen ..... II - 1011

Asianosaisten lausumat ..... II - 1011

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1013

3. Arviointivirhe, joka koskee sakon ehkäisevää vaikutusta, kun otetaan huomioon kantajan käyttäytyminen rikkomisen päättymisen jälkeen .. II - 1018

a) Asianosaisten lausumat ..... II - 1018

b) Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1020

C Kantajan yhteistyö ..... II - 1024

1. Asianosaisten lausumat ..... II - 1024

2. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1025

D Rangaistusten taannehtivuuskiellon periaatteen loukkaaminen ..... II - 1030

IV Neljäs kanneperuste, joka koskee salassapitovelvollisuuden, hyvän hallintotavan periaatteen ja syyttömyysolettaman loukkaamista ..... II - 1033

A Asianosaisten lausumat ..... II - 1033

B Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviointi asiasta ..... II - 1036

Ratkaisu ..... II - 1041

Oikeudenkäyntikulut ..... II - 1042